

namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR:
IVAR BERG
TOR ERIK JENSTAD

ÅRGANG 42 – 2025

NOVUS FORLAG – OSLO

Redaksjon:
Ivar Berg, NTNU
Tor Erik Jenstad, Universitetet i Bergen.

Bøker til melding kan sendast til:

Ivar Berg
NTNU
Institutt for språk og litteratur
7491 TRONDHEIM
ivar.berg@ntnu.no

Namn og nemne blir utgjeve av Norsk namnelag.

© Den enkelte forfattaren
ISSN 2703-7371

Innhald

Stian Hårstad: Stadnamnet <i>Botn</i> som kortform av <i>Kolbotn</i>	5
Kristoffer Kruken: Striden om helgennamna – eit blad av norsk almanakkhistorie	21
Solveig Wikstrøm: Kunstprodukt eller ny tradisjon? Revisjoner av den norske navnedagskalenderen 2009–2026	47
Ivar Berg: Lydutvikling i og normering av nokre stadnamn	73
Bokmeldingar	
Tom Schmidt: <i>Stadnamn i Øystre Slidre</i> – <i>slik dei har vore brukte i bygdemålet</i> Av Samuele Mascetti	95
Ole-Jørgen Johannessen (red.): <i>Ivar Utne og personnavna.</i> <i>Venneskrift til Ivar Utne på 70-årsdagen 22. februar 2024</i> Av Birgit Eggert	99
Eldar Heide: <i>Pre-Christian høgr: passages through barriers</i> Av Richard Coates	105
Medarbeidarar i årgang 41	111

Stadnamnet *Botn* som kortform av *Kolbotn*

Stian Hårstad

The element ON botn m. 'bottom, ground' is highly frequent in Norwegian toponyms, typically signifying a cirque, depression, or the innermost part of a landform such as a valley, lake, or fjord. This article, however, posits that an additional denotation warrants greater attention – namely, 'site for a charcoal stack'. This particular technique for charcoal production was introduced in the late 16th century and became a key factor in the substantial expansion of the Norwegian mining industry. For several centuries, a large proportion of peasants in the inner regions of Southern Norway were involved in the charcoal manufacturing, which was based on carbonizing wood in piles built on level ground, referred to as kolbotn (lit. 'coal bottom'). Eventually, thousands of such sites were crafted, and the notion kolbotn became so commonplace that it was recurrently abbreviated to botn. This article argues that botn, similar to kolbotn, underwent a process of proprialisation, leading to the formation of numerous place names Kolbotn and Botn (with several variants). A key concern is that botn, in the sense of 'site for a charcoal stack', has been largely overlooked in toponymic interpretations. Undoubtedly, the variant referring to the physical characteristics of the landscape remains the most prevalent; however, given the widespread use of the kolbotn production method, this secondary denotation deserves more attention. Nevertheless, reliable identification will normally require archaeological investigations.

1 Innleiing¹

Gno. *botn* m. inngår i så mange stadnamn på alle kantar av landet at det knappast let seg gjere å skaffe eit fullt oversyn. I både usamansett og samansett form er elementet nytta på alt frå gardsbruk, setrer og slåtteteigar til myrar, bukter og innsjøar. *Norske Gaardnavne* (NG Ind: 45) fører opp denne tydinga av nemnet *botn*: «Som Gaardnavn brugt om Steder, liggende ved Enden af en Fjord, en Indsø eller en dyb Indsænkning på Land.» Som naturnamn blir det nytta på liknande vis, men i tillegg om mellom anna (delar av) vatn og fjordar og jamvel om eit vatn som er uttappa, som i *Vassbotnen* fleire stader i Rogaland (Særheim 2007: 36). Eit raskt sveip over namnetilfanget viser elles at *botn* er med i namnet på ei rekkje nokså ulike terrengformasjonar – søkk, skard, delder og daldrag – der det er tale om ein viss høgdeforskjell, sjølv om det ikkje alltid kan seiast å dreie seg om ei «dyb Indsænkning».

Ei anna tyding finn vi i den mykje utbreidde samansetninga *Kol(a)botn* (med mange lokale uttalevarianter). Her er ikkje *botn* brukt om eit søkk eller ei fordjuping, men tvert imot det flate jordunderlaget som ei mile for kolbrenning er bygd på, altså grunnen eller marka, jf. den primære tydinga ‘grunn, grunnvoll, grunnlag’ av *botn/bunn* i både *Norsk Ordbok* og *Det Norske Akademis Ordbok*. Som proprium er *Kol(a)botn* er kjent frå tidleg på 1500-talet; da i forma *Kullebotnen* om Kolbotn i Oppegård (1526, NG 2: 93). Appellativet er ikkje kjent frå så gamle kjelder, men det må rimelegvis ha funnest. I svensk er *kolebotne* kjent som stadnamn frå eit diplom utferda i 1475 (SDHK 30007), og *kolebothnen* finst som appellativ i ein tekst frå 1527 (G1 IV: 134). Interessant for denne sammenhengen er at simplekset *botnen* omtrent samtidig blir brukt som appellativ – om ‘kolbotnen’ eller ‘milebotnen’ (1535, G1 X: 198). At *botn* lenge må ha hatt ei slik tyding òg i norsk, og at dette har vorte proprialisert, finst det merknader om i nokre granskingar (t.d. Hoel 2004: 356 og NG 3: 389), men mykje tyder på at dette poenget generelt har vore lite påakta i tolkinga av stadnamn med *botn*. Formålet med denne framstillinga er å sjå på ein del døme på namn der ei tolking som involverer ‘plass for kolbrenning’, er meir truleg enn at namnet har bakgrunn i eit konkavt terrengement. Argumentet er altså at *botn* er *kulturnamn* oftare enn det ein

1 Forfattaren vil rette ein takk til tjøremile- og jarnvinne-entusiast Ottar Ryen, som sette han på sporet av denne tanken.

har rekna med, sjølv om det i mange tilfelle kan vere vanskeleg å konkludere sikkert utan arkeologiske undersøkingar av grunnforholda.

2 Kolbrenning – kort om teknologihistoria

Det er ikkje mange kjelder frå mellomalderen som seier noko om kolbrenning og kolbrennarar her til lands. Den islandske lovboka *Grágás* (*Grágás*) har nokre føresegner som handlar om kol (jf. Bloch-Nakkerud 1987: 61–62), og vidare nemner nokre av islendingsagaene kolbrenning, t.d. *Soga om Ølhetta* (*Ølkofra saga*, 2014: 199), *Njáls saga* (*Njáls saga*, 1941: 65) og *Eyrbyggjasaga* (*Eyrbyggja saga*, 1895: 55). I alle desse tekstane er det liten tvil om at det er tale om brenning i *kolgroper* (gno. *grǫf* og *kolgrǫf*), den teknikken som var den dominerande langt fram på 1400-talet, og dette blir stadfest av arkeologiske granskingar fleire stader (Narmo 1996). Dei som dreiv med slik brenning, anten som attåtnæring eller som hovudsyssel, blir omtalt som *kolakarlar* og *kolamaðr* i eldre tekstar, og den siste forma finn vi att i stadnamn som *Kolmannskog* i Fræna (NG 13: 314). Samansetninga **kolabotn* er derimot ikkje belagd, og sjølv om det er eit endefram kompositum (med gen.pl. av *kol* n.), har det altså ikkje vore ei relevant nemning i eldre tid. Dette må vi sjå i samanheng med endringar i sjølve teknologien. Både utvinning av jarnmalm og kolbrenning til smiebruk har frå gammalt av gått føre seg i groper. Dei eldste kolgravene eller -gropene i Skandinavia er minst frå 500-talet, men dei fleste stammar frå perioden 900–1450 (Eidshaug & Dahle 2017: 107). Framover mot 1500 kom ein ny framgangsmåte inn, og kolgropene vart erstatta av flatmarksmiler av ulike typar. Kort sagt er skilnaden at brenninga no skjedde i miler som stod på marka, i motsetnad til kolgropene der halve mila låg under bakkenivået. I staden for ei grop eller grav var altså underlaget for mila eit flatt jordstykke, *botnen* i mila. Det er ikkje heilt klart når denne teknikken først kom i bruk, kan hende var det allereie tidleg på 1400-talet (jf. Hennius 2019: 30), men i starten av 1500-talet skjer det iallfall mykje med utbreiinga i fleire delar av Skandinavia. Det var særleg den aukande etterspurnaden av jarn og kopar som førte til at kongemakta skipa til anlegg der ein kunne vinne ut malm i større skala. I 1520-åra starta den første ordinære gruvedrifta i Noreg, i Seljord i Telemark, og denne og dei andre små verka som kom i drift i tiåra som følgde, var alle baserte på trekolsmelting. Effektiv kolbrenning vart dermed heilt

avgjerande, og liggemile-teknikken vart utover på 1500-talet supplert med reismiler. Båe typane stod på ein botn, men reismilene var meir avanserte, og kunnskapen om bygginga var mest truleg import frå utlandet. Vi veit at både svenske og tyske bergverksspesialistar vart leigde inn av dei dansk-norske kongane, og svenskane hadde i sin tur fått opplæring av ekspertar frå Sachsen, Thüringen og Vallonia (i dagens Belgia) (Berg 2016: 31 og 46; Hennius 2019: 8).

Storparten av dei første verka dreiv med jarnmalm, men utover på 1600-talet kom sølv og kopar i framgrunnen, med Kongsberg sølvverk (etablert 1623) og Røros koparverk (etablert 1644) som dei store anlegga. Framstillingsteknikken endra seg, men framleis var trekol heilt essensielt for reinsing («garing») og smelting av malmen, og mykje vart sett inn på å sikre stabil tilgang på kol. På det første koparverket av noko større omfang, Kvikne i dagens Tynset kommune, vart det allereie frå dei første driftsåra, omkring 1630, viktig å knyte til seg lokale bønder som kunne levere trekol (Østigaard 2008: 91). Desse fekk undervisning av svenske og tyske ekspertar, og allereie etter fem års drift sytte kongen for å få henta enda tre kolbrennarar frå Freiberg i Sachsen til Kvikne for å drive opplæring i effektiv brenning (sst.: 92). Slik vart reismila kjend for alle bøndene i distrikta som frå 1635 plikta å skaffe kol til verket. Dei første kolbotnane vart lagde på innmarka, men etter kvart som skogen skrokk, måtte mange miler flyttast til fløter oppe i liene.

Da det nokre år seinare var starta koparverk på Røros, omtrent 50 km lenger aust, vart liknande plikter lagde på bøndene i omlandet, og dermed vart kunnskapen om reismiler på kolbotnar spreidd stadig vidare (Nissen 1976: 28). Utover på 1600-talet var det starta verksdrift fleire titals stader i Trøndelag og fleire delar av Austlandet. Mellom dei mest kjende er Bærum (1614), Eidsvoll (1624), Løkken (1654) og Ulefoss (1657). Alle desse føretaka var avhengige av brensel til den energikrevjande drifta si. Samanlagt vart dette uhorveleg mengder ved og trekol, og dei større verka måtte verve kolkøyrarar og -brennarar stadig lenger unna. Kvikne verk gjorde t.d. avtaler med bønder i både Surnadal på Nordmøre og Gudbrandsdalen (Østigaard 2008: 92), og utover på 1600-talet må vi rekne med at *kolbotnen* som fenomen hadde vorte godt kjent i mykje av innlandet, frå indre Trøndelag sørover til Grenland i Telemark, der mest alle dei tidlege verka låg. Basert på forbruket av kol har Larsen (1996: 64) rekna ut at over 720 000 miler vart sette opp i perioden mellom 1620 og

1870. Kor mange botnar som var underlag for desse, er det vanskeleg å finne svar på, men for å ta nokre døme har laserskanning frå fly nyleg avdekt eit hundretals kolbotnar berre omkring Hassel jarnverk i Øvre Eiker (Tonna 2023), det er kartlagt 420 botnar på Krokskogen (Hole) (Bakke 2018), og Larsen (1993: 88) estimerer ca. 1500 kolbotnar knytte til Bærum, Fossum og Dikemark verk.

3 Proprialisering av *botn* ‘kolbotn’

Å setje eit nøyaktig tal på kolbotnane rundt omkring er uansett ikkje det viktige i denne samanhengen. Bergverkshistoria syner tydeleg nok at omgrepet følgde med brenningsteknikkane som kan ha komme til landet i siste halvdel av 1400-talet, og så kan vi tenkje oss at termen har etablert seg tilstrekkeleg til å dukke opp som stadnamn, i skriftforma *Kullebotnen*, tidleg på 1500-talet. I den store utbyggingsfasen av bergverka utover på 1600-talet kan vi så rekne med at appellativet langt på veg vart ålmenngjort i regionane som var involverte i verksdrifta. I mange bygder vart kolbrenning og -køyring ei heilt sentral næring, og terminologien som hørde til, gjekk etter kvart inn i daglegtalet.² Vidare kan vi tenkje oss at samansetninga *kolbotn* med tida vart oppfatta som unødig spesifiserande, og folk tok dermed i bruk *botn* utan utmerkingsledd, men med same semantiske innhald. Som lokalhistorikaren Toralf Gjone (1965: 202) formulerer seg om dei mange kolbotnane i Solum ved Skien: «[D]e ble kalt bare ‘Bånn’, ettersom alle visste hva som foregikk, eller hadde foregått, der». At botnane kunne bli oppfatta som ein stad, som kunne få eit eige namn, heng nok saman med dei krava ein vanlegvis stilte til den mest raffinerte miletypen, reismila. Dette var nokså store og kompliserte byggverk som kunne vere 13–18 meter i diameter, og ei stødig mile kravde fast og jamn grunn, utan stubbar eller steinar. Den ideelle botnen skulle vere tørr, men helst liggje i nærleiken av vatn, med tanke på å stogge lauseld, og det var ein føremon med ei lita høgd i bakkant for å få betre kontroll på trekken (jf. t.d. Larsen 1996). Veleigna kolbotnar vart brukte om att –

2 At tysktalande spesialistar var sterkt involverte i utrullinga av teknikken med reismiler, ser ikkje ut til å ha verka inn på terminologien på dette punktet, sjølv om det gjorde det i mange andre delar av bergverksdrifta (Mikkelsen 2018: 143). Kan hende var nemninga som dei lokale brukte, forståeleg nok, ettersom båe ledda har logiske kognat i tysk (*kohl* + *boden/bodem* ‘grunn, underlag, golv’).

gjerne i mange år – så lenge det var tilgang på ved. Slik vart desse plassane prega av ein permanens som gjorde det naturleg å referere til dei som ein stad, og dermed kan vi i ein del høve rekne med ein overgang til proprium.³ Fleirtalsformer som *Botnan* og *Bonnane* viser tydeleg at propria har bestemd form, mens det kjem dårlegare fram i eintalsformer på grunn av den stavingsberande *n*-en. I mange tilfelle må altså skrivemåten *Botn* og *Bonn* forståast som uttrykk for *botn-en* og *bonn-en*. Midlandsmåla har i stor grad fått uttalevarianten /bot/ i ubestemd form, og *botn* eller *botten* er dermed meir eintydig bestemte former. Dativformer som /bote/ og /bota/ stadfester ei slik *n*-laus grunnform. At *botn* var etablert som appellativ i så stor grad at det kunne inngå som førsteledd i samansetningar, viser mellom anna ordet *botnlønn* ‘betaling for arbeid på kolbotnen’, som er kjend frå mange regionar (jf. t.d. Andersen 1966: 336; Bull 1916: 266; Eggen 1957: 35; Fløttum 1962: 212; Østgård 1980: 37; Østigaard 2008: 100).

4 Døme på stadnamn med elementet *botn* ‘plass for kolbrenning’

Ein proprialiseringsprosess så langt tilbake i tid er vanskeleg å dokumentere, men for å sannsynleggjere at *botn* har fått ei slik utvikling, skal eg løfte fram nokre tilfelle som etter mitt syn bør tolkast som kulturnamn heller enn naturnamn.

Vi kan først vende tilbake til Kvikne, området der det første større koparverket i Noreg starta, som har to gardsnamn med den nyare tydinga av *botn* som truleg opphav. Heilt nord i gamle Kvikne herad ligg garden *Botnan* som i dag er delt i tre bruk. Den eldste kjelda som nemner garden, er fogderekneskapen frå 1662 (Krokmoen 1992: 180). Der blir han omtalt som «en liden husplass som till ald anden brug eller rydning til sæd er ubequemb», og det tyder på at plassen da var nokså nyleg busett (jf. Gustafson 1990: 165).⁴ Ein indikasjon på at historia til bruket ikkje er så

3 Jf. òg det Högsby (1916: 3) skriv i utgreiinga si om innsjønamnet *Kullebyttetjärn* i Örs socken i Dalsland: «[K]olning förekom år efter år på samma plats. Härigenom blev också kolningsstället åtminstone för gårdens folk en fullt bestämd plats, och *kolbotten* kunde därför användas såsom Ortsbestämning.»

4 Hagen (1951: 323) viser til ei kjelde frå 1635 der *Botnan* er med, men han skriv i same boka at dette bruket første gong er nemnt i samband med skattemanntalet frå 1665 (sst.: 2). Det er ikkje klart kva kjelda frå 1635 kan vere (jf. Gustafson 1990: 165; Krokmoen 1992).

mykje eldre, er den kjensgjerninga at smeltehytta som i 1637 vart sett opp på grunnen til Botnan, fekk namn etter eit velkjent orienteringspunkt, vadet over Orkla, *Brevad*, og ikkje etter næraste garden. Truleg vart bruket delt frå garden Børli like etterpå. Plasseringa i landskapet, lengst nede ved elva der den opne dalen snører seg saman og blir trong, har vore nytta som forklaring på gardsnamnet, altså med naturnemnet *botn* som kjerne (jf. t.d. Hagen 1951: 323). Oluf Rygh er ikkje like sikker når han kommenterer: «Hvad der har givet Anledning til dette Navn her, er ikke klart efter Kartet.» (NG III: 431). Eg meiner at ein heller bør rekne med *botn* med tydinga ‘plass for kolbrenning’ som opphav til namnet. Botnan var tydelegvis tidleg delt i to bruk (eller huslydar), og bebuarane med den eldste dokumentasjonen er Knut og sonen Iver som i 1662 finst registrerte som smeltarar, altså tilsette ved smeltehytta. Den andre luten var i 1667 busett av Bård og sonen Nils, bae registrerte som kolbrennarar på *Botner* (Hagen 1951: 326).⁵ Når ein legg til at det i nyare tid er funne store mengder kolrestar i plognaden på Botnan (Gustafson 1990: 165), er det mykje som talar for at det er kolbotnar som ligg attom namnet. At termen har vore godt kjend i bygda, viser teignamnet *Kølbøtn* som finst på både Grøntyven og Håkkåmoen berre nokre kilometer opp i dalen (Gustafson 1990: 165; Grøtli 2001: 155).

På liknande vis kan ein argumentere for at *Botnan* på Innset (i dagens Rennebu), dryge to mil lenger nord, har fått namnet sitt av kolbrenning. Innset var anneks til Kvikne på 1600-talet, og da det etter få år hadde vorte langt til urørt skog oppe i dalen, vedtok verksleiinga å bygge smeltehytte på Innset. I løpet av 1640 vart det sett opp tre smeltehytter, kolhus, koparbu og andre bygningar på begge sider av Orkla ved garden Innset. Om lag 500 meter opp i bakkane for dette ligg *Botnan*, og her er det vanskeleg å bruke terrenget som forklaring på namnet. Vi veit at det var fast kolbotn ved øvre smeltehytta på Innset som bøndene køyrde ved til omkring 1650 (Østigaard 2008: 91), og i 1657 sit ein Jon Olson med bygsla på Botnan, som den første vi kjenner til, og han er kolbrennar for verket (Trondshaug 1975: 441). Det er ikkje klart om det nokon gong er gjort funn av kol i jorda her, men etter mitt syn er det gode grunnar til å rekne *botn* med tydinga ‘kolbotn’ som kjerne i gardsnamnet her òg. Ein parallell

5 Ein Bård kolbrennar er nemnd frå Kvikne i eit dokument frå 1657, men da blir det ikkje presisert kvar han bur (Krokmoen 1992: 123).

til dette namnet er *Botnan* på Hølonda (Melhus). Dette bruket vart rett nok ikkje busett før seint på 1800-talet, men lokalt er det ålment kjent at kolbotnane som tidlegare leverte brensel til Løkken verk, har gjeve plassen namn (Rød 1968: 244).

Bøndene i Selbu vart tidleg med i kolleveringa til både Røros, Ulriksdal (Klæbu) og Mostadmarka (Malvik), men på 1700-talet vart det starta eige koparverk i bygda, og frå 1713 gjaldt plikta til «at giøre Kiørsel med Malm, Kull og Ved til Verket, saa meget som fornøden er», som dei kongelege bergprivilegia sa, den lokale drifta (Rolseth 1945). Det var omfattande kolbrenning fleire stader i distriktet, og den store mengda kolbotnar har fått historikarar til å ta omtrent for gitt at nokre av *Botnan*-namna kjem av nettopp kolarbeidet. I omtalen av *Botnan* ved Draksten, der den eine gruva låg, blir det sagt at namnet «viser at en brente trekull» (Haarstad & Røed 1984: 8). Sameleis blir husmannsplassen *Botnan* på Gullset sagt å ha eit namn «som forteller at her hadde det vært kolbrenning», utan vidare drøfting (Haarstad & Røed 1992: 208). Koplinga mellom *kolbotn* og *botn* er altså opplagt for desse forfattarane. Eit tredje *Botnan* i det same landskapet er ei slette eit par kilometer vest for garden *Solem*. Her er det lite som liknar på eit søkk eller ei fordjuping, og når ein veit at bøndene på Solem allereie frå 1670-talet hadde to kolmiler som leverte til Ulriksdal verk (Rø 2001: 191), kan også dette stadnamnet forklarast på grunnlag av ein kolbotn. I området kring jarnverket i Mostadmarka (Malvik), som starta drifta i 1650-åra, finst elles både plassen *Kolbotn* og åkerstykket *Botnan*, og Buaas (2004: 75) meiner det er opplagt å sjå desse namna i samanheng.

I Folldalen vart det starta bergverksdrift i 1748, og over dalen for verksbyen ligg plassen *Botnen*. Denne står oppført som *Kolbotn* både i *Norske Gaardnavne* (NG 3: 389) og i bygdeboka for Folldal (Streitlien 1976: 55), men begge kjelder har med «*bå'tten*» som uttaleform (bestemd form av /bot/), og denne har etter kvart komme på kartet som prioritert skrivemåte. I omtalen av dette namnet viser Rygh medvit om at *Botn* kan opptre som kortform av *Kolbotn*: «Her er [Botten], som det sees, forkortet af Kolbotn» (NG 3: 389). Det ser rett nok ikkje ut til at dette resonnementet blir henta fram att i handsaminga av andre *Botn*-namn. Om *Botn* på Tuppeskogen på Gol skriv *Norske Gaardnavne* (NG 5: 116): «Ordet staar her i Betydningen: Dalsænkning». Svello (1961: 582) viser derimot til at staden opphavelig heitte *Kolbotn*, og at det hadde vore drive kol-

brenning der «før det vart rudt plass». Østro (1991: 99–100) skildrar korleis denne «kølbøtten» først vart eit slåtteng og så busett omkring 1700, og at brukarane skreiv seg både *Kolbotten* og *Botten* utover på 1700-talet.

Viss vi går vidare til Larvik, treffer vi på *Bonn* ved Kjose, og Helleland (2008: 37) koplar dette til ei kjelde som stadfestar at det har vore kolbotn der, men tilhøvet mellom *kolbotn* og *botn* blir ikkje kommentert nærmare. I Risør blir *Bånnane* i Vestre Garteheia forklart med at det her «har vært flere kolbonner» (Søndeled og Risør historielag 2018: 339), og sameleis blir *Bånnane* nord for Fjølbuvaan i Bamble kopla til «kollbrending» og «kollbund» (Wefald 1980: 52). Tonna (2023) omtaler *Bonnane* i Øvre Eiker som del av kolbrenninga for Hassel jarnverk, og *Bånnane* ved Gislejøen på Solumskogen (Skien) er blant namna med opphav i kolbrenning som Gjone (1965: 202–203) dokumenterer. Like eins blir plassen *Bonna* i Maridalen (Oslo) sett i samanheng med kolbotnane ved Bjørnesjøen (Christensen 1995: 48; jf. Raabe 1947: 176–177), og bruket *Bonna* i Lommedalen (Bærum) blir forklart med referanse til «kølabonn» (Mohus 1993: 120). Denne forma må ein forstå som best. fleirtal av *bonn* i tråd med tradisjonell midtaustlandsk hankjønnsbøying (t.d. Skjekkeland 1997: 146)

Vevstad (2008: 12) forklarar namnet *Bonnane* ved Lundvatn (Gjerstad) med funnet av ein stor mileplass, og den same framstillinga illustrerer godt kor produktivt elementet *botn* har vore: Her er dokumentasjon av over 50 namn med sisteleddet *-botn* (og *-bonn*) frå Gjerstad, og alle blir knytte til Egelands jarnverk (sst.: 172–174).

At *botn* ‘kolbotn’ har vore produktivt i samansette namn, viser fleire andre kjelder. Haugan (1997: 32) skriv om både *Bonn* og *Storebonn* i Holmestrand, og båe desse ligg saman med plassen *Kølabonn* i eit område sør for Sundbyfoss der det er påvist spor etter mange kolmiler. Hoel (1999: 218–219) omtaler *Kristenbonnen* i Våler og forklarar dette med mannsnamnet *Kristen* og ein kolbotn. Han viser samtidig til skriftforma *Arnebon* frå 1763 som døme på same namnetype. Mohus (1987; 1993) reknar opp fleire titals små bruk i Bærum med namn som *Butterudbonn*, *Frognerbonn*, *Sandsbonn*, *Ringibonn*, *Tobonn*, *Smedbonn* og *Brenningsbonn*, i tillegg til mange med førenamn som utmerkingsledd, og alle desse blir kopla til den omfattande kolbrenninga særleg i indre delar av kommunen. Frå Solum ved Skien viser Gjone (1965: 202) til ei rekkje teig-

namn med førenamn i possessiv form: m.a. *Larses bønn*, *Mekkels bønn* og *Lars Myras bønn*.

Noko meir åleine ligg *Brybotn* ved Tynset. Plasseringa i landskapet gjer at det ikkje er urimeleg å tolke det som terrengnamn, men fleire lokalhistoriske kjelder gjev grunn til å likevel rekne det som ei samansetting med kulturnemnet *botn*. Forbi *Brybotn* gjekk ein gammal køyreveg til Rørosverket (Vangen 2023: 61), og det er påvist restar av kolmiler her (Eggen 1957: 449). Eit skiftebrev frå 1761 fortel dessutan om «30 lester kol på botn i Brydalen» (etter Streitliten 1972: 478), så indikasjonane er sterke for at namnet har bakgrunn i kolbrenning. *Madsbotten* nord for Tynset er dårlegare kjeldelagd, men basert på terrenget omkring er det vanskeleg å sjå dette som eit søkk, og når ein ser at dei næraste stadnamna er *Brennbekkslette* og *Svartmarka*, er det opning for å tenkje seg at kolbrenning har vore namnegjevar her òg, men det krev altså meir gransking for å seie det sikkert.

Rekkja med døme kan lett forlengjast, men her har eg gjort nokre strategiske nedslag på namnebruk der sambandet med kolbrenning er understøtta av rimeleg pålitande kjelder. Nokre av dei lokalhistoriske framstillingane kan sjølvstøtt vere baserte på mistolkingar og traderte folkeetymologiar, men her har eg prøvd å halde meg til tilfelle der dei aktuelle kolbotnane er påviste og dokumenterte.

Ettersom det er så tydelege teknologihistoriske band til Sverige når det gjeld kolbotnane, kunne det vore nyttig å ta med svenske *botten*-namn i granskinga. Men med tanke på at *Ortnamnsregistret* inneheld over 6300 namn med elementet *botten/bottnen*, må eg likevel nøye med eit heilt kort utsyn. Inntrykket er at koplinga til *kolbotten* jamt over har fått meir merksemd i den svenske litteraturen. I *Ortnamnsregistret* er 'kolbotten' eigen kategori («lokaltyp»), og mange namnesetlar har med ein merknad om dette moglege opphavet – rett nok med spørjeteikn i mange tilfelle. Alle-reie Sahlgren (1912: 62–63) peikte på at *Svallabotten* i Edsbergs härad må ha opphav i ein kolbotn, og sameleis sette Lidén (1916: 121–122) fram ein påstand om at namna *Botten*, *Kronobotten*, *Humblebotten* og *Timmerbotten* i Bjärke härad har kolbotnar som bakgrunn for sisteledet. Dette gjekk imot framstillinga i *Sverges Ortnamn* (SOÄ 1906: 40), som viser til den generelle tydinga «grund, mark». Lidén viser til at alle bruka er relativt unge, og at dei ligg på skogsvidda *Kolskog* der førsteledet er tolka som «plats där kolbränning drifves» (Lidén 1916: 120). Noko sei-

nare skriv Modin (1949: 241) om garden *Botten* i Storsjö sokn i Herjedalen: «sitt namn erhöill den därav, att här förut bränts kol – varit en *kolbotten*». På same måten blir «en gammal kolbotten» vist til som opphav til teignamnet *Bottnen* i Silbodal socken (SOV 1950: 44).

5 Avslutning

Som eg byrja med å seie, finst det ei ovmengd med naturnamn der *botn* er med, og gruppa av namn som inneheld *botn* i tydinga ‘plass for koltilverking’, utgjer berre ein liten del av dette. Men når vi ser på kor viktig kolbrenninga har vore i mange distrikt i både to og tre hundreår, er det gode grunnar til å leggje meir vekt på at *botn* òg kan vere eit kulturnemne. Spora etter den opphavelege menneskelege verksemda kan vere vanskelege å finne, så i mange tilfelle må ein gjere meir systematiske arkeologiske undersøkingar for å bringe fram indisium på historisk kolproduksjon. Nokre stader er det gjort slike kartleggingar, innanfor meir eller mindre profesjonelle rammer, men ettersom kulturminnelova set 1537 som grense for kva spor som er automatisk freda, blir dei nyare kolbrenningsplassane, det vil særleg seie reismilene, langt sjeldnare gjorde til gjenstand for gransking. Som eg har vist til ovanfor, har kolbotnar vorte registrerte fleire stader, men dei etterreformatoriske anlegga får jamt over mindre merksemd i kulturminneprosjekt, og skal ein gjere sikre tolkingar av namneleddet *botn*, bør ein ha eintydige funn å basere seg på. Naturnamnet *botn* er så mangsidig at det kan høve til ei lang rekkje ulike terengformasjonar, og dermed har det vore lett å plassere nemningar med *botn* i denne kategorien. Formålet med denne drøftinga har vore å vise at *botn* lenge har hatt ei alternativ tyding, ‘plass for koltilverking’, og at denne har vore med i stadnamn sidan 1500-talet.

Litteratur

- Andersen, Ottar. 1966. Gamle foredlingsmetoder, kolbrenning, tjærebrenning. I *Trysilvassdragets Skogeierforening og skogen*, utg. av Magne Sanaker mfl., 335–339. [Trysil:] Skogeierforeningen.
- Bakke, Gudmund. 2018. Kølabbrenning på Krokskogen. *Hringariki* 1: 10–17.

- Berg, Bjørn Ivar (red.). 2016. *Bergverk i Norge. Kulturminner og historie*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bloch-Nakkerud, Tom. 1987. *Kullgropen i jernvinna øverst i Setesdalen*. Oslo: Universitetets oldsaksamling.
- Bull, Jacob B. 1916. *Rendalen: dens historie og bebyggelse I*. Kristiania: Gyldendalske Boghandel.
- Buaas, Sivert. 2004. Kølbrenning i Mostadmark. *Historielagene i Malvik. Årbok 2004*: 69–83.
- Christensen, Trygve. 1995. *Ankerveien – Greveveien – Krokskogveien. Langs gamle ferdselsveier gjennom Osломarka*. Oslo: Cappelen.
- Eidshaug, Jo S.P. & Kristoffer Dahle. 2017. Flatmarksmiler i Vestnes frå yngre jernalder og middelalder. *Viking. Norsk Arkeologisk Årbok LXXX*: 107–127. DOI: <http://dx.doi.org/10.5617/viking.5469>
- Eggen, Eystein. 1957. *Tylldalen–Brydalen bygdebok*. Trondheim: s.n.
- Eyrbyggja saga*. 1895. Utg. ved Valdimar Ásmundarson. Reykjavik: Félagsprentsmiðjan.
- Fløttum, Jens J. 1962. Kullbrenningen i Singsås under Røros Verk fra 1850-årene. I *Singsåsboka 2: Næringsliv, handel, samferdsel*, utg. av Singsås bygdeboknemnd, 208–214. Singsås: Bygdeboknemnda.
- [G1 IV =] *Konung Gustaf den förstes Registratur. Band IV*. 1868. Utg. ved V. Granlund. Stockholm: Norstedt & Söner Kongl. Boktryckeriet.
- [G1 X =] *Konung Gustaf den förstes Registratur. Band X*. 1887. Utg. ved V. Granlund. Stockholm: Kongl. Boktryckeriet.
- Gjone, Toralf. 1965. *Solum bygds historie. I Bygdehistorie*. Skien: Skien kommune.
- Grøtli, Mikael. 2001. *Kvikne: gårds- og slektshistorie*. [Kvikne:] Kvikne bygdeboknemnd.
- Grágás. *Islændernes Lovbog i Fristatens Tid. Förste Bind*. 1852. Omsett av V. Finsen. København: Brødre Berlings Bogtrykkeri.
- Gustafson, Lil. 1990. Bosetningen i en fjellbygd – gårdsgrenseanalyse i Kvikne, Hedmark. I *Namn og eldre busetnad: rapport frå NORNAs femtande symposium på Hamar 9.–11. juni 1988*, red. av Tom Schmidt, 141–174. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Hagen, Olav T. 1951. *Kvikne: ei bygdebok. Band 2: Gardsbruk, koparverk*. Oslo: Bokcentralen.
- Haugan, Axel. 1997. *Med køl til Eidsfoss i 200 år*. [Ramnes:] A. Haugan.
- Helleland, Botolv. 2008. *Stedsnavn i Kjøse*. Oslo: Novus.

- Hennius, Andreas. 2019. *Spår av kolning. Arkeologiskt kunskapsunderlag och forskningsöversikt*. Stockholm: Riksantikvarieembetet.
- Hoel, Kåre. 1999. *Bustadnavn i Østfold. 3 Våler*. Utg. ved Tom Schmidt. Oslo: Seksjon for navnegransking.
- 2004. *Bustadnavn i Østfold. 5 Rygge og Moss*. Utg. ved Tom Schmidt. Oslo: Seksjon for navnegransking.
- Högsby, G.L. 1916. Sjönamnet Kullebyttetjärn. *Namn och Bygd* 4: 1–4.
- Haarstad, Kjell (red.). 1972. *Selbu i fortid og nåtid. Bind 1*. Selbu: Selbu kommune.
- Haarstad, Kjell & Per O. Rød. 1984. *Selbu i fortid og nåtid. Bind 3*. Selbu: Selbu kommune.
- 1992. *Selbu i fortid og nåtid. Bind 7*. Selbu: Selbu kommune.
- Krokmoen, Jon. 1992. *Folk og buplasser i Nord-Østerdalen: Kildeutdrag 1528–1700*. Atnbrua: Solliia.
- Larsen, Jan Martin. 1993. Kølabrenning – viktig næringsvei i 260 år. *Asker og Bærum historielag. Skrift nr. 34*: 88–109.
- 1996. ‘Det var kølatrafikken som heldt liv ti dom’. *Årbok for Norsk skogbruksmuseum 1993–1996* (14): 54–126. Elverum: Norsk skogbruksmuseum.
- Lidén, Evald. 1916. Västgötanamn. Strödda anteckningar til ‘Ortnamnen i Älvsborgs län’ [= SOÄ 1906]. *Namn och Bygd* 4: 87–126.
- Mikkelsen, Per R. 2018. *Bergverksfortellinger – introduksjon til norsk bergverkshistorie : et stykke norgeshistorie*. Tønsberg: Montanus.
- Modin, Erik. 1949. *Härjedalens ortnamn och bygdesägner*. 3. utg. Sveg: Söderquists Bokhandel.
- Mohus, Arne. 1987. *Stedsnavn i Bærum*. [Sandvika:] Bærum oppmålingsvesen.
- 1993. *Husmannsplasser i Bærum. 3: Lommedalen*. Bekkestua: Bærum bibliotek.
- Narmo, Lars Erik. 1996. Fra ‘Kola men’ til kullbrenner. *Årbok for Norsk skogbruksmuseum 1993–1996* (14): 23–53. Elverum: Norsk skogbruksmuseum.
- 2000. *Oldtid ved Åmotet. Østerdalens tidlige historie belyst av arkeologiske utgravinger på Rødsmoen i Åmot*. Rena: Åmot historielag.
- [NG Ind. =] Rygh, Oluf. 1898. *Norske Gaardnavne. Forord og Indledning*. Kristiania: Cammermeyer.

- [NG 2 =] Rygh, Oluf. 1898. *Norske Gaardnavne. Andet Bind: Akershus Amt*. Kristiania: Fabritius & Sønner.
- [NG 3 =] Rygh, Oluf. 1900. *Norske Gaardnavne. Tredje Bind: Hedemarkens Amt*. Kristiania: Fabritius & Sønner.
- [NG 5 =] Rygh, Oluf. 1909. *Norske Gaardnavne. Femte Bind: Buskeruds Amt*. Kristiania: Fabritius & Sønner.
- [NG 13 =] Rygh, Oluf. *Norske Gaardnavne. Trettende Bind: Romsdals Amt*. Utg. ved Karl Rygh. Kristiania: Fabritius & Sønner.
- Nissen, Gunnar B. 1976. *Røros Kobberverk 1644–1974*. Trondheim: s.n.
- Njåls saga*. 1941. Omsett av H. Lie. Oslo: Gyldendal.
- Ortnamnsregistret*. 2020. Digitalisert versjon av det topografiske registeret i Namnarkivet: <https://ortnamnsregistret.isof.se/>
- Rolseth, P.O. 1945. *Selbo kobber-værk*. Selbu: Selbu og Tydal historielag.
- Rø, Gisle. 2001. *Selbu og Tydal : geologi, gruvedrift og kulturminner*. [Selbu:] Selbu og Tydal historielag.
- Rød, Per O. 1968. *Hølandboka: gards- og ættehistorie I*. Melhus: Melhus kommune.
- Raabe, Gunnar. 1947. *Nordmarka og Krokskogen: sommer og vinter*. Oslo: Cammermeyer.
- Sahlgren, Jöran. 1912. Några svenska ortnamn. *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2: 56–77.
- [SDHK 30007 =] Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbreven nr. 30007. Diplom utferda 30.11.1475 i Almarästaket. Original i Riksarkivet (SE/RA/0101). Digital versjon: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/Sdhk_30007_30007.jpg
- Skjekkeland, Martin. 1997. *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Soga om Ølhetta*. Omsett av I. Berg. I *Islendingesagaene. Samtlige sagaer og førtini tætter, band V*, red. av Jon Gunnar Jørgensen & Jan Ragnar Hagland, 199–204. Reykjavik: Saga.
- [SOV 1950 =] Kungl. Ortnamnskommittén. 1950. *Sverges Ortnamn. Ortnamnen i Värmlands län. Del IX: Nordmarks härad*. Uppsala: Lundequistska Bokhandeln.
- [SOÄ 1906 =] Kungl. Ortnamnskommittén. 1906. *Sverges Ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län. Del III: Bjärke härad*. Stockholm: AB Ljus.

- Streitlien, Ivar A. 1972. *Bygdebok for Tynset. Band 1-2 1: Gard og ætt*. Tynset: Tynset Bygdeboknemnd.
- 1976. *Bygdebok for Folldal*. Folldal: Folldal Bygdeboknemnd.
- Svello, Hallvard. 1961. *Boka om Gol. I: Frå busetjing til kommunalt sjølvstyre*. Oslo: Grøndahl & Søn.
- Særheim, Inge. 2007. *Stadnamn i Rogaland*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Søndeled og Risør historielag. 2017. *Stedsnavn i Risør kommune*. [Risør:] Søndeled og Risør historielag.
- Tonna, Åmund. 2023. Om køl på Hassel jernverk. *Skotselv før i tida* 28: 40–44.
- Vangen, Ingveig. 2023. *Kjenner du Gammeldalen?* Tynset: I. Vangen.
- Vevstad, Andreas. 2008. *Egelands jernverk. Jernverket i skogbygda*. Gjerstad: Gjerstad historielag.
- Wefald, Sigurd. 1980. Gamle bustader. *Årsskrift for Bamble historielag 1980*: 47–55.
- Østgård, Ivar. 1980. Den gamle kølkjører Tøllef Elgsjøen. *Årbok for Nord-Østerdalen 1980*: 35–42.
- Østigaard, Arne Dag. 2008. *Kongens kopperverk: 'Queckne Kaaberwerck' på 1600-tallet*. Tynset: Østigaard.
- Østro, Terje. 1991. *Boka om Gol. VI Gards- og ættesoge: Golreppen*. Oslo: Grøndahl.

Striden om helgennamna – eit blad av norsk almanakkhistorie

Kristoffer Kruken

When Norway got its own almanac after the dissolution of the Danish-Norwegian union (1814), the list of saints' days was kept intact. After a few years it aroused harsh criticism for being a worthless Catholic relict, and it was thought that the saints ought to be replaced by outstanding people in Norwegian secular history. The editors applied several times for such a change, but the copyright holder (the University of Oslo) refused. Yet the editors could alter the saints' list internally, and notably in 1843 many dates got a new name based on medieval Norwegian sources. The debate intensified towards the end of the 19th century. In 1892, the issue was brought forth in the Norwegian Parliament (Stortinget), and after lengthy proceedings the list was formally abolished in 1910, and from 1912 on replaced by secular persons and events. The new list varies considerably from year to year and gives overall a rather desultory impression.

1 Innleiing

I almanakken frå unionstida med Danmark bar kvar dato eit helgennamn. Dette var ein allmenneuropeisk tradisjon med røter i antikken. Datoen stod for helgenens dødsdag og vart oftast markert med ei minnestund på grava. Den eldste kjende feiringa er knytt til den vidgjetne biskop Polykarp i Smyrna. Han leid martyrdøden ca. år 156 og har minnedag 26.1. Mange av dei antikke figurane skriv seg elles frå forfølginga under keisar Diokletian (ca. 300–305), m.a. Agnes, Barbara og Georg. Seinare fekk listene ny tilvekst etter kvart som kristendommen breidde seg nordover i

Europa, og den dansk-norske almanakken har mange innslag frå både fransk, tysk, irsk-engelsk og skandinavisk misjons- og martyrsoge.

Omframnt helgenskaren hadde medlemmer av kongehuset fast plass i almanakken. Dei stod som regel på fødselsdagen og var ofte òg med etter sin død. Almanakken for 1814 har 17 kongelege, mellom dei Fredrik V 31.3. og Kristian V 15.4. Når ein kongeleg kom inn, måtte helgenen ut (Kristian V fortrengde Olympias), men begge måtte vike når datoen var ein søndag eller annan helgedag. Rangen var altså at helg trumfa kongeleg, og kongeleg trumfa helgen. Ved rangkollisjon vart det kongelege namnet stundom ført opp til høgre for datospalta, men det var like fullt underordna helgedagen. Med visse justeringar vart dette systemet ført vidare i den norske almanakken etter 1814.

Universitetet i København hadde einerett på almanakkutgjeving i begge rika. Da Noreg fekk eige universitet (1811), vart eineretten for Noreg overført til Universitetet i Christiania ved kgl. brev av 10.4.1812 og kgl. resolusjon av 7.12.1814. Privilegiet vart stadfesta med følgjande ordlyd i universitetslova (fundasen) av 28.7.1824, § 6: «Universitetet skal ... være ene berettiget at udgive samt lade trykke og forhandle Almanakker og Calendere til Brug her i Riget.» Paragrafen stod uendra gjennom seinare revisjonar av lova. Det akademiske kollegium¹ forvalta retten og utnemnde redaktør til det praktiske arbeidet.

I overgangsåra frå dansk-norsk til norsk almanakk var det ingen diskusjon om helgennamna. Dei vart berre stillteiane tekne med og vart ståande heilt fram til 1911. Generelle oversyn gjev inntrykk av at tilfanget stort sett låg fast i denne perioden (m.a. Alver 1981: 35), og at korkje Universitetet, redaksjonen, styresmaktene eller samfunnet elles brydde seg særleg om saka før kollegiet i 1910 vedtok at namna skulle ut.

Primærkjeldene viser noko anna. Det var både markante utskiftingar av namn og ein omfattande diskusjon i mange fora frå dagspresse til stortingssal. I denne artikkelen skal eg følgje begge desse linene og i grove trekk presentere og diskutere namn, aktørar, argument og politisk-administrativ prosedyre.

1 Kollegiet var øvste styringsorganet på Universitetet og svarar til universitetsstyret i dag.

Almanakkane er dels lesne på Nasjonalbibliotekets nettbibliotek (<https://www.nb.no/search>) (uheil serie),² dels i original på Riksarkivet (full serie). Almanakken har både ei Kristiania- og ei Trondheims-utgåve, med kvar sine astronomiske utrekningar. Nettbiblioteket har stundom digitalisert begge, stundom berre den eine, men namna er heilt like, så spørsmålet om utgåve har ikkje noko å seie her.

Når fleire kjelder refererer same saka i Stortinget, viser eg berre til *Stortingstidende* (St.tid.) så framt alt av relevans er omtala der.

Namneformene vekslar ein del frå år til år, m.a. med og utan latinsk *-us* (*Julianus* og *Julian* ofl.), nokre namn er sporadisk forvanska (*Perpetus* for *Perpetua* ofl.), forkortingane er ustøe, og ei rekkje mindre avvik må ganske enkelt vera setjefeil (*Seraphin* for *Seraphia* ofl.). Dei kongelege blir utskilde grafisk på ulike måtar: antikva, halvfeit antikva eller schwabacher i fraktur-tekst, halvfeit antikva i antikva-tekst, og (frå 1870-åra) versalar for konge og dronning. Også viktige merkedagar har stundom særskild markering, mest i form av schwabacher i fraktur-tekst. Slike ting går eg ikkje nærare inn på.

2 Perioden 1814–61 (almanakkane 1815–62)

Vanskar med samferdsel og boktransport gjorde at det for året 1814 vart trykt ein almanakk for Noreg i Christiania, initiert av prins Kristian Fredrik og redigert av Benoni Aubert ved Noregs geografiske oppmåling. Almanakken vart produsert i 1813 og står heilt ut i den dansk-norske tradisjonen. Først med utgåva for 1815 får vi ein sjølvstendig norsk almanakk. Redaktør var matematikaren og astronomen professor Christopher Hansteen (1784–1873). Han stod for alle utgåvene frå 1815 til 1862.

Almanakken for 1815 vart redigert etter unionsbrotet, men før unionen med Sverige kom i stand (14.8.1814). Alle danske kongelege er borte. Dei fleste vart erstatta med ein tradisjonell helgen, m.a. den nemnde Olympias for Kristian V 15.4. og Sabina for Fredrik V 31.3. Ingen svenske har kome inn. Dei atterreiste helgenane fekk varig plass, med unntak av eit par som rauk ut ved reforma i 1843 (nedanfor).

I 1816 er det nye kongehuset med, såleis kong Carl Johan 26.1., dronning Eugenie Bernhardine 8.11. (frå 1841: Desirée) og kronprins Oscar

2 I nettbiblioteket står almanakkane under tidsskrift, ikkje under bøker.

4.7. (seinare kong Oscar I). Utlendingar kjem til ved inngifte, m.a. Louise av Nederland, gift med kong Karl XV i 1850 og med i almanakken frå 1852. Ved sin død fell dei kongelege no oftast ut. Kong Oscar I døydde 8.7.1859 og er med siste gongen i 1860 (vanleg redaksjonelt etterslep). På denne måten får lista over kongelege både tilvekst og avgang år om anna.

I 1816-almanakken sette Hansteen elles inn nokre norske merkedagar, m.a. «Kjeld Sviebyg» 8.7. og «Marit Vasouse» 20.7. Året etter tok han med mange fleire, m.a. «Bryckismisse» 11.1., «Colbiørn med Laxen» 8.6. og «Vergismisse» 29.8. Alle står i vêrspalta. Utval og skrivemåte viser at kjelda er kapittelet om primstaven i Hammer (1773: 252–263). Merke-dagane stod med visse endringar fram til 1828 (figur 1), men blir så borte, og på 1830-talet har lista igjen berre sitt gamle inventar.

Juli eller Drømemaaned				har 31 Dage 1828.			
Dage.	Naamen	End.	Veirliget.	Dage.	Naamen	End.	Veirliget.
1	Thobald	3 148.	☉ Jordfierns.	17	Allegius	3 54E.	☾ Fremdeles
2	MarieVesog.	4 7	☽ Tyft.	18	Arnolf	4 38	maadelig
3	Cornhus	4 59	☾ 6 42 Form.	19	Iusta	5 23	
4	Oscar	5 48					
5	Mishelm	6 37					
Jesus lærer af Elidet. Luc. 5.				Jesus bespiser 4000 Mand. Marc. 8.			
6	53.e. Trefold.	7 26 E.	☉ Første Galv.	20	73.e. Trefold.	6 10E.	☾ 4 44 Form.
7	Wilibald	8 15	☽ deel af Maa.	21	M Cornus	7 1	☾ 10 36 E.
8	Kjeld	9 3	☽ Kjeld Sviebyg.	22	MarieWag.	7 56	☾ 10 36 E.
9	Coltrata	9 52	☽ nedens jevn	23	Apollinaris	8 51	☾ 10 36 E.
10	KnudKenge	10 41	☽ Bende Knud.	24	Christine	9 55	☾ 10 36 E.
11	Iselva	11 29	☽ Regn	25	Jacob	10 55	☾ 10 36 E.
12	Elias	0 15E.	☾ 2 11 Form.	26	Anna	11 57	☾ 11 1 Eft.
Pharisæernes Retfærdighed. Matth. 5.				De falske Propheter. Matth. 7.			
13	63.e. Trefold.	1 1E.	☉ Jordfierns.	27	83.e. Trefold.	1 1E.	☉ Jordfierns.
14	Donosentura	1 45	☽ med lind	28	M Aurelius	0 56	☉ Tyft.
15	Wesl. Deling	2 27		29	I. us	1 53	☉ Tyft.
16	Enfanne	3 11	☾ Varme.	30	D. den	2 47	☉ Tyft.
				31	Gerrhann	3 39	☉ Tyft.
Solens Dags. Nedg. Solens Dags. Nedg.				Solens Dags. Nedg. Solens Dags. Nedg.			
Dage. I. M.	I. M.	Dage. I. M.	I. M.	Dage. I. M.	I. M.	Dage. I. M.	I. M.
1 2 43	9 17	9 2 51	9 8	17 3 5	8 54	25 3 21	8 37
3 2 44	9 16	11 2 55	9 4	19 3 9	8 50	27 3 25	8 33
5 2 46	9 18	13 2 57	9 1	21 3 13	8 46	29 3 30	8 28
7 2 49	9 10	15 3 1	8 57	23 3 17	8 42	31 3 35	8 24

Figur 1: Almanakken for juli 1828. Offisielle helgennamn i hovudspalta, norske merkedagsnamn til høgre under «Veirliget».

Den første kritikken mot helgennamna som eg har funne, er eit anonymt innlegg, utan overskrift, i *Det Norske Nationalblad* nr. 55–58, 6.10.1818:

232–238. Forfattern er truleg Jonas Anton Hielm (1782–1848).³ Skribenten meiner det er på høg tid å fjerne denne ulutherske arven og i staden setje inn menn som verkeleg har gagna folk og fedreland:

Den vemmelige Liste paa mistænkelige Helgene, vil man finde fornuftig ombyttet med en smagfuld Fortegnelse paa Mænd, der gjorde sig fortjent til almindelig Erindring. Der vilde man i Fremtiden finde saavel Danske som Norske, saavel Nationaliserede som Hiemfødnin-ger, hvilke med Ædel Gavnelyst ærligen har virket til Norges Hæder og Held ... [Og det] maa end ikke udelukkes saadanne Udlændinge, hvis ualmindelige Videnskaber og Kraftyttringer har havt en særdeles velgiørende Indflydelse paa Nationens Karacteer og Velstand. (s.st. s. 238)

Uviljen mot dei gamle katolske namna og ønsket om å fylle plassen med fortente menn frå vår eiga historie går stadig att i diskusjonen framover 1800-talet og inn på 1900-talet. Forfattern understrekar at rett nok har Ove Malling (1777) levert eit arbeid i god nasjonal ånd, men slike bøker kan aldri nå allmugen på same måten som almanakken gjer – den er «i enhver Mands Hænder en uundværlig Bog» (s.st. s. 238). Han seier ikkje noko om dei kongelege, og det gjer heller ingen andre seinare. Det viser at kongefamilien vart rekna for ein grunnstokk i det historiske galleri uavhengig av deira personlege fortener.

Hansteen arbeidde naturleg nok mest med dei astronomiske og kalendariske opplysningane i almanakken. Eit særskilt problem var vêrspådommane, som hang med frå tidlegare almanakkar. Hansteen var nøktern og endra dei frå spådom til historisk notis, dvs. at dei viste korleis vêret hadde vore i Christiania 19 år før.⁴ Men folk las dei som truverdige varsel like vel. Difor søkte Hansteen fleire gonger (sist 17.1.1834) om å få ta vêrbolken vekk. Kollegiet avslo (24.1.1834), men gjekk med på at han «i

3 Bladet vart utgjeve av broren Hans Abel Hielm (1792–1869), men Jonas Anton Hielm var de facto redaktør og hovudskribent. Han skreiv dels under namn, dels anonymt, og innlegget høver både med hans glødande nasjonale interesser og hans skarpe form. I ånd og tone er det heller ulikt Nicolai Wergeland, men han skreiv lite eller inkje i dette bladet og er difor mindre sannsynleg.

4 Tidsspennet byggjer på teorien om at vêret gjekk i ein syklus på 19 år under påverknad frå månen.

Udtrykke, som Professoren finder passende», kunne seie kva utsagna bygde på, og i 1839 vart overskrifta på januar endra frå «Sandsynl[igt] Veir» til «Veirliget 1820 i Christiania». Seinare blir det formulert som «Veirliget. Antegnet ...» eller «Veirliget. Anmærket ... i Christiania» 19 år før.

Hansteen seier lite offentleg om helgennamna, men ei komitéinnstilling frå 1.5.1862 (pkt. 3) viser at kollegiet jamt hadde hatt saka oppe saman med vêrspørsmålet og kvar gong hadde nekta redaktøren å fjerne namna. Kollegieprotokollen stadfester dette, men seier ikkje noko om nokon søknad frå Hansteen. Sjølv fortel han mange år seinare at han berre hadde «yttret et Ønske» som fall fordi «Landalmuen vil ikke dermed være tilfreds, da den ved disse [Helgennavne] forbinder visse Mærkedage» (*Christiania-Posten* 4.4.1862). Som eg forstår dette, kan ønsket godt vera framsett skriftleg, altså de facto ein søknad.

I eit innlegg i *Morgenbladet* 27.12.1833 uttalar Hansteen seg i same leia. Ein innsendar hadde klagt på at almanakken var for dyr. Hansteen svara at om prisen skulle ned, måtte noko av innhaldet bort. I så fall kunne ein kanskje utelate helgennamna, «skjønt ogsaa disse kunne have sin Nytte ved Læsningen af gamle Documenter, som efter dem ere daterede». Dette var eit praktisk-historisk argument som skribenten i *Nasjonalbladet* (1818) hadde ignorert, men som elles vart eit kjernepunkt for dei som forsvarte helgendagane (pkt. 4). Samtidig er den prosessuelle koplinga mellom vêr og namn i seg sjølv eit signal om at helgennamna tidt vart haldne for like antikverte som dei grunnlause vêrvarsla.

Eit spesielt punkt ved dagnamna var at kollegiet, med grunnlag i ei liste frå Det juridiske fakultet, i skriv 11.10.1839 påla Hansteen å ta med dei dagane som det måtte «ansees af Vigtighed for det borgerlige Samliv at erholde betegnede i Almanaken med deres legale Navne» (Fortegnelse 1884: 2). Denne lista har eg ikkje funne, men formuleringa tyder på at det gjeld ganske få, lovregulerte datoar og ikkje helgenrekka per se. Det kom heller ingen merkbare endringar i almanakken dei første åra etterpå. Påleggget vart teke opp att 26.3.1840.

Men etter ein femtenårig stillstand (frå 1828) vart almanakken brått kraftig revidert i 1843 (figur 2). Redaktøren opplyser at «[i] denne Almanak ere flere Helgennavne bleven ombyttede med andre, som af de ældste og bedste norske Calendarier og af Kirkeretten sees at have været mere brugelige i Norge» (*Almanak for Aaret ... 1843*, siste sida [32]). Det ligg

nok ein påskuv i skriva frå 1839 og 1840, men endringane peiker samtidig langt vidare både i omfang og karakter. I røynda fekk over 90 datoar eitt eller to nye namn, og tilsvarande mange gjekk ut. Dei nye namna bygde delvis på utrykte kjelder, men P.A. Munch og Rudolf Keyser hadde teke avskrifter (i København) for det planlagde verket *Norges gamle Love* (I–III, 1846–49), og ut frå Munchs eigne arbeid seinare (1848 og 1859) kan ein gisse på at han både var inspirator og medhjelpar i denne revisjonen. Hansteen gjekk neppe til originalkjeldene sjølv.

Juli			eller			Hørmanned			har			31 Dage.			1843.		
Dage.			Månens Guim.			Beitiget.			Dage.			Månens Guim.			Beitiget.		
1 2 Theobald			3 15 E.			O storste Umland.			16 E 5 E. eft. Tref.			3 23 E.			Eufann.		
2 E 3 E. eft. Tref.			4 4 E.			Det fortalte Boer. Euf. 16.			17 M Alexius			4 4			Eufann.		
3 M Processus			4 53			Eufannus.			18 E Alexius			4 45			Eufann.		
4 E Oscar			5 43			n Regn.			19 D Ruf. et Justinus			5 27			Eufann.		
5 D Anselm			6 35			D 7 46 E.			20 E Margaretha			6 11			Klart. U. V.		
6 E Dien			7 30			Translat. Martini.			21 E Margaretha			6 57			Klart. U. V.		
7 E Willibald			8 27			C Peria. 4 E.			22 E Marie Magd.			7 46			Klart. U. V.		
8 E Eunnio. m. Hige			9 26			Tytt. S. V.			23 E 6 E. eft. Tref.			8 38 E.			Tytt. S. V.		
9 E 4 E. eft. Tref.			10 25 E.			Klart. S. V.			24 M Christi			9 32			Tytt. S. V.		
10 M And. Lange			11 23			Eufann.			25 E Jacob			10 27			Eufann.		
11 E Transl. Bened. Form.			12 2			Eufann.			26 D Anna			11 22			Eufann.		
12 D Elias			0 15			Eufann.			27 E 7 Severo			0 16 E.			Eufann.		
13 E Willibald			1 9			Eufann.			28 E Pantaleon			1 8			Eufann.		
14 E Penaventura			1 56			Eufann.			29 E Blas			1 59			Eufann.		
15 E Apsit. Deling			2 40			Eufann.			30 E 7 E. eft. Tref.			2 40 E.			Eufann.		
Solens Dp. Redg. Tidde			Solens Dp. Redg. Tidde			Solens Dp. Redg. Tidde			31 M Germanus			3 40			Eufann.		
Dag. 2. M. 2. M. 3. M.			Dag. 2. M. 2. M. 3. M.			Dag. 2. M. 2. M. 3. M.			Solens Dp. Redg. Tidde			Solens Dp. Redg. Tidde			Solens Dp. Redg. Tidde		
1 2 45 9 19 + 4			2 2 54 9 11 + 6			3 2 54 9 11 + 6			17 3 7 8 58 + 6			18 3 21 8 41 + 6			19 3 21 8 41 + 6		
2 2 46 9 17 + 4			3 2 54 9 11 + 6			4 2 54 9 11 + 6			19 3 12 8 53 + 6			20 3 23 8 37 + 6			21 3 23 8 37 + 6		
3 2 48 9 15 + 4			4 2 54 9 11 + 6			5 2 54 9 11 + 6			21 3 16 8 49 + 6			22 3 33 8 32 + 6			23 3 37 8 28 + 6		
4 2 48 9 15 + 4			5 2 54 9 11 + 6			6 2 54 9 11 + 6			23 3 19 8 46 + 6			31 3 37 8 28 + 6					

Figur 2: Almanakken for juli 1843, etter Hansteens revisjon. Ti dagar har fått nytt namn (jf. figur 1), og *Oluf* er endra til *Olaf*.

Som eit supplement til *Diplomatarium Norvegicum* (I, 1847–49) laga riksarkivar Christian Lange eit oversyn over «Hjelpemidler til Beregningen af de i norske Oldbreve forekommende Tidsbestemmelser». Siste delen er ei alfabetisk liste over helgendagar, festdagar og andre merkedagar i norske mellomalderkjelder (Lange 1849). Endringane i 1843-almanakken svarar nesten på ein prikk til det seinare inventaret hjå Lange,

og det understrekar enda tydelegare den historisk-nasjonale gehalten i den nye namnerekkje.⁵

Dette heimlege perspektivet overstyrer alt anna. Germanske helgenar må vike for klassiske (Herman > Tiburtius 11.8.) og omvendt (Faustinus > Sigfrid 15.2.), bibelske må vike for helgen (Daniel > Alphegus 19.4.), det allmenne må vike for det lokale (Mariæ Besøgelse > Svithunus 2.7.), festgrad (liturgisk nivå) og kjønn er irrelevant, og sist, men ikkje minst: Dei norske helgenane Hallvard og Sunniva kjem inn i staden for den romerske Sofie 15.5. og den danske Kjeld 8.7., og andre blir flytta frå dansk til norsk dato, m.a. Margareta frå 13.7. til 20.7. og 7 Sovere frå 27.6. til 27.7. P.A. Munch (1848: 27) legg særleg vekt på dette aspektet ved reforma og viser dermed at omskiftet ikkje berre var ei heimleg historisering, men òg eit medvite brot med dansk tradisjon. Olaf og Sunniva og nokre andre, m.a. den engelske Cuthbert, blir òg oppførte på translasjonsdagen med grunnlag i norske kjelder. Språkleg sett har lista framleis eit klårt latinsk preg, med endinga *-us* også i mange germanske namn (*Vilfridus* ofl.). Eit nasjonalt trekk er forma *Olaf* 29.7., som no permanent avløyser dansk *Oluf*.

Seinare dukkar nokre av dei gamle namna opp att, stundom berre sporadisk, m.a. Enok for Genevieva 3.1., andre gonger meir varig, m.a. Ulrik for Translatio Martini 4.7., men i det store og heile vart Hansteens reform ståande og utgjorde dermed grunnlaget for heile ordskiftet som bygde seg opp dei neste 50–60 åra. Reforma vart lite omtala offentleg, og det verkar som dei fleste kritikarane ikkje ensa noko større på det historisk-nasjonale perspektivet Hansteen hadde valt.

I almanakken for 1843 og deretter i 1861 og 1862 tok Hansteen òg med mange av helgenane på søndag eller annan helgedag. I tillegg sette han stundom helgen og kongeleg saman på kvardag, t.d. kronprins Oscar Fredrik (seinare kong Oscar II) og Agnes på måndag 21.1.1861. Det gjorde paradoksalt nok helgenane enda meir synlege enn før.

Hausten 1851 starta presten og filantropen Honoratus Halling ein artikkelserie i *For Fattig og Riig* om helgenane i almanakken, fordi dei var

5 Merk at Langes arbeid kom så seint at det ikkje kan vera eit direkte grunnlag for 1843-reforma – eg bruker det her berre som dokumentasjon på stoffet. Kronologien støttar tanken om at det var Munch og ikkje Lange som var den fremste hjelparen åt Hansteen.

personar «der i fordums Dage vare Lys i den christne Menighed» (nr. 35 [9.11.]1851) og difor verde å minnast. Artiklane supplerte Hansteens historiske argument med eit religiøst utsyn som i sine røter femnde alle konfesjonar. Denne kyrkjelege opplysningslina, som høgvørde dei gamle, «før-katolske» martyrane, hadde viktige talsmenn både i Noreg og Danmark.

Almanakkprivilegiet vart prøvd for retten i 1859–60. Da W.C. Fabritius tok over som forleggjar etter P.T. Malling i 1859, laga Malling sin eigen kalender, redigert av universitetsstipendiat i rettsvitenskap Fredrik Brandt (1859), med primstav, merkedagar og historiske opplysningar etter ei utgreiing av P.A. Munch i *Norsk Folke-Kalender* same året. Kollegiet og Fabritius reiste sak og vann fram ved endeleg dom i Høgsterett 11.12.1860 (*Norsk Retstidende* nr. 8, 27.2.1861: 121–126). Ankepunktet var at den kalendariske delen låg for tett opp til den offisielle almanakken. Hansteen var ikkje innblanda på noka side. Avisene skreiv mykje om saka. Det viser enda ein gong at almanakken var ei folkebok som mange hadde meiningar om. Avviket i så måte er at endringane i 1843 ikkje fengde meir enn dei gjorde.

Bortsett frå rettssaka i 1859–60 og ei mindre sak mot Andvords kontorkalender i 1880, ser det ut til at eineretten vart handheva liberalt. Så framt andre kalendrar og almanakkar ikkje krenkte den spesifikke tids- og kalenderdelen med astronomiske utrekningar, kunne dei stelle seg nokså fritt, m.a. med å ta inn sekulære personlister i staden for helgenamna. Kollegiet klaga da heller ikkje på noko av det personalhistoriske stoffet i Mallings og Brandts utgåve. Samtidig viser reforma i 1843 og andre endringar at kollegiet òg såg romsleg på utvalet av namn i den offisielle almanakken så lenge kravet om ei full helgenliste vart respektert.

3 Perioden 1862–90 (almanakkane 1863–91)

Hansteen gjekk av som professor i 1861 og slutta samtidig som redaktør i almanakken. Utgåva for 1862 var da ferdig. Ny redaktør vart astronomen lektor (frå 1865 professor) Carl Fearnley (1818–90). Han stod for alle utgåvene til og med 1891.

Fearnley søkte alt 29.3.1862 om å få ta ut vêrspådommane og setje inn meir allmenntytig stoff i staden (Univ.Sk.A. 1864: 197–198). (Kollegieprotokollen seier han òg søkte om å få ta ut helgennamna, men det står

ikkje i Univ.Sk.). Kollegiet oppnemnde 1.4.1862 ein komité med generalmajor Theodor Broch, kaptein Christian Grønn og Fearnley sjølv til å vurdere «hvilke tidsmæssige Forandringer i Almanakkens Indhold, der maatte ansees ønskelige», m.a. «Udeladelse af Veirprophetierne og Helgendagene ... for derved at vinde Plads til nyttigere, især for Søemanden vigtige Meddelelser» (*Christiania-Posten* 2.4.1862).

Komiteen foreslo visse endringar (1.5.1862), men erklærte samstemmig at endringane «ikke burde gaae saavidt, at der kunde reises mindste Tvivl om deres Lovmæssighed, [og] at man derfor maatte beholde Dagenes Helgennavne, der have en vis Betydning, ikke blot i Folkets Sædvaner og Forestillinger, men ogsaa i Lovgivningen» (Univ.Sk.A. 1864: 198–199). Komiteen viser til at dette var innskjerpa fleire gonger før (1834, 1839 og 1840), og pålegget stod framleis ved makt. Kollegiet slutta seg til. Vêrbolken hadde kollegiet alt vedteke å fjerne, og frå 1864 er desse notisane borte.

Uavhengig av diskusjonen om vêr og namn følgde Fearnley opp Hansteens siste endring og sette helgennamna inn i høgre spalta på alle søndagar og mange andre helgedagar så sant ingen kongeleg kom i vegen; i så fall fekk den kongelege plassen. I 1870-åra tok han dette gradvis bort att med unntak av helgen og kongeleg saman på kvardag, t.d. Agnes Oscar 21.1. i 1880-åra. Sjølve helgenrekkja endra Fearnley lite på. Eit par døme er at Rufus kom inn i staden for Gynther 28.11. i 1863 og Ida i staden for Translatio Cuthberti 4.9. i 1874, begge med varig plass.

I almanakken for 1870 tok Fearnley elles opp tråden frå Brandt (1859) og Munch (1859) og sette inn over førti folkelege merkedagar attåt dei offisielle namna, t.d. «Knud (Affaredag)» 7.1. og «Matthias (Laupaars-messa)» 24.2. Seinare kneip han inn på dette også, og i 1877–78 er alle borte. Fearnley foreslo 17.2.1870 å ta vekk helgennamna, men framlegget vart avvist. Det var visstnok siste gongen han reiste saka formelt.

Frå 1880 til 1887 har almanakken ein bolk med «Gamle Mærkedage og andre kalendariske Notitser» nedst på sida. Bolken var laga med bidrag frå historikaren Ludvig Daae, som nyss hadde gjeve ut boka *Norges Helgener* (1879). Dette stoffet erstattar og forklarar meir utførlig dei merkedagane Fearnley hadde på datoplass i 1870-åra. Ei lita «Erindringsliste» fortel om marknader, flyttedagar, rettsterminar, fisketider o.l. I begge tilfella ser vi igjen eit klårt forbilde i Brandt og Munch. Frå og med 1888 står namna atter berre på datoplass utan noko forklarande tillegg. Erind-

ringslista vart derimot årvisst både gjennom denne og den neste redaktør-perioden.

Korkje Hansteen eller Fearnley gjekk konkret inn på ideen om å bytte ut helgennamna med ei liste over fortente menn frå vår eiga historie (pkt. 2). Det hadde dei ingen grunn til slik mandatet var. Men i samfunnet elles tok mange tanken opp både i agitasjon og praktisk utprøving, og det kom ein flaum av kalendrar med nye personlister frå 1870-åra og framover. Ideologisk delte dei seg i to: ei smal kyrkjeleg-evangelisk line og ei brei sekulærhistorisk line, med litt overlapping frå begge sider. Ingen ser for seg at almanakken kunne stå tom etter at helgennamna var borte.

Den kyrkjeleg-evangeliske lina hadde ein energisk talsmann i presten Theodor Christian Bernhoft og hans «Kirkelig Kalender med ny Navnerække for Aaret 1875» (Bernhoft 1875). Kalenderen har eit nært dansk (Conrad Rothe) og tysk (Ferdinand Piper) forbilde og spenner frå dei første martyrane til leiande kyrkjefolk på 1800-talet. Den lutherske arven kjem godt fram, men elles er alle ikkje-katolske konfesjonar og reformrørsler med under ein vid europeisk synsvinkel. Dei fleste høyrer til tida etter 1500, og til saman gjev dette kalenderen eit radikalt annleis preg enn den offisielle helgenrekkja. Eit visst sekulært innslag omfattar både kongelege og vitskapsfolk og kunstnarar, m.a. historikaren P.A. Munch 25.5. og bilethoggaren Bertel Thorvaldsen 24.3.

Kalenderen vekte stor interesse og fekk jamt over ein positiv dom. Det kom tre årgangar til (1876–78), med litt endring i personlista, men så var det slutt, og ingen følgde opp. Andre som kallar seg «Kristelig kalender» eller «Kristelig folkekalender», har berre bibelvers eller anna bibelsk stoff i kalenderdelen.

Eit tidleg sekulært døme er «Almanak for 1873», utgjeven av Malling og Fabritius i fellesskap ved sida av den offisielle almanakken. Dei fleste datoane er utfylte med eit namn utan tittel, årstal eller gjerning. Norsk samtidshistorie dominerer. Kongelege er som vanleg på plass. Helgenane er strokne, men mange kjem likevel til syne gjennom ei rekkje messe- og merkedagar. Kalenderen kom tre gonger til (1874–76) med store endringar i personlista.

Da Jacob Dybwad vart forleggjar (1877), heldt han fram med ein liknande kalender attåt den offisielle, først som ein eigen lommealmanakk, men seinare i større format med «Dybwads Illustrerede Folkekalender for 1881» (Dybwad [1880] 1881). Personrekkja er meir internasjonal og meir

knytt til eldre historie enn i 1873-almanakken. Elles blir det nemnt ei rekke med krigar, slag og fredsavtalar. Helgennamna og messe- og merkedagane er borte, og søn- og helgedagar står berre med eige namn. I 1882 fekk kalenderen eit sterkare norsk preg. Fleire utgåver kom ikkje. Dybwads lister fell delvis saman med eit eldre historisk oversyn av Paul Botten-Hansen ([1853] 1854), men Botten-Hansens arbeid vart korkje av han sjølv eller andre trekt inn i striden om almanakken og er difor ikkje omtala nærare her (pkt. 2).

Ein innsendar (signert N.) i *Morgenbladet* 23.10.1869 meinte ei ny, dekatolisert liste burde prioritere «hvad der angik Kirken og vort eget Land». Tradisjonssamlaren Trond Sjursen Haukenæs slutta seg til, med formuleringa «fremragende og ædle Mænd og Kvinder, hentede ud af Kirke-, Verdens- og især Fædrelands-Historien» (*Hordaland Folkeblad* 7.4.1881). Denne kyrkjevennlege sentrumslina møtte ein viss sympati, men kom i klemme mellom meir radikale retningar på begge sider og stana med ideen.

4 Perioden 1891–1911 (almanakkane 1892–1912)

Etter Fearnley tok astronomen professor Hans Geelmuyden (1844–1920) over. Han redigerte almanakken frå 1892-utgåva til 1920-utgåva. Den siste tida fell utom ramma her, men det er både interessant og relevant å sjå korleis Geelmuyden fylte rommet etter helgennamna i 1912 og åra nærast etter (pkt. 5).

Som Fearnley let Geelmuyden helgenlista stort sett stå, men han strykt helgennamn som fell saman med ein kongeleg, t.d. Oscar åleine 21.1.1892. Almanakken for 1905 har 12 kongelege på datoplass og i tillegg 3 i erindringslista. I 1906-utgåva er alle borte og dei gamle helgenane oppførte i staden, t.d. Agnes 21.1. og Leander 27.2. Det kongelege vakuum i 1906 kjem av at almanakken vart redigert etter at unionen med Sverige var oppløyst (7.6.1905), men før kongevalet var avgjort (nov. 1905), nokså likt situasjonen i 1815. Difor kom det nye kongehuset først inn i 1907, med Haakon 3.8., Olav 2.7. og Maud 26.11. Men søndag trumfar kongeleg som før, og i 1911 står Olav og Maud berre i erindringslista fordi dagane deira da var ein søndag.

Også i 1890-åra kom det private kalendrar med sekulære namn i staden for helgennamna. Her skal berre nemnast «Norsk Folke-Kalender» av

Georg Kristian Johannessen Parmann, utgjeven frå 1891 til 1897. Dei første åra har eit ordtak for kvar dag, men i 1893 blir alle datoar, uavhengig av vekedag, utfylte med ein person eller ei historisk hending, med vidt spenn både kronologisk, geografisk og tematisk, t.d. «Jacob Grimm, berømt tysk Videnskabsmand, f. 1785» 4.1., «Julius Cæsar gaar over Rubicon 49 f. Chr.» 7.1. og «Griffenfeld arresteres 1676» 11.3. (Parmann [1892] 1893). Årgang 1894, 1896 og 1897 er mykje endra frå året før både i personutval og hendingar.

Men det viktigaste som skjedde i Geelmuydens tid, var at uviljen mot helgennamna kom opent fram i Stortinget. Den som fekk forlaget av almanakken, måtte svara ei årleg avgift til Universitetet. Dette var ein eigen post på universitetsbudsjettet. Da budsjettet for året 1.7.1892–30.6.1893 vart forhandla i Stortinget 21.3.1892, tok Nikolai Lima til orde for at dei gamle helgennamna, som snart ingen forstod eller estimerte, burde skiftast ut med «Navnene paa ... norske Mænd, som havde været af den Betydning for vort Samfund, at de var værd at mindes». Det kunne gjerast som i lommealmanakken (pkt. 3), med kyndig hjelp frå ein historikar. Dette kravde neppe noko stortingsvedtak, men kunne fremjast administrativt direkte til kollegiet. Lima bad kyrkjestatsråden, Vilhelm Andreas Wexelsen, ta seg av saka (St.tid. 1892: 258).

Wexelsen fann «adskilligt betimeligt» i Limas forslag og lova å følge opp. Karl Rygh gav Lima litt rett, men understreka samtidig at helgennamna ofte var utgangspunkt for datering i skrifter frå mellomalderen og på den måten hadde sin verdi framleis. Lima avviste argumentet, men vedgjekk at viktige merkedagar kunne få stå, t.d. St. Hans 24.6. og Olsok 29.7. Peder J. Utheim støtta Lima og innvende mot Rygh at historisk interesserte fann det dei trong i gamle almanakkar. John Lund ville òg ha helgennamna bort, men ei ny liste måtte veljast med større kløkt enn det var gjort i lommealmanakken (dvs. Dybwads lommealmanakk, pkt. 3). Der mangla m.a. ein opplagt kandidat som Bjørnstjerne Bjørnson (St.tid. 1892: 258–259).

Rygh representerte Høgre, var historikar av fag og i kultursyn svært konservativ. Dei fire andre var profilerte venstremenn. Helgennamna hadde med andre ord òg vorte partipolitikk. Mange aviser refererte Stortingsdebatten, dei fleste nøytralt, men den konservative *Stavanger Amtstidende* og *Adresseavis* raljerte med bitande ironi over Limas innlegg i tinget (21.11.1892). Avisa hadde jamvel ein idé til korleis januar kunne

sjå ut, t.d. Søren Jaabæk i staden for Methusalem 4.1. og Lars Oftedal i staden for Paul Eremit 10.1. Lima var sjølv jærbu, så det låg nok òg ein lokal irritasjon bak dette utfallet. Saka kom visstnok ikkje til kollegiet i denne omgangen, og *Stortingstidende* nemner ingen ting før 1905.

Som kommentar til ein redaksjonell artikkel om helgennamna i *Ørebladet* 14.3.1900 seier Geelmuyden at størsteparten av dei framande namna gjerne kan strykast, men at namn som har gått inn i folkeleg tidsrekning og gammalt lovspråk, bør stå. Han hadde sjølv tenkt på dette mange gonger, men ikkje funne noka god løysing. Avisargumenterer for ei endring og meiner lista både bør ha med «gode norske Fornavne» og «en Flerhed af vort Fædrelands mest berømte Personligheder fra den svundne Tid». Sverige hadde nyleg (1899) vedteke å skifte ut helgennamna med ei meir tidsmessig liste (Brylla (red.) 2000: 2–3, 15–21), og da måtte vi kunne gjera likeins. Universitetet burde oppnemne ein sakkyndig komité eller på annan måte sørge for å få ein revisjon i stand. Kyrkjehistorikaren biskop Anton Chr. Bang støtta Geelmuyden, men såg gjerne eit breiare nordisk perspektiv enn berre det nasjonale (*Ørebladet* 16.3.1900).

Tanken med å setje inn «gode norske Fornavne» var å demme opp for den uheldige påverknaden Geelmuyden og andre meinte almanakken hadde på norsk namngjeving. Synspunktet vaker òg i debatten på Stortinget (nedanfor).

Etter eit par stillare år tok redaktør Geelmuyden sjølv det første steget. I søknad 12.10.1905 bad han kollegiet vurdere om dagnamna (helgennamna) burde fjernast og i tilfelle erstattast med historiske hendingar eller personar. Den 21.10.1905 oppnemnde kollegiet historikarane Ludvig Daae og Yngvar Nielsen, kyrkjehistorikaren Andreas Brandrud, rettshistorikaren Absalon Taranger og Geelmuyden som medlemmer av ein komité med mandat i samsvar med Geelmuydens søknad. Komiteen delte seg i to (7.11.1905). Geelmuyden og Brandrud meinte ein burde prøve å finne eit høveleg stoff til å avløyse helgennamna. Daae, Nielsen og Taranger trudde ikkje det ville føre fram, og meinte ein difor burde la almanakken stå som han var. Kollegiet slutta seg til fleirtalet (Univ.Aarsb. 1907: 9, 167–168).

Da Stortinget drøfta budsjettet 13.12.1905, sa Ivar Tveiten frå Venstre at han hadde tenkt å ta opp saka i budsjettkomiteen, men let det vera fordi kollegiet alt hadde ein komité i arbeid. No låg innstillinga føre, og han

var nedslått over resultatet. Det einaste han kunne gjera, var å oppmode kyrkjestatsråden om å få revisjonen i gang att med håp om eit betre utfall. Ingen andre tok ordet (St.tid. 1906: 425). Det ser heller ikkje ut til at statsråden, Christopher Knudsen frå Høgre, lova eller gjorde noko, kanskje fordi spørsmålet gjennom Tveiten – som òg var ein landskjend nynorsk-agitator – så tydeleg hadde vorte både venstresak og målsak.

I budsjettdebatten 11.12.1906 ytra Tveiten seg på nytt. Han minte om det som hadde skjedd året før og tala igjen sterkt for å bytte ut helgennamna med «gamle merkedage, mindedage om historiske personligheder og historiske begivenheder saavel fra fædrelandshistorien som fra verdenshistorien» (St.tid. 1907: 618), og samtidig kunne ein gjerne få inn gode norske personnamn. (Det er uvisst om Tveiten tenkte seg dette som ei særskild liste, eller som ordinære dagnamn etter svensk mønster.) Det burde òg avklarast om den nye kontrakten med Jacob Dybwad (for åra 1907–11) var til hinder for ein eventuell revisjon. Ingen støtta eller motsa Tveiten no heller.

Leiar i budsjettkomiteen, Waldemar Chr. Brøgger, opplyste at saka hadde vore drøfta i kollegiet, og at dei kunne gå med på ei endring så sant forleggjaren ikkje sette seg imot av frykt for meirarbeid og sviktande sal (avgifta og prisen låg faste uavhengig av salet). Men dette var ikkje godt nok undersøkt, og saka kunne takast opp att (St.tid. s.st.).

Neste budsjett vart forhandla i Stortinget 28.2.1908. Kollegiet hadde i mellomtida spurt Dybwad korleis forlaget ville stille seg til ei utskifting av namna i almanakken. Dybwad svara at han «bestemt maa fraraade en saadan forandring». Helgennamna var eit eldgammalt norsk namnesystem, og mange av dei var stadig i bruk i folkeleg tidsrekning. Tek ein namna bort, vil salet gå ned, og Dybwad måtte i så fall krevje erstatning for tapt inntekt. Det gjekk ikkje kollegiet med på og la saka til sides inntil vidare. Tveiten noterte seg synspunkta, men lufta i staden ein tanke som òg hadde vore framme i 1901: almanakken på landsmål. Brøgger lova å få det vurdert (St.tid. 1908: 565).

Under forhandlingane 3.3.1909 bad Torgeir Vraa frå Arbeidarpartiet – tidlegare venstremann – budsjettkomiteen eller regjeringa påleggje Universitetet å fjerne helgennamna og setje inn meir tidsmessige namn i staden (St.tid. 1909: 485). Kyrkjedepartementet orienterte kollegiet om Vraas syn i brev 6.5.1909, men formulerte ikkje noko krav. Det katolske bladet *St. Olaf* skreiv ein ironisk kommentar til «den socialistiske Stor-

tingsmand Vraa» og framlegget hans (12.3.1909), men elles var dei norske katolikkane lite med i det offentlege ordskiftet. Det kan tyde på at dei ikkje såg dette primært som ein lærestrid, men meir som ei kultursak utan direkte relevans for den katolske kyrkja som konfesjonell aktør. Samtidig var dei langt frå likeglade med saka; det ser ein av reaksjonen mot Lima (nedanfor).

Året etter kom det fart i saka. Under stortingsdebatten 2.4.1910 tok Ivar Tveiten i eit langt innlegg for seg alt som hadde skjedd med almanakken på Stortinget, i kollegiet og overfor Dybwad sidan 1905, og han foreslo på nytt full revisjon av dagnamna etter dei same liner som før. Lima mintest sitt eige innlegg i 1892. Det hadde utløyst så mykje flir og spott (jf. *Stavanger Amtstidende* ovanfor), og dertil så mykje ærleg kritikk, særleg frå katolikkar, at han ikkje hadde orka å engasjere seg meir. Men no støtta han Tveiten. Kyrkjeministeren, Just Qvigstad, slutta seg til – med unntak for merkedagane, som burde stå – og lova å følge opp. Jørgen Hermann Meinich frå Høgre meinte saka burde leggjast fram for Stortinget og ikkje berre avgjerast administrativt, så ein slapp kritikk etterpå. (St.tid. 1910: 561–563.)

Med grunnlag i denne debatten, men utan noko stortingsvedtak, bad så Kyrkje- og undervisningsdepartementet i brev 7.5.1910 kollegiet vurdere å fjerne helgennamna som ein del av vilkåra i ein ny forlagskontrakt. Departementet ville ha ein viss kontroll og bad om å få sjå utkasta før kollegiet tok endeleg avgjerd.

Kollegiet arbeidde raskt og gjorde 28.5.1910 følgjande vedtak:

1. De gamle dagnavne, helgennavne, ombyttes i passende utstrækning med oplysninger om historiske begivenheder eller personer, dog saaledes at kjendte og anvendte betegnelser paa særlige merkedage bibeholdes. Denne forandring vil man efter nu opnaaet overenskomst med forlæggeren om mulig søke at faa indført allerede i almanakken for 1911.

—
3. Ved siden av den almindelige almanak utgives en almanak paa landsmaal.

—
Kollegiet tillater sig at anholde om, at indholdet av nærværende skrivelse maa bli meddelt Stortinget. (Univ.Aarsb. 1911: 158–159)

Vedtaket vart oversendt departementet 30.5.1910 og gjekk derifrå til Stortingets presidentskap 9.6.1910 (St.dok. 1910 upag.). Så drøfta budsjettkomiteen vedtaket og innstilte 9.7.1910 einstemmig på godkjenning av pkt. 1 og mot éi stemme (Alfred Eriksen) òg av pkt. 3 (St.tid. 1910 6A: 319). Stortinget hadde ingen innvendingar, og dermed var saka i hamn med trygg dekning både politisk, juridisk og administrativt. I marginen kan vi notere at kollegiet rekna seg sjølv som øvste instans i dette spørsmålet, og Stortinget hadde da berre å ta vedtaket til etterretning.

Straks vedtaket låg føre – altså utan å vente på noka stadfesting i Stortinget –, bad Geelmuyden, etter råd frå riksarkivar Ebbe Hertzberg, cand.jur. Kristian Østberg laga ei liste over dagnamn som framleis burde stå, og cand.jur. S.H. Finne-Grønn vart beden om å foreslå stoff til datoane som deretter stod tomme. Kollegiet ville ha ei hand med og oppnemnde 10.6.1910 ein komité med Geelmuyden, Yngvar Nielsen, Andreas Brandrud, Absalon Taranger og Halvdan Koht til å gå gjennom framlegga (Univ.Aarsb. 1911: 159). Det var same komité som i 1905, bortsett frå at Koht kom inn etter Ludvig Daae (død 17.3.1910).

Kollegiet såg helst at endringane vart innførte i 1911, men tida vart for snau, så dei måtte vente til 1912 (figur 3 og 4 neste side). Dybwad fekk ny årskontrakt til å laga ferdig 1912-utgåva.

Den nye lista har personar og hendingar frå mellomalderen til nyaste samtid, med hovudvekta på norske tilhøve. Statsstyre, krigar, lover og politiske avtalar er fyldig representerte, t.d. «Konvention i Moss 1814» 14.8., «Krig med England 1807» 16.8. og «Haandværkslov 1839» 15.7. Andre sider av samfunnslivet kjem til uttrykk ved innførsler som «Postvæsen indført 1647» 17.1., «Arbeidermøde 1850» 31.7. og «Landstads Salmebog 1869» 16.10.

Personlista har representantar for heile samfunnet frå kongemakt til vitskap, kyrkje og kulturliv, t.d. Niels Henrik Abel 5.8., Hans Nielsen Hauge 3.4. og J.C. Dahl 14.10. Dei fleste står på fødselsdagen. Nokre står på både fødsels- og dødsdag. Dei kongelege spanner frå tidleg mellomalder til kongehuset av 1905. Elles har lista nokre danskar og svenskar og eit dusin andre utlendingar. (Merk at kollegievedtaket i 1910 ikkje seier noko om nasjonalitet.) Alle ikkje-norske kjem frå vitskap, litteratur eller kunst; ingen kongar, berre Napoleon. Ideen om «gode norske namn» vann ikkje fram.

Juli 1911 Hømanned.									
Maaenen					Solen				
i Mer. ned 7					op i Mer. ned				
t m t m					t m t m t m				
1 2 Theobald					1 3 2 12 21 9 38				
					3 3 4 12 21 9 37				
					5 3 6 12 21 9 35				
					7 3 9 12 22 9 33				
					9 3 12 12 23 9 31				
					11 3 15 12 22 9 28				
					13 3 18 12 22 9 26				
					15 3 22 12 23 9 23				
Det forløbte Haar. Det. 15, 1–10.									
Berthe Kaffe.									
2 3 S. eft. Tref.					5 40 0 2				
3 MR Proc. & Mart. D					6 31 0 3				
4 T Mest					7 13 0 3				
5 D Anselm					7 56 0 4				
6 T Dion					8 40 0 4				
7 R Billibald					9 26 0 6				
8 L Sunniva					10 14 6 11				
Merer haarmstjerte. Det. 6, 56–62.									
Berthe Kaffe.									
9 S 4 S. eft. Tref.					11 5 0 22				
10 MR Knut Ronge					11 56 9 46				
11 T Josba					12 47 0 46				
12 D Elias					13 37 10 57				
13 T Rildreba					14 26 11 2				
14 R Rildjommer					15 11 11 5				
15 L Apollenes Tefing					15 55 11 5				
Venus					Mars				
i Mer. Det.					i Mer. Det.				
t m					t m				
1 3 30 E. + 14° 50'					7 2 3. + 56° 7'				
11 3 26 + 10 43 6 48 + 8 26					8 26				
21 3 18 + 6 27 6 34 + 10 44					9 4 Apog. 9de Rf. 4 R.				
Grindingsliste. Den (Sølehof) Kronprins Olav. —									
8de Seljmannamesje. — 10de Seljstjerne paa Tølen i Sel-									
Tefmarken.									

Juli 1911 31 Dage.									
Maaenen					Solen				
i Mer. op E					op i Mer. ned				
t m t m					t m t m t m				
Det løvte fra Eftet. Det. 5, 1–11.									
Berthe Kaffe.									
16 S 5 S. eft. Tref.					16 39 11 6				
17 MR Alexius					17 23 11 6				
18 T Arnulf					18 8 11 8				
19 D Rufinus & Just. J					18 57 11 10				
20 T Margareta					19 51 11 16				
21 R Bragebis					20 50 11 25				
22 L Maria Magb.					21 54 11 45				
Hællernes Retfærdighed. Det. 5, 20–26.									
Berthe Kaffe.									
23 S 6 S. eft. Tref.					23 0 op R.				
24 R Christina					0 27				
25 T Jakob Apostel					0 6 ned E.				
26 D Anna					1 7 10 1				
27 T Sjo Sover					2 3 10 8				
28 R Pantaleon					2 54 10 11				
29 L Olaf Ronge					3 42 10 13				
Det løvte 4000 Mand. Det. 8, 1–9.									
Berthe Kaffe.									
30 S 7 S. eft. Tref.					4 26 10 13				
31 R Germanus					5 9 10 14				
Jupiter					Saturn				
i Mer. Det.					i Mer. Det.				
t m					t m				
1 7 54 E. — 11° 58'					8 45 R. + 14° 47'				
11 7 15 — 12 3 8 9 + 15 0					27 9 5 E.				
21 6 37 — 12 13 7 33 + 16 11					Per. 24de Riddag.				
24de begynder Hundedagene.									

Figur 3: Almanakken for juli 1911, siste året med helgennamna.

Søndagar og andre helgedagar har ikkje namn, og i tillegg står over 90 kvardagar tomme. Det kan vera eit brot mot kollegiets intensjon, for kjernepunktet om ei prinsipiell utskifting («ombyttes») kan òg tolkast som at *alle* dei namna som da gjekk ut, skulle erstattast med historiske hendingar eller personar. Uvissa ligg i om «i passende utstrækning» viser bakover på det gamle eller framover på det nye. Dei gamle merkedagane måtte i alle høve vera med, og underforstått i minst same omfang som Fearnley hadde teke dei inn i 1870–80-åra. Her kom 1912-almanakken utan tvil til kort. Den har berre 12–13 merkedagar og ytst få i norsk form. Redaktøren forklarar utvalet slik: «Af de gamle **Dagnavne** er her kun bibeholdt de, som forekommer i Lovgivningen og nogle faa andre» (*Almanak for Aaret ... 1912*, s. 3).

Saka vart referert i avisene landet rundt, og dei fleste var nøytrale eller støtta omlegginga. Ei av få motstemmer var *Dagbladet* (28.11.1911), som meinte reforma mest gjekk ut på «at tilintetgjøre almanakkens historiske

Juli 1912				Sømands.				Juli 1913				31 Dage.			
Mannen				Solen				Mannen				Solen			
Tag	i Mer.	op	et	Tag	op	i Mer.	et	Tag	i Mer.	op	et	Tag	op	i Mer.	et
t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m
1 M Jurelov 1887	14 23	12 24	1	2 15	12 22	10 28		16 T	Dissenterloven 1845	2 27	10 58	17 2 50	12 24	9 57	
2 T Olav	15 8	12 8	8	3 18	12 22	10 25		17 D	Prof. Gisle Johnsen 1804	3 21	10 51	19 2 56	12 24	9 52	
3 D Fred med Sverige 1720	15 51	11 57	7	4 22	12 23	10 22		18 T	Norges Tusenårsfest 1870	4 10	10 44	21 3 1	12 25	9 46	
4 T Carl XII's Angreb paa Frederiksten 1716	16 32	11 48	9	5 20	12 23	10 15		19 H		4 57	10 36	23 3 12	12 25	9 36	
5 H	17 12	11 40	11	6 25	12 24	10 11		20 H		5 48	10 28	25 3 18	12 25	9 29	
6 D Kamp ved Lyngør 1813	17 53	11 33	13	7 29	12 24	10 6						27 3 24	12 25	9 23	
				8 34	12 24	10 2						29 3 30	12 26	9 17	
Jesús lærer fra Skibet. Ref. 5. Ruten Kaffe. Vækt. 1, 85–82.				Bøbe				Jesús behøver 4 000 Maab. Vækt. 8. Ruten Kaffe. Vækt. 16, 5–12.				Bøbe			
7 S 5 S. eft. Tref.	18 35	11 28	1	9 38	12 6	9		21 S 7 S. eft. Tref.	6 29	10 19	17	1 13	12 8	8 59	
8 M Carl XV Konge 1809	19 21	11 19	9	10 42	12 7	9		22 M	Kristian II Konge 1513	7 16	10 7	21 1 37	12 9	10 36	
9 T Norsk Kirkeordnans 1607	20 11	11 12	13	11 46	12 7	9		23 T	Ulykkesforbring for Arbejdere 1804	8 5	9 45	23 1 58	12 9	10 19	
10 D Forligssammissionen i Byerne 1795	21 8	11 3	4	12 50	12 8	11 28		24 D		8 56	9	25 2 17	12 9	9 57	
11 T	22 10	10 39	6	1 4	i Høp.			25 T	Kirkehistal 1685	9 48	9	27 2 30	12 9	9 57	
12 H	23 16	10	7	2 8	øvre ø			26 H	Biskop J. N. Brun 1816	10 40	9	29 2 30	12 9	9 57	
13 H			11	3 12	øvre ø			27 H	Jacob Aall f. 1775	11 31	9	31 2 30	12 9	9 57	
			14	4 16	øvre ø										
Berlernes Rejseselskab. Vækt. 5. Ruten Kaffe. Vækt. 5, 17–15.				De fulde Vægte. Vækt. 7. Ruten Kaffe. Vækt. 7, 12–14.				28 S 8 S. eft. Tref.				12 20 op E.			
14 S 6 S. eft. Tref.	0 23	net E.		29 M				13 6 10 24				30 T			
15 M	Naandværklov 1820	1 27	11 7	30 T				13 50 10 12				31 D			
				Arbejdsmøde 1850				14 31 10 2							
Bønn				Jupiter				Saturn				H 21de Kl. 6 18 H.			
i Mer.	Ref.	i Mer.	Ref.	i Mer.	Ref.	i Mer.	Ref.	i Mer.	Ref.	i Mer.	Ref.	22de Kl. 6 28 H.			
t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m	t m				
1	0 16 E. + 23°42'	3 15 E. + 15°49'		1	10 2 E. – 20°48'	9 33 H. + 18° 8'		1	10 2 E. – 20°48'	9 33 H. + 18° 8'					
11	0 30 + 22 45	2 59 + 13 44		11	9 19 – 20 42	8 58 + 18 20		11	9 19 – 20 42	8 58 + 18 20					
21	0 43 + 20 42	2 43 + 11 29		21	8 37 – 20 39	8 22 + 18 31		21	8 37 – 20 39	8 22 + 18 31		H Høp. 20de Kl. 6 H.			
Grindbrugsliste. 2den Syfteset. – 8de (Sejsumannamesse). Dejstjerne paa Tølen i Søft-Telemarken. – 14de Nidkommer.				23de begynder Hundedagene.											

Figur 4: Almanakken for juli 1912, etter omskiftet frå helgennamn til sekulære namn og hendingar.

værdi som vedlikeholder av gammel tradition». Punktet om almanakk på landsmål vart flittig kommentert, ofte med ein tone av undring og mistru (fordekt målstrid). Utvalet av personar og hendingar fekk lite kritikk, og dei tomme datoane gav med hell plass til «hvad stort og merkværdig der i Fremtiden vil ske», som *Morgenbladet* skreiv smått ironisk (8.10.1911).

Østberg (1912: 519–521) reagerte derimot sterkt på 1912-almanakken. Komiteen og redaktøren hadde vraka nesten alt han foreslo, og særleg hadde det gått utover merkedagane i landbruket. Landsmålsutgåva var langt betre. Den var redigert av Marius Hægstad (mykje ros i avisene), og Koht hadde hatt ansvaret for merkedagane der. Kollegiet innsåg svikten og oppretta ein ny komité med Geelmuyden, Brandrud og Hægstad.

5 Åra etter 1912

Almanakken for 1913 følger Østbergs framlegg nesten til siste punkt. Nye merkedagar er m.a. Brettemesse 11.1., Bjørnevok 22.5. og Kvernknarren 1.9. Alle vart faste. Til saman har 150 datoar fått nye innførsler, medrekna utfylte tomrom, og storparten gjeld norske personar og hendingar. Vel 50 datoar står framleis tomme. Dei neste almanakkane har òg hundrevis av nye innsett for kvart år. Utskiiftinga går mest frå hending til person, og den europeiske delen blir mykje større.

Talet på kvinner stig frå 2 i 1912 (Camilla Collett 23.1. og Aasta Hansteen 10.12.) til 12 i 1914, men fell så ned att til 6 i 1915 og 5 i 1916. Det bryt sterkt med helgenlista, som hadde 70 kvinner, og mange av dei var portalfigurar i kyrkje, kunst og kultur (Maria, Birgitta ofl.). Skilnaden botnar nok meir i eit konservativt historiesyn enn i ein redaksjonell fordom, men det er litt paradoksalt at ei så gjennomgripande modernisering skulle få så konvensjonelle følgjer.

Nokre datoar skifter person kvart år frå 1912 til 1916, andre stader går personane ut og inn, borte eitt år, tilbake det neste osv. Listene viser kort sagt mykje famling og lite konsekvens både i heilskap og retning. Kollegiet tok saka alvorleg med sine tunge fagkomitear og anna autoritativt ettersyn, men det verkar som komiteane sjølve la seg litt tilbake for ikkje å trå redaktøren for nær.

Korleis arbeidet gjekk til reint praktisk, fortel Geelmuyden om i eit intervju i *Ørebladet* 5.5.1916. Ei «videlysten, almanaklæsende Dame» hadde undrast på kven Skipper Tobiesen var,⁶ og avisa spør Geelmuyden: «Efter hvilket Princip bliver Folk sat i Almanaken?»

– Det gaar egentlig ikke efter noget bestemt Princip. Jeg sætter ind kjendte Mænd og Kvinder eftersom det passer med Fødsels- og Dødsdag. Før havde jeg et Par Historikere til at hjælpe mig med at finde Navne; men nu er jeg alene om det. Naturligvis sætter jeg ikke netop ind Folk som Madame Maintenon⁷ og Gjest Baardsen, selv om de er

6 «Skipper Tobiesen fortjener meget vel denne Ære, siger Almanakens Redaktør, Professor Geelmuyden, – Skipper Tobiesen var en meget bekjendt Opdagelsesreisende i Nordishavet og har blandt andet indlagt sig Fortjenester ved at omseile Spitsbergen» (*Ørebladet* s.st.).

7 Françoise d'Aubigné (1635–1719), frå 1675 kalla Madame de Maintenon, guvernante for kong Ludvig XIVs barn og seinare gift med kongen.

almindelig kjendte; men paa den anden Side kan det godt hælde, at der kommer ind Navne, som ikke alle og enhver kjender. Saaledes blev jeg engang spurgt om, hvad Auguste Combe var for en obskur Person.⁸

Det som ligg fast, er at helgennamn utan folkeleg tradisjon forsvann frå kalenderdelen for godt. Dei første åra vart dei trykte alfabetisk med dato under rubrikken «Gamle Dagnavne». Denne lista stod siste gongen i 1926 (ved Oluf Kolsrud). I 1925 laga almanakkforlaget Moestue ein eittblads minikalender med dei gamle helgennamna på datoplass. *Middagsavisen* melder 17.4.1925 at dette var eit svar på manges ønske om å få namna inn att. Det er vanskeleg å lodde stemninga ut frå slike avisinnlegg, men det er all grunn til å tru at endringa i 1912 skapte eit sagn som gnog lenge etter at diskusjonen offisielt var over. I 1939 trykte Aftenpostens *Hvem Hvad Hvor* (s. 31–35) dagnamna opp att (både på dato og alfabetisk) nettopp med den grunngjevinga at «det er visstnok mange som savner fortegnelsen den dag idag».

Tankevekkjande er det òg at Georg Parmann, som sjølv laga ein sekulær kalender i 1890-åra (pkt. 4), alt i 1915 tok inn dei gamle helgennamna med utførleg forklaring i sjømannsbladet *Signal*. Mange ville ha dei tilbake, og det med rette, seier Parmann, fordi lista inneheld så mange «fremragende ældre personligheter, som fortjener at mindes» (*Signal* nr. 2, 16.1.1915: 20). Her finst ikkje spor av antikatolisisme, berre saklege portrett frå den kristne helgen- og martyrsoga.

Ønsket om å få med gode norske namn vart oppfylt gjennom «Norsk navnliste» av Halvdan Koht i almanakken for 1927, 1932 og 1935 (i landsmålsalmanakken kalla «Nordisk namnliste»). Lista har ca. 230 kvin-nenamn og ca. 400 mannsnamn og tek med både opphavleg norske (nordiske) namn og norske former av framande namn (*Kari, Lars* ofl.). Når Kohts liste kom året etter den siste helgenlista (1926), var tanken opplagt å bytte ut helgennamna med norske namn som språkleg tilfang og på den måten inspirere til ein meir heimleg namneskikk.

8 Feil for Auguste Comte (1798–1857), fransk filosof.

6 Oppsummering

Da Noreg fekk ny almanakk etter unionsbrotet i 1814, kom det fort krav om at den gamle helgenrekkja måtte erstattast med minneverdige personar og hendingar frå vår eiga historie. Almanakkredaktørane delte dette synet, men kollegiet av slo alle søknader om eit skifte, eksplisitt med formale argument forankra i kalendarisk (dagfesta) rett, men implisitt òg av respekt for almanakkens særlege karakter både i stoff og innretning. Lista kunne likevel endrast internt så lenge alle dagar hadde sitt helgennamn. Ei første endring kom med nokre norske merkedagar i åra 1816–28 før almanakken vart omfattande revidert i 1843 og vidare utbygd med historiske opplysningar om helgenane og dei norske merkedagane i 1870–80-åra.

Endringane på 1800-talet heng utan tvil saman med pålegget om at helgennamna skulle stå en bloc i almanakken. Sidan desse namna (ifølgje kritikanerane) mest fortonte seg som forsteina katolske raritetar, ville redaktørane så langt som råd gje dei ein sterkare historisk-nasjonal legitimitet ved å byggje meir på norske kjelder og ved å vise kva rolle helgendagane spela i norsk årssyklus og arbeidsliv. Sentrale kyrkjefolk la vekt på helgenrekkja som eit lys for alle kristne, utan å ta direkte stilling til den redaksjonelle striden. Aviser og blad var stadig frampå med innlegg som spende frå det djupt seriøse til lått og spott over både gammalt og nytt. Mykje av dette vitnar meir om fåkunne og ertelyst enn om noko bestemt verdisyn.

Ei full utskifting av helgennamna kom først i private kalendrar frå 1870-åra og framover. Presten Bernhofts kyrkjeleg-evangeliske kalender (pkt. 3) er eit talande uttrykk for reformiveren i tida, sjølv om dei fleste elles prøvde ein annan veg. Dei sekulære kalendrane varierer både i tilfang og perspektiv, men alle riv den katolske arven ned til grunnen, og dei fleste vørdar ikkje eingong dei norske merkedagane i Hansteens og Fearnleys nasjonale program. Ei meir balansert line førte ikkje fram i det private mylderet.

Agitasjonen mot dei gamle dagnamna nådde Stortinget i 1892 og fekk snøgt eit preg av både partipolitikk og målsak. Målvennlege venstremenn var dei mest aktive, Høgre (Samlingspartiet) heldt seg meir tilbake, men ingen i tinget gjekk opent imot ei endring av almanakken. Eit underliggjande, men vagt formulert synspunkt som mange delte, også i avisene, var tanken om almanakken som nasjonsbyggjande faktor, med spesiell adresse til namneskikken. Antikatolske ytringar bar i høg grad òg preg av

mishag mot eit unorsk kulturgods generelt, og Stortinget la da heller ikkje noka større vekt på det konfesjonelle aspektet. Leietråden var modernisering gjennom historisering på heimleg grunn.

Etter fleire års debatt, men utan noko stortingsvedtak, bad departementet kollegiet vurdere ei endring, og den 28.5.1910 vedtok kollegiet at helgennamna skulle bort og dagane i staden fyllast med historiske hendingar eller personar, med unntak av at alle viktige merkedagar skulle vera med, og da under sitt norske namn. Med dette hadde både nasjonale tradisjonalistar og sekulære modernistar fått sine viktigaste ønske igjennom.

Saksgangen var politisk, juridisk og administrativt uklanderleg, men sjølve vedtaket opna for ein god del skjønn, og dei første åra verkar lista både tilfeldig og triviell. Når åndsgigantar som Ambrosius og Augustin måtte vike for «Slag ved Lier» og «Trefarvet Flag», kan ein forstå at mange tykte det var ei kulturell forarming. Som bot for tapet vart dei gamle helgennamna opptrykte med apologetisk følgjetekst fleire gonger i tiåra etterpå. Men på offisielt plan var desse djupe, europeiske røtene kutta for godt.

Litteratur

- Alver, Brynjulf. 1981. *Dag og merke. Folkeleg tidsrekning og merkedags-tradisjon*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bernhoft, Th. C. 1875. Kirkelig Kalender med ny Navnerække for Aaret 1875. *Kirkelig Kalender for Norge*, red. av d.s., 1–14. Kristiania: Th. Steen.
- Botten-Hansen, Paul. [1853] 1854. Historisk Kalender for Norge. *Norsk illustreret Kalender*, red. av d.s., V–X. Christiania: A. Dzwonkowski.
- Brandt, Fr. (red.). [1858] 1859. *Almindelig norsk Huus-Kalender med Primstav og Merkedage*. Christiania: Mallong.
- Brylla, Eva (red.). 2000. *Namnlängdsboken. Historien bakom namnen i almanackan*. Stockholm: Norstedt.
- Dybwad, Jacob. [1880] 1881. *Dybwads Illustrerede Folkekalender for 1881*. Christiania: Dybwad.
- Daae, Ludvig. 1879. *Norges Helgener*. Christiania: Cammermeyer.
- Fortegnelse 1884 = *Fortegnelse over de for det kongelige norske Frederiks Universitet gjældende Bestemmelser*. Christiania: Brøgger.

- Hammer, Christopher. 1773. *Norsk Huusholdings-Kalender*. Anden Deel. Christiania: Schwach.
- Lange, Christian. 1849. Fortegnelse over de i Norge almindelig benyttede bevægelige og ubevægelige Helgendage, Festdage og øvrige Mærkedage. *Diplomatarium Norvegicum I* (1847–49), XL–XLVIII. Christiania: Malliing.
- Malliing, Ove. 1777. *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*. Kiøbenhavn: Gyldendal. (Ny utgave ved Erik Hansen. København: DSL og Gyldendal, 1992.)
- Munch, P.A. 1848. Om vore Forfædres ældste Tidsregning, Primstaven og Mærkedagene. *Norsk Folkekalender for 1848*, 17–39. Christiania: Malliing.
- [1858] 1859. Om Kalenderens Indhold, Indretning og Brug. *Norsk Folke-Kalender. Ny Række. 1859*, III–XXIII + 24 upag. sider (månadsdelen). Christiania: Malliing.
- Parmann, G. Kr. Johs. [1892] 1893. *Norsk Folke-Kalender eller Aarbog for 1893*. Kristiania: Malliing.
- St.dok. 1910 = *Kongeriket Norges ni og femtiende ordentlige Stortings forhandlinger. 5. Dokumenter indgivet ... 1910*. Kristiania: O. Fredr. Arnesen.
- St.tid. = *Stortingstidende indeholdende ... ordentlige Stortings forhandlinger ... Forhandlinger i Stortinget*. (Trykt årleg.) Kristiania: Centraltrykkeriet.
- Univ.Aarsb. 1907 = *Det kongelige Frederiks Universitets Aarsberetning for Beretningsaaret 1905–06 samt Universitetets Matrikul for 1906*. Kristiania: Brøgger.
- 1911 = *Det Kongelige Frederiks Universitets Aarsberetning for Beretningsaaret 1909–1910 samt Universitetets Matrikul for 1910*. Kristiania: Brøgger.
- Univ.Sk.A. 1864 = *Norske Universitets- og Skole-Annaler*. Udgivne af Universitetets Secretair. Tredie Række. IV. Christiania: Brøgger og Christie.
- Østberg, Kristian. 1912. Almanakken for 1913. *Tidsskrift for det norske Landbruk*, utg. av Det kgl. Selskap for Norges Vel, 519–21. Kristiania: Grøndahl & Søn.

Følgjande aviser og blad er siterte med dato og ev. nummer og sidetal:
Christiania-Posten, Dagbladet, Det Norske Nationalblad, For Fattig og Riig, Hordaland Folkeblad, Middagsavisen, Morgenbladet, Norsk Rets-tidende, Signal, St. Olaf, Stavanger Amtstidende og Adresseavis, Ørebla-det.

Kunstprodukt eller ny tradisjon? Revisjoner av den norske navnedagskalenderen 2009–2026

Solveig Wikstrøm

Since 1989, Norway has had a name-day calendar, owned and published by Almanakkforlaget. Although not rooted in Norwegian tradition, the calendar was developed based on the pan-European Catholic almanac. It primarily features traditional Norwegian names in common use while also seeking to reflect contemporary naming trends. The overarching goal of the revisions is to ensure that as many children and young people in Norway as possible can celebrate a name-day.

This article examines the considerations that have guided the development of the name-day list since 2009. It also offers some comparative insight into the revision processes undertaken in neighbouring countries—Sweden and Finland—highlighting practices that may inform the future updating and promotion of the Norwegian name day calendar.

1 Innledning¹

Navnedager og navnedagsfeiring har sitt utspring i kristen tradisjon, og i den felleseuropeiske almanakken var katolske helgennavn knyttet til datoene som markerte deres minnedager. I det protestantiske Vest-Europa har kun Sverige og Finland en ubrutt tradisjon for navnedager. Imidlertid er navnedagsmarkeringen i disse landene en sekulær skikk i dag (Edström 2000: 40).

1 Takk til Ivar Utne for hjelp til bruk og tolkning av SSBs statistikk.

Sverige har hatt en sekulær kalender siden 1901, men allerede rundt 1700 ble det trykt en kalender med navn som var populære i samtiden. I 1747 fikk Kungliga Vetenskapsakademien privilegium som eneutgiver for svenske almanakker. Skikken med å feire navnedager begynte i kongefamilien på 1600-tallet, og fra 1700-tallet ble den vanlig hos overklassen før den ble populær i befolkningen ellers (af Klintberg 2001; Leibring 2023). I Finland kom skikken med å feire navnedager fra Sverige på 1700-tallet (Saarelma-Paukkala 2025: 245).²

Nærheten til Sverige, både geografisk og kulturelt, gjør at flere svenske skikker lenge har vært kjente i Norge. Særlig gjelder dette feiring av *luciadagen*, som har blitt vanlig i Norge de siste tiårene, og det gjelder svenskenes markering av navnedager (Kruken 1989: 123).

På slutten av 1980-tallet kunne man se en økende interesse for navnedager her i landet. Noen radiostasjoner begynte å melde om navnedager basert på den svenske navnerекка, gjerne i tilknytning til hilsener og plateønsker. For å skape en faglig forankret navnerекка basert på hjemlig navnemateriale, henvendte Almanakkforlaget (Emil Moestue AS) seg til daværende Institutt for namnegransking ved Universitetet i Oslo for bistand. Kristoffer Kruken, som i dag er professor emeritus, utviklet en navnerекка etter denne bestillingen, fordi «når det var teikn som tydde på at skikken alt var under utvikling, meinte vi det var både rimeleg og rådeleg å gje eit fagleg tilskot frå vår basis» (Kruken 1989: 123).

Resultatet av arbeidet er at vi har hatt en navnedagsliste i Norge siden 1989. I likhet med andre europeiske navnerекker tar den utgangspunkt i minnedager og merkedager, men den er utviklet på sekulært grunnlag, på bakgrunn av norsk navnetradisjon og faktisk bruk.

Navnerекка har vært kontroversiell blant fagfolk; Kruken oppsummerer sin artikkel i *Almanakkens historie* (2010: 153) slik: «Somme trur dei [navnedagene] kan fremje kunnskapen om namn i samfunnet og ser positivt på prosjektet. Andre har alt sidan starten peikt på den spesielle tilblivingshistoria og kallar namnedagane eit kunstprodukt som ikkje har nokon livsrett i norsk kultur. Skepsisen er sterkast uttalt av folkloristar.» Siden Krukens artikkel fra 2010 er det, så vidt meg bekjent, ikke publisert

2 Saarelma-Paukkalas artikkel er finskspråklig. For å kunne lese den, maskinoversatte jeg til norsk ved hjelp av Sikt KI (<https://ki.sikt.no/>). Takk til forfatteren for kontroll av referansene til artikkelen.

nyere studier om de norske navnedagene, og det er heller ikke gjort undersøkelser om bevissthet og holdninger til dem i befolkningen.

2 Avgrensning og formål

Denne teksten vil ikke beskrive framveksten av navnedagstradisjonen i Europa eller arbeidet med å utvikle en norsk navnerække; her viser jeg til henholdsvis Edström (2001: 36-42) og Kruken (1989, 2010).

Framstillingen som følger, vil handle om revisjonsarbeidet som er gjort de siste nær tjue årene. I 2007 overtok jeg Krukens oppgave med å revidere navnedagsrekka, og min første oppdatering ble publisert i 2009. I arbeidet har jeg fulgt Krukens prinsipper som lå til grunn, oppsummert som «stabilitet og bruksbasert fornying» (Kruken 2010: 152).

Siden navnedagskalenderen er etter måten ny her i landet, vil ikke den eldre delen av befolkningen ha vokst opp med den. Arbeidet med å velge navn er derfor basert på en hypotese om at navnedager har størst interesse blant yngre mennesker: barn, ungdom og foreldrene deres som er åpne for nye skikker. Utvalget av navn skal reflektere moderne navnebruk, samtidig som det skal være godt forankret i norsk navnetradisjon.

Alle revisjonene jeg har gjort, har hatt dette som målsetning: *Flest mulig barn og unge i Norge skal kunne feire navnedag.*

Artikkelen vil drøfte avveininger og prioriteringer i arbeidet med navnerække ut fra intensjonen, knyttet til særpreg ved navnetilfanget i Norge og norske forhold. Den levende tradisjonen for navnedager i Sverige og Finland gjør at det er naturlig å sammenligne med senere revisjoner av navnedagskalendrene i nabolandene våre. Dette kan også tjene som kunnskapsgrunnlag for videre arbeid.

3 Overordnet om revisjonene

Revisjonene jeg har gjort, gjelder for Almanakkforlagets kalendre fra årene 2009, 2014, 2017, 2022 og 2026.

Helt siden navnerække ble utviklet, har hensikten vært å oppdatere den med jevne mellomrom; fra begynnelsen var avtalen med Almanakkforlaget om lag hvert tiende år (Kruken 2010: 152). Min avtale med Alma-

nakkforlaget har vært at navnerekka skal oppdateres rundt hvert femte år.³

Ingen datoer skal ha flere enn tre navn i kalenderen. Arbeidet er derfor å prioritere hvilke navn den bør omfatte for å oppfylle målsetningen jeg arbeider ut fra.

3.1 Utvalgsprosessen og vurdering av navn

I innledningsfasen av revisjonen blir navnenes frekvens vurdert. Grunnlagsmaterialet er SSBs navnestatistikk,⁴ og her brukes den sist tilgjengelige statistikken før hver revisjon. For siste revisjon, som ble gjort i 2024 og gjelder fra 2026, er dette navnestatistikken per 1. januar 2024. Der ikke annet er nevnt, er denne statistikken kilde i den videre framstillingen.

For hver revisjon blir det satt en øvre og nedre grense for antall bærere, og navnene innenfor dette spennet vil bli vurdert som kandidater til navnerekka. I siste revisjon ble alle navn med mellom 500 og 1700 bærere kontrollert. Det betyr i praksis at navn med under 500 bærere vil være for lite brukt til å få plass i navnerekka, mens navn med over 1700 bærere i alle tilfeller har vist seg å være godt etablerte der allerede. Noen navn

3 Revisjoner om lag hvert femte år har vist seg å være passende, siden navneskikken er i rask endring. Statistikeren Jørgen Ouren meldte i 2007 (s. 11) at toppene på popularitetskurvene blir krappere, og «det ser ut til at hastigheten ellers i samfunnet gjenspeiles i navnebølgene». En del av navnene som virket lovende da jeg startet revisjonsarbeidet i 2007, har nå en selvfølgelig plass i det moderne navnelandskapet. SSBs topp ti-liste 2025 for gutter viser at *Lukas/Lucas* er på førsteplass. Navnet ble inkludert i navnerekka i 2009.

4 Navnestatistikken, som jeg bestilte fra SSB i Excel-format, oppgir navneformer og frekvens for minst 200 navnebærere pr. 01.01.24. Her er grafiske varianter listet hver for seg. Tabellen ser ut til å stemme overens med informasjon som kan lastes ned fra SSBs statistikkbank (<https://www.ssb.no/statbank/list/navn>). Det er unntak for bindestreksnavn, som oppgis i Statistikkbanken, men ikke i min tabell; her er navnet før bindestreken inkludert i antallet. Siden bindestreksnavn er mindre vanlige i moderne navngiving, og navnene før bindestreken i alle tilfeller ser ut til å ha plass i navnerekka allerede, vil ikke dette ha betydning for valg av nye navn til navnerekka.

Denne artikkelen ble skrevet i 2025, og tabellen jeg brukte i revisjonsarbeidet i 2024 oppgir ikke alle opplysninger jeg ønsket å bruke. Derfor har jeg ettertid søkt opp informasjon om enkeltnavn på SSBs nettside om navn (<https://www.ssb.no/befolkning/navn/statistikk/navn>). Det gjelder navn med under 200 bærere og topp ti jente- og guttenavn. I 2025 skal disse opplysningene være gjeldende fra 1. januar 2025, og de er notert som 2025 i denne framstillingen.

med svært sterk vekst er likevel ikke inkludert i navnerекка, og dette vil jeg gjøre rede for i kapittel 12.

Navnene blir vurdert ut fra kriteriene *stigende* og *synkende* frekvens. Den sist tilgjengelige statistikken blir jamført med tall fra tidligere revisjoner. Alle navn med en viss frekvens er dessuten utstyrt med egen graf på SSBs hjemmesider (SSB 2025), og den er et nyttig redskap i arbeidet.

I vurderingen av aktuelle navn har jeg først og fremst støttet meg på NPL (2013), *10 001 navn* (Alhaug 2011), Ivar Utne's navneartikler på nettstedet *Babyverden.no* og Gulbrand Alhaug's navneartikler i *Store norske leksikon* på nett (snl.no). Særlig har nettstedene god og oppdatert informasjon om navn som ikke er del av den vesteuropeiske navnearven. I vurderingen av disse navnene har jeg også jamført kildene mot nettstedet *behindthename.com*.

3.2 Normering

I navnestatistikken fra SSB er navnene oppgitt slik de framkommer i folkereregisteret, og i arbeidet med navnerекка blir de forskjellige grafiske formene av navnet summert. Det gjelder for eksempel formene *Valdemar* (117 bærere) og *Waldemar* (571 bærere). Til sammen har navnet 688 bærere i 2025, og det er inkludert i navnerекка fra 2026.

Den etablerte praksisen med å følge norske språkregler blir videreført så langt mulig, men frekvensen av navneformene har betydning dersom den ene er kraftig overrepresentert – eller alternativet ser merkelig ut. Derfor er oppslagsformene f.eks. *Valdemar* og *Otilie* i stedet for *Walde-mar* og *Othilie*, men *Colin* og *Nicole* i stedet for *Kolin* (som ikke er oppgitt hos SSB 2025) og *Nikole*. Disse eksemplene er fra 2026-revisjonen.

En rekke navnevarianter har ikke sammenfall i uttaleform. Det gjelder først og fremst utlydende *-a* og *-e* i kvinnenavn, og i slike tilfeller blir den mest frekvente formen valgt. Derfor må *Ariane*, *Arianna*, *Arianne*, *Ariadna* og *Ariadne* finne seg i å feire navnedag sammen med *Ariana* den 31. august (fra 2026). Dette er selvsagt fordi det ikke skal være flere enn tre navn per dato, og at det nok vil oppleves forvirrende med *Ariana* og *Ariane* på to forskjellige datoer. I tillegg vil helt nye navneformer bli prioritert.

Likevel: Dersom det er snakk om en svært populær navnevariant, vil den inkluderes når plassen tillater det. I 2009 kom *Sofia* inn i navnerekka 29. november, sammen med *Sofie*.

3.3 Plassering i kalenderen

Da navnerekka ble utviklet, ble naturlig nok navn med lik etymologi plassert på samme dato. I de fleste tilfeller har navnene også lik forbokstav, som *Torstein* og *Torunn* 23. februar; andre ganger ikke, som *Johannes*, *Jon* og *Hans* 24. juni.

Fortsatt er lik etymologi et overordnet prinsipp for å plassere navnene. Noen ganger er det åpenbart sammenfall – i siste revisjon fikk avledningsformen *Simone* plass sammen med *Simon* og *Simen* 28. oktober. Andre ganger er språkene ulike, men etymologien den samme: Fra 2026 har *Ailo*, som er en samisk form av *Aslak*, fått plass sammen med *Aslak* og *Eskil* 15. september.

Når et navn ikke har lik etymologi som andre navn i navnerekka, eller det ikke er plass på datoen der det har etymologisk slektskap, følges prinsippet som var nest beste løsning også da navnerekka ble utviklet – å plassere navnet på bakgrunn av lik forbokstav eller framlyd, og ellers med mest mulig lydlikhet. Noen få datoer har navn der forbokstaven i navnene ikke er den samme. Slik har det vært siden navnerekka ble laget; eksempelvis har *Valborg* og *Filip* hatt navnedag sammen siden 1989, på *valborgsmesse* 1. mai. I 2009 kom *Dennis* inn på *dinesmesse* 9. oktober sammen med *Leif* og *Liam*. Her er de sistnevnte for frekvente til at de bør flyttes sammen med navn med lik forbokstav. *Liam* er ellers en kortform av *William*, så her har framlyd trumfet etymologi; navnet er ikke plassert sammen med *Vilhelm*, *William* og *Willy*, som fyller datoen 28. mai. Etymologien til *Liam* ligger ellers ikke opp i dagen, og da ble plassering sammen med et navn med lik framlyd vurdert som rimelig.

4 Vekst

«Skal ein moderne, sekularisert kalender tene føremålet, lyt han gje mange – ja, helst flest mogleg – ein dag å feire. Samtidig er det grensor for kor mange namn ein kalender kan innehalde utan å verke overlesst

5 *Sofia/Sophia* er på topp ti-lista i SSBs statistikk over jentenavn i 2025.

eller uryddig» (Kruken 1989: 124). Med dette som utgangspunkt hadde første versjon av kalenderen to navn per dato⁶ og ikke flere enn tre. Navnerekka i 1989 omfattet 769 navn (NPL: 642), og etter en revisjon i 1998 ble ytterligere 49 navn inkludert (Kruken 2010: 152). Nå er antallet 936 navn.

Det er stadig mange lavfrekvente navn i navnerekka (under 200–300 bærere, jf. kap. 6). Mange av disse navnene er tradisjonelle, og de sikrer kontinuitet. Samtidig har det vært tjenlig å øke antallet navn slik at flest mulig barn og unge skal kunne feire navnedag. Nykommerne som har blitt valgt ut, har i alle tilfeller god vekst, og mange har trekk som er typiske for navnetrendene (kap. 10).

5 Nykommere 2009–2026

Under følger en oversikt over alle nye navn fra 2009 og framover. De er listet alfabetisk for hver revisjon.⁷ Mange av nykommerne har trekk som gjør at de kan karakteriseres som «moderne navn». Hva det kan innebære, er vist i kapittel 10, der jeg vil eksemplifisere gjennom enkeltnavn fra den siste revisjonen.

2009: *Adele, Angelika, Anneli, Birk, Brage, Dennis, Ebba, Elena, Elida, Erle, Fanny, Felix, Iben, Jessica, Kornelia, Kristiane, Leander, Linnea, Linus, Lukas, Madelen, Mathea, Max, Michelle, Mille, Nadia, Niklas, Noah, Olivia, Sofia, Theo, Ådne*

2014: *Alva, Bror, Carmen, Eira, Jennifer, Levi, Liam, Mira, Nataniel, Nelly, Scott, Stella, Storm, Tomine, Vanessa, Viljar*

2017: *Ahmed, Aisha, Ali, Amina, Fatima, Hassan, Mohammad, Omar, Samira, Yasmin*

2022: *Emrik, Filippa, Frøya, Hermine, James, Joel, Cassandra, Klaudia, Leonora, Lilja, Loke, Luis, Luna, Lykke, Marco, Mario, Matheo,*

6 1. nyttårsdag, skuddårsdagen og 1. juledag er (stadig) ikke navnedager.

7 Jeg har nøyd meg med å liste navnene alfabetisk. Flere av navnene unndrar seg en overordnet klassifisering; det kan være fordi opphavet er uklart språklig eller etymologisk, det kan være en nylaging der jeg ikke finner støtte i litteraturen, eller det kan ha blitt populært på grunn av et forbilde som er kjent i den yngre delen av befolkningen – og kanskje ikke så godt blant oss andre. Derfor er jeg redd en slik klassifisering ikke vil være tilstrekkelig opplysende, og den ville kanskje trekke oppmerksomheten bort fra det som er utgangspunktet for denne teksten. En slik drøfting kan eventuelt være emne for et senere arbeid.

Milla, Mio, Naomi, Nikoline, Olai, Saga, Sean, Sina, Sol, Steven, Tara, Tilde, Valentin, Valentina, Vilja, Vilma, Vincent

2026: *Abdul, Ailo, Alex, Aria, Ariana, Ariel, Ava, Bianca, Colin, Daniela, Ferdinand, Helmer, Hussein, Iman, Isa, Kaisa, Kaspian, Lara, Nicole, Noel, Noor, Otilie, Rafael, Sienna, Silas, Simone, Tamara, Telma, Valdemar, Vårin*

6 Navn med lav og synkende frekvens

Et lavfrekvent navn er i denne sammenhengen definert som et navn med under 200–300 navnebærere. Navn som har plass i navnerekka, men med lav, og i tillegg synkende, frekvens, kan eventuelt flyttes eller utgå dersom de opptar plassen til navn på frammarsj. Disse navnene blir nok i de aller fleste tilfeller brukt av den eldste delen av befolkningen. Da er det mennesker som ikke har vokst opp med norske navnedager, og det er trolig mindre problematisk at navnene deres blir flyttet eller tas ut av kalenderen.

6.1 Navn som utgår

Navnene som blir vurdert som kandidater til å utgå, har i hovedsak under 200 bærere og alltid med synkende bruk jamført med tidligere navnestatistikker og grafen for navnet på SSBs nettsted.

I revisjonene fra 2009 og utover er 23 navn fjernet fra kalenderen: *Andor, Berta, Berte, Bjørnhild, Flemming*,⁸ *Gullborg, Gunnleiv, Gurli, Hallgjerd, Hildebjørg, Jytte, Kolbein, Leidulf, Noralf, Randulf, Reinert, Reinhard, Riborg, Salve, Sollaug, Svanaug, Sigfred og Ånund*.

Når navn som *Berta* og *Berte* utgår fra kalenderen, er det ikke kun basert på lav frekvens (henholdsvis 136 og 107 bærere, 2025). De ville blitt med videre dersom de ikke hadde opptatt en hel dato som kunne brukes til navn med sterk vekst. Da disse to navnene gikk ut i 2026, fikk nykommerne *Aria, Ariana* og *Ariel* plass 31. august.

8 Fjernet etter sterk tvil. Navnet hadde en topp i 1967, og bæres av 304 menn i 2025. *Finn, Felix* (fra 2009) og *Ferdinand* (fra 2026) har navnedag på denne datoen, 16. oktober. Dersom navnet får fornyet popularitet, vil det innlemmes i navnerekka igjen – om enn på en ny dato.

Noen av navnene som har gått ut, har en lokal tradisjon. Et eksempel er *Ånund* (126 bærere i 2025) som var særlig brukt i Telemark og Agder (Alhaug 2011: 393). Ideelt sett skulle kalenderen tatt slike hensyn, men dessverre er plassen for knapp til at det kan prioriteres dersom navnet har blitt svært sjeldent og bruken er på vei ned.

Som Kruken (2010: 152) påpeker, trengs stabilitet for å skape tradisjon, og det kan oppleves sårt at et navn som en gang har kommet inn i kalenderen, utgår. Derfor er dette en øvelse som gjøres med varsomhet, og med utgangspunkt i at navnene som blir fjernet, tilhører den aller eldste delen av befolkningen. Navn som var vanlig brukt for 100–120 siden kan også komme tilbake som såkalte *oldemorsnavn* og *oldefarsnavn*, som vist i kapittel 8.

6.2 Navn som flyttes

Navnene som flyttes til en annen dato, er også lavfrekvente; de har i de aller fleste tilfeller ikke flere enn 300 navnebærere. Sist gjaldt dette *Gudbrand* (og *Gul(l)brand*) med til sammen 282 bærere og *Åslaug* med 300 bærere i 2025. De ble flyttet til henholdsvis 6. mai sammen med *Guri* og *Gyri* og 8. mai sammen med *Åge* og *Åke*.

Hensikten med å flytte navnene er å rydde plass til nykommerne slik at disse kan stå sammen med navn med samme forbokstav eller framlyd. Datoen kan ha en blanding av tradisjonelle og moderne navn, eller det kan være tre nykommere: *Gudbrand* ble flyttet til fordel for *Nicole*, *Noel* og *Noor* 5. mai.⁹

Flere av navnene som er på synkende kurs, ser ut til å ha en forbokstav som er mindre frekvent i moderne navngiving. Ifølge revisjonene fra 2009 og utover gjelder dette særlig *B-*, *G-*, *H-*, *R-* og *Å-*. Navnene med slik forbokstav er relativt lette å plassere sammen med lignende navn, som vist i eksempelet med *Gudbrand* og *Åslaug*.

9 *Gullborg* ble tatt ut av navnerekka fra 2026, og dermed var datoen ledig for tre nye navn.

7 Kjønn

SSB opplyser at i Norge er det «ca. 83 000 ulike navn i bruk av menn og 100 000 av kvinner. Snaue 1700 av disse brukes av begge kjønn».¹⁰ Av de 936 navnene i navnerекка fra 2026 er 480 kvinnenavn, 451 mannsnavn og 5 navn som brukes av begge kjønn.

Det skal være så god balanse mellom kjønnene som mulig, og det er derfor ett av kriteriene i utvalgsprosessen. Likevel er det vanskelig å unngå en overvekt av kvinnenavn. Som vi ser av SSBs tall, er de i flertall også der. Kvinnenavnene endrer seg raskere enn mannsnavnene (Kruken 2010: 152), og det er en sterkere tradisjon for oppkalling av menn. Foreldre kan oppleve at de står friere når de gir navn til jenter og være mer kreative i valgprosessen. Det viser seg f.eks. ved at det er mer vanlig å bruke prydbokstaver i kvinnenavn, og at det har vært vanligere å lage kvinnenavn av mannsnavn enn omvendt (Alhaug 2011: 413).

I siste revisjon har fem navn som er brukt av begge kjønn fått plass i navnerекка. Det er *Alex*, *Ariel*, *Iman*, *Isa* og *Noor*. De tre sistnevnte er vel i all hovedsak brukt av den muslimske delen av befolkningen. Imidlertid omfatter navnerекка flere navn som i realiteten bæres av begge kjønn, også etter norsk tradisjon. *Jone* kan stå som eksempel på det (NPL: 296). Mer vanlig er det at et mannsnavn fra en kultur er tilfeldig likt et kvinnenavn i en annen. *Isa* (eller *Issa*) nevnt ovenfor, er et muslimsk mannsnavn. Som kvinnenavn er *Isa* kortform av *Isabel* (-le/-la) eller navn som ender på -isa (f.eks. *Louisa*) (NPL: 274).

8 Navn og tradisjon

Navnekalenderen skal vise den faktiske navnebruken i Norge, men den skal også være tuftet på norsk navnetradisjon. Det var utgangspunktet for utviklingen av navnerекка på slutten av 1980-tallet, og det er fortsatt et overordnet prinsipp. Så langt mulig skal tradisjonelle navn bevares, og navn som allerede har plass i kalenderen blir prioritert.

Et annet argument for å bevare tradisjonelle navn, er at de kan få fornyet popularitet som *oldemorsnavn* eller *oldefarsnavn*, altså navn som var vanlig brukt for ca. 100–120 år siden (Alhaug 2011: 419; Utne 2011: 19). Mange av oldeforeldrenavnene blir synlige gjennom medieomtale

¹⁰ E-post fra Anders Sønstebo i SSB, 2. juni 2025.

av navnerekka, særlig i form av «Dagens navnedag» i avisene. Kanskje kan det være et bidrag til at disse tradisjonelle navnene ikke går i glemmeboka, og være til inspirasjon for vordende og nybakte foreldre. Likevel er det fortsatt slik Alhaug (2011: 420) beskrev situasjonen for 15 år siden: Få av de nordiske navnene har kommet tilbake som oldeforeldrenavn; det gjelder særlig de toleddede navnene som var populære fra sent 1800-tall til rundt 1930. En gjennomgang av den siste navnestatistikken som ble brukt i revisjonsarbeidet, viser at det stadig ikke er klare tegn til en ny renessanse for disse navnene.¹¹ Om så skulle skje, vil nok de aller fleste av dem ha en dato i kalenderen allerede.

Selv om de nordiske navnene ikke har fått fornyet popularitet, har andre navn som ble noe brukt i tiårene før og etter 1900 kommet inn i kalenderen for første gang. Eksempler fra de to siste revisjonene, 2022 og 2026, er navnene *Abel*, *Alida*, *Elvira*, *Otilie*, *Silas*, *Valdemar* og *Vilma*.

Navn som er nært knyttet til norsk historie består. *Märta* har fortsatt plass i kalenderen 25. oktober sammen med *Margrete* og *Merete*, selv om navnet i formene *Märta* og *Märtha* til sammen kun bæres av 54 kvinner (2025).

9 Merke- og minnedager

Navn som har tradisjon som merke- eller minnedager beholder plassen sin i kalenderen, også om de har blitt svært sjeldne. Det minst frekvente i denne kategorien er *Botolv*, som i 2025 kun ble båret av 5 menn,¹² men som har tradisjon gjennom minnedagen *botolvsmesse* eller *botsok*, 17. juni.

I andre tilfeller kan en nykommer knyttes til en minnedag. Navnet *Dennis* ble nevnt ovenfor. Det hadde en topp rundt 2010 og kom inn i kalenderen i 2009. Dennis har opphav i greske *Dionysios*, og navnet ble altså plassert på *dinesmesse*.¹³

11 Noen av de vanligste navnene i denne kategorien har en svak framgang. Se f.eks. SSBs grafer for *Astrid*, *Sigrid*, *Ragnar* og *Sigurd*. *Ragnar* kan ha fått fornyet interesse på grunn av TV-serien *Vikings* (2013–20), der sagnkongen *Ragnar Lothbrok* (*Lodbrok*) blir tolket.

12 Varianten *Bottolf* har 4 navnebærere. *Bottolv* og *Botolf* vises ikke i statistikken; færre enn fire eller ingen bærer disse variantene.

13 <https://snl.no/dinesmesse>. (Publisert 26.11.24, hentet 04.11.25.)

Det kan også ryddes plass til nye skikker. En minnedag som ikke har hatt en tradisjon i Norge, er *valentinsdagen*, og i 2022 ble *Valentin* og *Valentina* innlemmet i kalenderen. Dagen har opprinnelse i den katolske feiringen av helgenen *Valentinus*, men hos oss har den nye skikken med å feire kjærlighet og kurtise kommet fra USA.¹⁴ Dagen feires 14. februar, og *Hjordis*¹⁵ og *Jardar* ble flyttet fra denne datoen.

10 Moderne navn

Antatt alder på navnebæreren er av interesse, fordi navn på barn og unge er prioritert. Navn som kan være kandidater til navnerেকка, kan ofte gjenfinnes i SSBs topp 50-lister for navn på fødte og vil ha en jevnt eller bratt stigende kurve i SSBs grafer. Trekkene som kjennetegner moderne navn, bør likevel være sentrale i utvalgsprosessen, siden en bratt stigende kurve i statistikken ikke nødvendigvis betyr at navnet er gitt til et barn. Det kan være resultat av innvandring, som i mange tilfeller betyr at navnebæreren er voksen.

Mange av navnene som kommer med i revisjonene, deler særtrekk som er typiske for navnemoten. I Norge har særlig Ivar Utne arbeidet aktivt med formidling av navnebruk og navnetrender, for eksempel i forbindelse med SSBs lanseringer av sin årlige navnestatistikk og i Utne (2011), *Hva er et navn?*

Det å vurdere navn med en viss frekvens i statistikken opp mot navn med typisk moderne trekk, er altså sentralt i arbeidet for å fange opp navnene som kan ha potensiale til å innlemmes i navnerেকка. Under følger en oversikt over hvordan enkelte av disse særtrekkene er representerte i navnene som har kommet med i senere revisjoner.

10.1 Internasjonale og fellesnordiske navnetrender

Navnemoter er internasjonale, og topplistene for nyfødte i vestlige, tradisjonelt kristne land preges av mange av de samme navnene. Hagström

14 <https://snl.no/valentinsdag>. (Publisert 02.07.25, hentet 04.11.25.)

15 Navnet *Hjordis* har 971 bærere i 2025, og er derfor langt over grensa for navn som vurderes flyttet. Imidlertid ble referansen til en populær, ny skikk vurdert som vektigere. Grafen til *Hjordis* viser ellers at navnet er på sterk retur; få jenter har fått det siden 1950-tallet.

(2006: 38–39) presenterer ti på topp-lister fra 2001 for tolv land, elleve europeiske samt USA, som viser dette tydelig. Skandinavia med sine nærskylde språk har en enda tettere relasjon. Hagström (2006: 36) omtaler en studie av norske og svenske trendnavn, og hun konkluderer med at «de navn som hör till de populäraste i det ena landet återfinns också ofta högt på topplistan även i det andra».

Mye av navneforskningen publiseres i fellesnordiske kanaler, og i denne sammenhengen er nettverket *New trends in Nordic Socio-onomastics*¹⁶ verdt å trekke fram. To artikler herfra omhandler navnemoter i Danmark (Bechsgaard & Eggert, 2021) og Sverige (Leibring, 2021). Selv om artiklene kun gir eksempler og det derfor ikke er grunnlag for en reell sammenligning, kan man merke seg at artiklene fra 2021 nevner navn som gjenfinnes i den norske ti på topp-lista for nyfødte i Norge i 2025. For Danmark gjelder det *Ella, Maja, Olivia, Sofia, Emil, Liam, Lukas* og *Noah*; for Sverige *Emma, Maja, Lukas, Noah, Oscar* og *William*. Enkelte av de svenske trendnavnene har kommet med i den svenske navnerekka siden 2011, jf. kap. 13.2.

I den siste revisjonen av den finskspråklige navnerekka finner vi flere navn som også har blitt inkludert hos oss de siste årene. Det gjelder *Alva, Jessica, Vanessa, Kevin, Leon* og *Mio* (Saarelma-Paukkala 2025: 250–253). Også *Neo* er en nykommer i den finske navnerekka. Hos oss har ikke navnet fått plass ennå, men det har hatt god økning de siste årene og har nå 300 bærere. Har et navn blitt populært i et av våre naboland, er det verdt å merke seg, for å fange opp eventuelle kandidater til den norske navnerekka.

10.2 Klang

Utne (2016) har undersøkt navnetrender fra 1800-tallet fram til i dag, og han viser at navnene får mer klangfylde rundt tusenårsskiftet.

Utllyden *-a* i kvinnenavn har vært mye brukt siden begynnelsen av 2000-tallet (bl.a. Utne 2016: 289). Det er fortsatt populært; 10 av de 14 kvinnenavnene som er inkludert i kalenderen fra 2026 har slik utlyd.

Hiatus, altså at to vokaler fra ulike stavelser står inntil hverandre, er typisk i moderne navngiving – siden 1980-årene for manssnavn og 1990-

16 <https://www.nordicsocioonomastics.org/>.

årene for kvinnenavn (Utne 2016: 308). Av de 30 nye navnene har 13 hia-tus, fordelt på 7 kvinnenavn, 5 mannsnavn og 1 unisex-navn: *Ariel*.

Konsonantene *l*, *m* og *n* regnes som de mest klangfulle konsonantene (Utne 2011: 105), og nesten alle de nye navnene har én eller flere av disse. De er imidlertid vanlige i navn som sådan og bør derfor ses i sammenheng med moderne trekk i vokalismen.

10.3 Konsonanter som utlyd i guttenavn

Ifølge Utne (2016: 289) dominerer konsonanter som utlyd i guttenavn fra rundt år 2000, og særlig er *-s* mye brukt. Kun ett navn, *Silas*, fra 2026-revisjonen har utlyds-*s*. Alle så nær som *Ailo* ender på konsonant.

10.4 Internasjonal skriveform

Mange foreldre velger navn og navneformer som er gangbare internasjonalt. Det kommer til uttrykk på flere måter; her nevnes det som gjelder grafisk form.

Bokstavene *æ*, *ø* og *å* er på vikende front (Ouren 2007: 35–37). Navn med disse bokstavene kan enten bli skrevet med eksempelvis *aa* for *å*, eller valgt vekk. Kun *Vårin*¹⁷ viser det motsatte i 2026-oversikten.

Videre brukes gjerne bokstaver og bokstavkombinasjoner som ikke er vanlige i norsk rettskriving ellers, typisk *c*, *ch*, *ph*, *th* og *x*. I tillegg til å være gangbare internasjonalt, kan valget av disse formene gi navnet en tydeligere identitet (Utne 2011: 101–102). Nykommerne fra 2026 gir ikke et presist bilde av trenden: Her vises samleformer, der varianten som følger norske rettskrivningsregler, ofte er valgt.

10.5 Forbilder

Enkelte ganger kan det være en sammenheng mellom navnets popularitet og en populær person i samtida (Alhaug 2011:15). Fra 2026-revisjonen kan *Ariana* og *Sienna*¹⁸ være eksempler på dette. Som forbilder kan vi inkludere navn på skikkelser innen litteratur og film (vel særlig fantasy-

17 623 kvinner heter *Vårin* i 2025. 7 bærer varianten *Vaarin*.

18 Sangeren *Ariana Grande* og skuespilleren *Sienna Miller*.

sjangeren) og spill; her er kanskje *Lara*¹⁹ og *Kaspian/Caspian*²⁰ eksempler. Disse navnene har i tillegg vokalisme som er typisk for moderne navn som kan gjøre at de oppleves som tiltalende.

10.6 Etymologi

Basert på kildene som er oppgitt i kapittel 3.1, blir det utarbeidet korte navneartikler i forbindelse med hver revisjon. Det har i økende grad vært vanskelig å avgjøre etymologi – kildene tar forbehold og antyder flere mulige opphav. Det ligger utenfor rammene her å drøfte problemstillingen, men for revisjonen som gjelder fra 2026 var det vanskelig å finne sikker etymologi for *Aria*, *Ariana*, *Ava*, *Colin*, *Isa*, *Lara*, *Sienna*, *Telma* og *Vårin*. Det kan være tilfeldig, men her gjelder det i all hovedsak kvinnenavn, der man står friere i valgprosessen, og noen av dem ser ut til å være nylaginger.

10.7 Samfunnstrender

Moderne navn kan spille trekk i samfunnet ellers. De siste årtiene har man, særlig innen sosiologien og sosialantropologien, forholdt seg til begrepet *postmodernisme*, som blant annet innebærer en fristilling av individet i forhold til tradisjonelle rammer (f.eks. Giddens 1996, Eriksen 2008). Et sjeldent navn kan peke individet ut i samfunnet. Ifølge Dion (1983: 246, 249) er selv-identiteten tett knyttet til navnet, i egenskap av å være et «unikhetsattributt» (*uniqueness attribute*). Heller enn å bruke tradisjonelle navn som knytter bæreren til et fellesskap, kan det være viktig å framstå som et unikt individ i ens krets (Wikstrøm 2009). Dersom en del av de moderne navnene har preg av å være nylaginger med usikker etymologi, kan noe av forklaringen være at foreldrene ønsker å gi barnet sitt et navn få, eller ingen, andre har.²¹

19 *Lara Croft*, rollefigur i videospillet *Tomb Raider*.

20 *Kaspian* har fått plass 9. mai sammen med *Kasper* og *Jesper*. Navnet er en nylaging, trolig etter prins *Caspian* fra *Narnia*-bøkene av C. S. Lewis (Alhaug 2011: 75).

21 Ouren (2007: 59) oppgir at det er over 37 000 mannsnavn i bruk (han nevner ikke antall kvinnenavn), og at over halvparten av dem kun er brukt én gang. Vi så i innledningen i kap. 7 at det nå er 83 000 forskjellige mannsnavn. SSB er kilde for begge tallene. Utregning og redigering av materialet kan være forskjellig, og det gjør det dristig å sammenligne tallene. Jeg mener likevel de er såpass interessante at jeg velger å vise dem her. Den kraftige økningen i navneformer skyldes utvilsomt innvandring fra en rekke forskjellige kulturer. Noe av økningen kan også være resultat av at foreldrene ønsker å gi barna sine sjeldne navn.

11 Navn som brukes av urbefolkningen og nasjonale minoriteter

Av navn som brukes av urfolk og nasjonale minoriteter i Norge, er to inkludert i navnerekka fra 2026: Det samiske navnet *Ailo* med 604 bærere og finske (kvenske) *Kaisa* med 613 bærere. Navnene er innlemmet på bakgrunn av frekvens, men fordi jeg har ønsket å inkludere navn som brukes av folkegrupper med opphav eller tradisjon i Norge, har de fått forrang foran moderne navn med noe større bruk. Jeg har ikke lyktes med å finne oversikter over navn som er vanlige i bruk, men Alhaug (2011: 394) nevner et knippe samiske navn. Jeg har tilføyd antall bærere i 2025 i parentes: *Aila* (209), *Aili* (107), *Ante* (111), *Lemet* (37), *Maret* (79) og *Risten* (49). Noen av disse navnene er varianter av navn vi kjenner ellers i Norge, for eksempel *Lemet* av *Klemet* og *Risten* av *Kristin*. Alhaug (ibid.) oppgir også to navn som kvenene tok med seg fra Finland og grenseområdene mellom Finland og Sverige: *Hilja* (67) og *Kaisa* (613).

Med unntak av de to nykommerne i navnerekka, er alle navnene lavfrekvente. De er altså i liten grad registrerte i disse formene i folkeregistret og har få registrerte navnebærere hos SSB. Mange er varianter av vanlige norske og nordiske navn som har plass i navnerekka i dag. Andre igjen er populære også hos majoritetsbefolkningen; etter frekvensen å dømme burde det gjelde *Ailo* og *Kaisa* som nevnt ovenfor. For neste revisjon – dersom det er jeg som forestår den – er det aktuelt å be om råd og bistand hos Språkrådet for å vurdere navnene som brukes av disse folkegruppene. Det er ellers verdt å merke seg at finnene utviklet en egen nordsamisk navnerække på 2000-tallet (Leibring 2023: 440).

12 Navn som brukes av innvandrerbefolkningen

Enkelte navn som brukes av nordmenn med innvandrerbakgrunn, viser seg med raskt stigende frekvens i SSBs navnestatistikk. Det gjelder først og fremst muslimske navn og slaviske (polske) navn, og disse to gruppene blir omtalt nedenfor.

Øvrige navn som brukes av innvandrerbefolkningen, har kun spredte forekomster. Fordi navnetrendene er internasjonale, kan det ellers være vanskelig å avgjøre hvilke navn som kan være resultat av innvandring. Noen «utenlandsskklingende» navn er sannsynligvis primært brukt av majoritetsbefolkningen – som nykommerne *Bianca* og *Colin*.

Enkelte ganger er navn som nok hovedsakelig brukes av innvandrere, ikke inkludert i kalenderen, fordi navn med samme etymologi finnes der allerede – og da kan bærerne velge de norske formene dersom de ønsker å feire navnedag. Eksempler (2025) er *Jean* (som mannsnavn har navnet 663 bærere) og *Juan* (824 bærere). Disse er søreuropeiske former av *Johannes*, med flere varianter (hyppigst *Jan*, *Hans* og *Jon*) på norsk grunn.

12.1 Muslimske navn

I 2017 ble 10 muslimske (arabiske) navn inkludert i kalenderen, og antallet er nå 14 – 7 mannsnavn og 7 kvinnenavn. Navnene er plassert på datoer som ikke er knyttet til kristne høytider, og de er i selskap med europeiske navn på den valgte datoen.

De muslimske navnene er valgt ut etter frekvens, og de er oppgitt i den vanligst brukte formen. Det betyr at *Mohammad* (5645 bærere) står som samleform og blant annet inkluderer *Mohamed* (3681), *Mohammed* (3193), *Muhammad* (2923) og *Mohamad* (1771). Navnet har en rekke varianter i tillegg til disse, basert på opprinnelsesland, region eller transkripsjonsmåte.²²

Etter å ha valgt ut de ti første navnene vi mente kunne få plass i kalenderen, kontaktet Almanakkforlaget og jeg Islamsk råd for innspill. De hadde ingen innvendinger, verken til utvalget eller selve inkluderingen i navnekalenderen.

Før de muslimske navnene kom inn i navnerekka, hadde de mest populære av dem gjort seg gjeldende i navnestatistikken, og det ble stilt spørsmål om ikke også de burde få navnedag.²³ Da de ble inkludert i navnerekka, fikk det noe oppmerksomhet i pressen.²⁴ Det har ikke, så vidt jeg har sett eller opplevd, kommet negative reaksjoner i etterkant, verken som presseoppslag eller i kontakt med den etnisk norske eller muslimske delen av befolkningen. Dette kan skyldes at det er forholdsvis lite oppmerksomhet om navnedagene her i landet; i Sverige kom det negative re-

22 <https://www.behindthename.com/name/muhammad>. Hentet 04.11.25.

23 <https://www.aftenposten.no/norge/i/rPWrw/hvorfor-har-ikke-ogsaa-vi-navnedag>. (Publisert 02.07.04, hentet 04.11.25.)

24 F. eks. <https://www.vg.no/nyheter/i/AOW3E/10-nye-navn-faar-navnedag>. (Publisert 11.11.16, hentet 04.11.25.)

aksjoner da navnet *Fatima* ble inkludert i navnerekka i 2011 (Leibring 2023: 450).

12.2 Slaviske navn

I store deler av Øst-Europa er det en levende tradisjon for å feire navnedager. Det gjelder særlig Polen, og polakkene utgjør den største slaviske befolkningen i Norge.

De slaviske og spesifikt polske navnene er ikke inkluderte i kalenderen. Det er nettopp fordi folkegruppene har egne tradisjoner for å feire navnedager. Den polske befolkningen er relativt ny her i landet, og det er sannsynlig at mange viderefører sine hjemlige skikker. I tillegg er de polske navnene neppe mye brukt utover immigrantgruppa med tilknytning til Polen og polsk tradisjon.

Ellers har mange av de polske navnene den samme felleseuropeiske arven som de norske navnene har. Et eksempel er navnet *Krzysztof* som tilsvarer *Kristoffer* med norsk navnedag 18. desember.

13 Nyere revisjoner i Finland og Sverige

13.1 Finland

Både den finske og den finlandssvenske navnerekka revideres hvert femte år, og navn med minst henholdsvis 500 og 50 navnebærere blir vurdert.²⁵ Den finskspråklige redaksjonen opererer dermed med samme oppdateringsfrekvens og nedre grense for antall navnebærere som oss. Også antall nye navn er sammenlignbare; i vår revisjon fra 2026 ble 30 navn inkludert. Den finskspråklige navnerekka ble sist revidert i 2025 med 33 nye navn.²⁶ Eksempler på nykommere er gamle navn fra almanakken (*Aamos*, *Linus*, *Rolf*), nye varianter av gamle navn (*Alissa*, *Livia*, *Miki*) samt internasjonale navn (*Camilla*, *Jessica*, *Kevin*) (Saarelma-Paukkala 2025: 250–253). Det er stor variasjon i antall oppføringer per dato — fra ett

25 For å avgrense denne artikkelen, har jeg nøyd meg med navnearekkene for majoritetsbefolkningen i Finland og Sverige. Derfor vil ikke den finlandssvenske navnerekka bli videre omtalt i det følgende.

26 Sammenfallene er tilfeldige – de skyldes ikke utveksling av informasjon eller samarbeid.

navn og helt opp til 13 etter siste revisjon (Yliopiston almanakka [Universitetets almanakk] 2025).²⁷

Siden 1980-tallet har oppdateringene av den finske navnedagskalenderen blitt gjort basert på befolkningsdata og spesielt navneskikken blant landets finskspråklige befolkning. Revisjonene i seg selv er forsiktige, i den forstand at tradisjonelle navn bevarer, mens nye navn legges til (Saarelma-Paukkala 2025). Flere av disse navnene finner vi igjen blant moderne navn i andre kalendre.

13.2 Sverige

Svenskenes navnerække fra 2001 er resultat av et komitearbeid initiert av Svenska Akademien.²⁸ Målet var å utvikle en navnerække som skulle være et kompromiss mellom moderne navn og kulturtradisjoner, og den skulle brukes av alle, eller de fleste, forlag. Navnerækka består hovedsakelig av navnepar. Etter ti år ble den revidert: Noen navn hadde blitt feil plassert etymologisk, og andre, som hadde fått en viss forankring gjennom en kalender utviklet av Esselte i 1993, hadde blitt så populære at de ble inkludert igjen. I 2011 kom det til fire nye navn (*Fatima*, *Kevin*, *Sam*, *William*) og tre ble fjernet (*Gurli*, *Helmi*, *Regina*). I 2015 ble to inkludert (*Emmy*, *Jasmine*) og i 2018 to (*Ronja*,²⁹ *Saga*). Som vi ser, er dette i hovedsak moderne navn, og de fleste er inkludert i senere revisjoner også hos oss. Nykommerne har stort sett blitt godt mottatt i Sverige, så nær som navnet *Fatima*, som nevnt i kapittel 12.1. Andre igjen har stilt spørsmål om hvorfor ikke flere navn fra store immigrantgrupper, som *Mohammad* og *Ali*, har fått plass (Leibring 2023: 451).³⁰ Siden 2017 har det vært en lett liberalisering for hvilke navn som kan inkluderes, og i siste revisjon, fra 2022, er sju navn lagt til. Noen er regnet som kjæleformer som tidligere ikke var inkludert, som *Maja* og *Olle*, mens andre har kommet tilbake fra eldre kalendere, som *Cornelia* og *Regina* (Leibring 2023: 448–450).

27 15. august: *Marja*, *Jaana*, *Marjo*, *Marita*, *Marjatta*, *Marjut*, *Marianne*, *Maritta*, *Marjaana*, *Marianna*, *Marjukka*, *Jatta*, *Marju*.

28 Komiteen besto av navnegranskere, folklorister, språkvitere og representanter fra Svenska kyrkan.

29 Navnet *Ronja* fra 2018-revisjonen skal være laget av Astrid Lindgren (fortellingen *Ronja Rövardotter*, 1981). I Norge kom navnet i bruk tidlig på 1980-tallet, tok seg merkbart opp fram til 2002 og ble inkludert i navnerækka i 1998 (NPL: 481).

30 De har fortsatt ikke plass, heller ikke i den utvidete navnerækka.

13.3 Felles erfaringer og videre arbeid med den norske navnerекка

De mest brukte navnerекkene i våre naboland har solid forankring i akademia og er utviklet med basis i en lang tradisjon. Interessen for navnedager gjør dessuten at publikums holdninger til utvalg og normering av tilfanget er godt dokumentert. Selv om utgangspunkt og revisjoner er forskjellige, ser de svenske og finske redaksjonene ut til å gjøre mange av de samme vurderingene og støter på mange av de samme problemstillingene som oss. Målsetningen for alle er å skape en aktuell navnerекke med basis i tradisjon, og det gjør at mange navn, særlig for merke- og minnedager, er bevart og plassert på samme dato i de tre kalendrene. Alle redaksjonene er forsiktige med å la tradisjonelle navn utgå, også om de er lite brukt. Nye navn inkluderes ofte på bakgrunn av popularitet, og vi ser at mange nykommere i Sverige og Finland er gjenfinnbare også i vår navnerекke. I hovedsak ser det ut til at forskjellen mellom navnerекkene er rammen for antall navn per dato, som setter større eller mindre begrensninger for utvalget. Ellers har verken Sverige eller Finland i særlig grad inkludert navn som brukes av befolkningen med innvandrerbakgrunn, eller fra språkgrupper utenfor den vesteuropeiske kulturkretsen i de navnerекkene som er omtalt her.

I Finland har spørsmålet vært om den finske navnedagskalenderen fortsatt skal være en kalender eksklusivt for landets finsspråklige befolkning. For å fremme likestilling og inkludering vurderes det som hensiktsmessig at den finske navnedagskalenderen i framtiden blir en felles kalender for alle innbyggerne i Finland, basert på navnebruken til hele den nålevende befolkningen. For neste revisjon bør man ha funnet en løsning på denne problemstillingen (Saarelma-Paukkala 2025: 254–255).

Leibring (2023) ser flere senarioer for å ivareta interessen for den svenske navnekalenderen, og jevnlig tilbakemeldinger fra publikum gir et bilde av hva de venter seg av en moderne navnerекke. Henvendelsene er ofte i form av ønsker om at moderne enkeltnavn skal inkluderes, forslag om at andre, særlig tradisjonelle eller fremmedartede navn, bør utgå, eller at navnene bør endres til en mer frekvent form. Flere ytrer også usikkerhet om hvor grensen går mellom navneformene. Går det an å feire *Marie* på *Marias* dag, eller bør det være to separate navnedager? I det videre arbeidet med den svenske navnedagskalenderen kan man gjøre en utvidet navneliste mer synlig, man kan følge Finlands eksempel og gjøre utvalget basert på frekvens, eller man kan gjøre et kompromiss, ved å bevare den

reviderte 2001-kalenderen som den er, og introdusere en ny, utelukkende basert på statistikk og med jevnlig oppdateringer. Men dette, avslutter Leibring (2023: 456), er ikke nødvendigvis en oppgave for navnedagskomitéen.

Hva skjer framover hos oss? Slik situasjonen er i dag, foreligger de oppdaterte versjonene av navnerekkene i trykt form i Almanakkforlagets sortiment. På forlagets nettsted vil det bli publisert mer innhold om navnedagene, i et forsøk på å skape mer oppmerksomhet om dem og komme i dialog med publikum. Tekstene bør omfatte noe brukerrettet informasjon om vurderingene som er gjort i arbeidet med navnerekka og hvordan man kan finne navnet sitt – eller gode alternativer – i kalenderen. For videre revisjonsarbeid er det fornuftig å se til våre nabolands erfaringer, selv om det neppe er aktuelt å gjøre vesentlige endringer i kursen vi har valgt. I Sverige har navnekomiteen gått aktivt ut for å kartlegge holdninger til navnerekka i befolkningen, og i Finland ble det dessuten gjennomført en spørreundersøkelse i 2024 (Saarelma-Paukkala 2025: 253–254). Disse erfaringene, kombinert med en undersøkelse om bruk av og holdninger til navnedagskalenderen på norsk grunn, kan være emne for et framtidig arbeid.

14 Versjoner av og rettigheter til navnedagskalenderen

Almanakkforlagets navnekalender er et kommersielt produkt som verken har tradisjon eller forankring i academia, og den vil nok aldri få samme oppmerksomhet som de svenske og finske kalendrene har. Likevel: Den norske navnerekka ble i sin tid utviklet av fagmiljøet fordi det viste seg å være interesse for navnedager i befolkningen. Da bør kalenderen ha en viss forankring, og den bør oppleves som relevant slik at det ikke inspirerer andre aktører til å utvikle en navnerække på det som kan være et svakere faglig grunnlag. Det var noen tiår uten en navnerække som ble oppfattet som offisiell i Sverige; det førte til «en viss anarki i det svenska namnsdagsfirandet» (Allén og Svensén 2000: 13). Selv om det ikke er noe i veien for å utvikle egne navnerækker i Sverige, har den som gjelder fra 2001, god tilslutning, og navnedagene skaper stort engasjement. I Norge er det få reaksjoner på Almanakkforlagets navnerække, og det ser ut til å være lite kunnskap knyttet til eierforhold og gjenbruk av den.

Personnavn er et populært emne, og utvalget av navnebøker på markedet (særlig innen «hva skal barnet hete»-segmentet) er med på å understreke det. Ikke alle er etterrettelige når det gjelder opplysninger om navnedagene og kreditering av utgiver. Hartberg (2014) og Karlsen (2012) presenterer navnedagene i egne tabeller. Begge utgivelsene ser ut til å ha tatt utgangspunkt i Krukenes første versjon av navnerække, og Hartberg har i tillegg inkludert spredte henvisninger til katolske minnedager i lista. Forlagene deres, de etablerte aktørene Kunnskapsforlaget³¹ og Gyldendal, ser ikke ut til å være kjent med at Almanakkforlaget har rettighetene til navnerække; forlaget er ikke kreditert. Derfor har de neppe fått verken tillatelse til framstilling eller tilgang til oppdaterte versjoner. Det kan også gjelde enkelte aktører innen dagspressen. Som nevnt opererer flere med «Dagens navnedag» der Almanakkforlagets navnerække er utgangspunkt. Selv om disse mediene presenterer ferskvare og det er vanskelig å angi omfanget, har forlaget og jeg registrert at oppdateringer eller informasjon om eierforhold i varierende grad er inkludert. Flere aktører handler sikkert i god tro. Kanskje navnerække ganske enkelt blir betraktet som «offisiell», slik den svenske navnerække ofte blir (Leibring 2023: 448).

Mye navnestoff har flyttet ut på nettet. Der er det potensiale for å lage egne versjoner av Almanakkforlagets navnerække – eller nylagede navnerækker for den saks skyld – men det økonomiske insentivet er ikke like stort som ved bokutgivelser. Almanakkforlaget vurderer alternativer til hvordan navnerække eventuelt kan presenteres på nett, uten å invitere til at rettighetene deres blir krenket.

Finland og Sverige har flere navnedagskalendre. I Finland har Helsingfors universitets almanakkbyrå rettighetene til den finske og den finlandssvenske navnerække, og de selger disse til forlag og andre som ønsker å publisere (Saarelma-Paukkala 2025: 246). I tillegg er det utviklet en nordsamisk og en ortodoks navnerække (Leibring 2023: 440). Vetenskapsakademien i Sverige har ikke lenger særrett til å trykke almanakker, og i prinsippet kan hvem som helst utvikle en kalender og la den inneholde hvilke som helst navn; Leibring (s. 455) gir eksempler på alternative navnerækker. Siden Vetenskapsakademiens navnerække består av maksimum to navn per dato og antallet derfor er begrenset, er det publisert en

31 Nå Gyldendal.

rekke beslektede former for hvert navn på Svenska akademien nettsted.³² Det kan imøtekomme publikums ønske om en egen navnedag og dermed redusere behovet for alternative kalendre.

15 Sluttord

Denne framstillingen har vist hvilke avveininger som har blitt gjort i arbeidet med å revidere den norske navnerекка. Selv om feiring av navnedager ikke har forankring i norsk tradisjon, skal likevel selve *navnene* ha basis i tradisjonen. Samtidig er det viktig at utvalget oppleves som relevant for dagens mennesker.

I artikkelen om tilblivelsen av den nye navnerекка bemerker Kruken (1989: 121) at «[o]m det blir lagt noko liv til namnerекkja, kan berre framtida vise». I 2010 (s. 153) viser han til at den har fått noe fotfeste, blant annet ved at norske aviser melder om dagens navnedag med korte navneartikler. Fra svensk hold ble det hevdet allerede i 2000 at den norske navnerекка hadde «vunnit viss popularitet» (Edström 2000: 41). Artikkelen om navnedager i *Store norske leksikon* er mer forbeholden: «Den svenske skikken med å feire navnedagen har [...] ikke fått fotfeste i Norge.»³³ Sammenlignet med den svenske skikken er det utvilsomt slik – og som nylaget tradisjon med kommersiell forankring kommer vi neppe dit heller.

Det er etter hvert 37 år siden Almanakkforlaget publiserte den første navnerекка, og store deler av befolkningen, kanskje helst den yngste, vil ikke vite at dette er en nylaget tradisjon. For alle praktiske formål mener jeg det heller ikke er viktig. De som er interesserte, har mulighet til å lage sin egen tradisjon på bakgrunn av navnedagene, enten man nøyer seg med en gratulasjon eller det dreier seg om større markeringer. Og nye tradisjoner ser ut til å bli ønsket velkomne. *Luciadagen* og *valentinsdagen* er nevnt, og de kan stå som eksempler. Vi får tro det også gjelder navnedagene, og da er det lov til å håpe at de kan være et bidrag til interesse for navnearven og navnebruken i Norge.

Som vist i denne framstillingen er det en rekke avveininger som må gjøres for å revidere en navnerекка; det er ingen eksakt vitenskap. Likevel

32 <https://www.svenskaakademien.se/svenska-akademien/almanackan>

33 <https://snl.no/navnedag>. (Publisert 11.12.24, hentet 04.11.25.)

har det vært en rettesnor å ta utgangspunkt i den yngste delen av befolkningen, og at de aller fleste skal ha muligheten til å feire navnedag med norsk forankring – dersom de ønsker det.

Litteratur

- Alhaug, Gulbrand. 2011. *10 001 navn. Norsk fornavnleksikon*. Oslo: Cappelen Damm.
- Allén, Sture & Bo Svensén. 2000. En ny namnlängd. Eva Brylla (red.). *Namnlängdsboken: Historien bakom namnen i almanackan. Skrifter utgivna av svenska språknämnden, 83*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag, 1–14.
- Bechsgaard, Katrine Kehlet & Birgit Eggert. 2021. Naming trends in Denmark. *New trends in Nordic Socio-onomastics*. URL: <https://www.nordicsocioonomastics.org/naming-trends-in-denmark/>. (Publisert 23.05.21, hentet 04.11.25.)
- Dion, Kenneth L. 1983. Names, Identity, and Self. *Names. Journal of the American Name Society*. Vol. 31, No. 4, 245–257.
- Edström, Gustaf. 2000. Namnlängder i andra länder – en översikt. I *Namnlängdsboken: Historien bakom namnen i almanackan*, red. av Eva Brylla, 36–42. Stockholm: Norstedts.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2008 [2004]. *Røtter og føtter. Identitet i en omkiftelig tid*. Oslo: Aschehoug.
- Giddens, Anthony. 1996. *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Reitzels.
- Hagström, Charlotte. 2006. *Man är vad man heter. Namn och identitet*. Stockholm: Carlsson.
- Hartberg, Øyvind. 2014. *Hva skal jeg hete? 3500 navn og deres betydning*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Karlsen, Ola Bjønness. 2012. *Navn til barnet*. Oslo: Gyldendal.
- af Klintberg, Bengt. 2001. *Namnen i almanackan*. Stockholm: Norstedts.
- Kruken, Kristoffer. 1989. Norske namnedagar. *Studia Anthroponymica Scandinavica* 7: 121–131.
- Kruken, Kristoffer. 2010. Namnedagar og namnedagstradisjon. I *Almannakkens historie. En jubileumsbok 2011*, 148–153. Oslo: Gyldendal.
- Leibring, Katharina. 2021. Namngivning av småbarn i Sverige under 2000-talet. *New trends in Nordic Socio-onomastics*. URL:

- <https://www.nordicsocioonomastics.org/namngivning-av-smabarn-i-sverige-under-2000-talet/>. (Publisert 25.06.21, hentet 04.11.25.)
- Leibring, Katharina. 2023. *Olle, Maja and Noa – new names in the Swedish almanac, and the history behind the name-day calendar. Beiträge zur Namenforschung* 58(4): 437–458.
- NPL = Kruken, Kristoffer & Ola Stemshaug. 2013. *Norsk personnamnleksikon*. 3. utg. ved Kristoffer Kruken. Oslo: Samlaget.
- Ouren, Jørgen. 2007. *Den store norske navnebok*. Oslo: Kagger.
- Saarelma-Paukkala, Minna. 2025. Kaikille suomalaisille yhteinen nimi-päiväkalenteri? [En felles navnedagskalender for alle finner?] *Virtitääjä* 129(2): 245–257. DOI: <https://doi.org/10.23982/vir.147281>.
- SSB. 2025. Statistikk om navn. <https://www.ssb.no/befolkning/navn/statistikk/navn>.
- Utne, Ivar. 2011. *Hva er et navn? Tradisjoner – Navnemoter – Valg av fornavn og etternavn*. Oslo: Pax.
- Utne, Ivar. 2016. Fornavnstrender i Norge fra midten av 1800-tallet til i dag, med vekt på muntlig form. I *Navn og navnebærer* (NORNA-rapporter 93), red. av Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert & Johnny G.G. Jakobsen, 287–318. Uppsala: NORNA.
- Wikstrøm, Solveig. 2009. Etternavn, tilknytning og identitet i det post-tradisjonelle samfunnet. *Namn og nemne* 26: 93–110.
- Yliopiston almanakka [Universitetets almanakk]. 2025. Helsinki: Ajasto.

Lydutvikling i og normering av nokre stadnamn

Ivar Berg

Etymology has traditionally been an important part of place-name research, not least in Norway. From the outset of Norwegian onomastics, this was combined with standardisation issues and how place names should be spelled. In many cases, linguistic changes in the dialects have rendered the spoken form of many names opaque, making it harder to base the written form on their etymology. This article discusses the origin (etymology) and subsequent sound changes of a few place names and the implications when the names get an official written form according to the Norwegian place-name act (stadnamnlova) and other regulations. These names demonstrate the need for “traditional” onomastics despite new, complementary, scholarly trends and less focus on etymology in the official regulations.

1 Innleiing

Norsk namnegransking har alltid vore tett knytt til spørsmål om skrivemåte av namna, og mykje av den faglege aktiviteten har dreidd seg om slikt arbeid gjort av oppnemnde namnekonsulentar. Dette har vore ein viktig del av faget, utan at det har vore så mykje skrive om dei vurderingane som blir gjorde i slike samanhengar. I denne artikkelen tek eg opp nokre norske stadnamn (og eit namneledd) frå mitt eige arbeid som namnekonsulent. Utgangspunktet er altså at skrivemåten av namna har vore diskutert, men desse namna reiser også etymologiske og lydhistoriske spørsmål som er språkstrukturelt og dialektologisk interessante.

Eg vil vise sambandet mellom etymologi og normeringsomsyn og kva vurderingar av opphav, lydutvikling og moderne uttale ein må gjera i slike

namnesaker, når ein skal vega omsynet til talemål mot rettskrivinga og fastsetje offisielle skrivemåtar.

Eg gjer først kort greie for tilhøvet mellom namnegransking og normering i norsk tradisjon (bolk 2), før tre detaljstudiar av ulike namn (bolk 3–5). I det første føreslår eg ein ny etymologi, og alle desse namna har moderne uttaleformer som er dialektologisk interessante og neppe ålment kjende. Til slutt (bolk 6) viser eg at ordet *hog/håg* vanlegvis ikkje kan reknast som ei målføreform av *haug*, som fleire har meint, og det bør få følgjer for normeringa. Desse døma viser kor tette banda mellom namnegransking – inkludert normering – og dialektologi og språkhistorie er – og *må* vera, vonar eg å vise nedanfor.

2 Namnegransking og namnenormering

2.1 Namnegransking som fagtradisjon

Namnegransking, i alle fall den norske tradisjonen, har alltid vore ein grunnleggjande historisk disiplin. Det gjeld både uvitskaplege og folke-etymologiske tolkingar av stadnamn ut frå kjent ordstoff i samtida og mykje av den tradisjonelle namnegranskinga med vekt på å finne opphavet til namn. Eit sentralt grunnlag for den vitskaplege namnegranskinga i Noreg var arbeidet med *Norske Gaardnavne* (NG), som i utgangspunktet skulle revidere skrivemåtane av gardsnamn i matrikkelen, men førte til eit stort arbeid med innsamling av lokal uttale og eldre skrivemåtar med forslag til tolking (etymologi). Medan NG vanlegvis nøyer seg med å setje opp gamalnorske former av namna, har namnegranskarar òg sett etter tilknytningsspunkt utanfor norsk og nordisk, i germanske og indo-europeiske språk elles. I nyare tid har ein også ansa meir på andre sider ved stadnamn, til dømes innanfor fagretningar som sosioonomastikk og kritisk geografi, men spørsmål om opphav og tolking står framleis sterkt, både i forskingslitteraturen og ikkje minst i den ålmenne interessa for stadnamn.

2.2 Faget og forvaltinga

Innhaldet i namna er også viktig for forvaltinga. Sidan 1991 har offisielle skrivemåtar av norske stadnamn vorte fastsette etter føresegnene i stadnamnlova med tilhøyrande forskrift og merknader. I stadnamnlova heiter det i føremålsparagrafen (§ 1) at lova skal gje stadnamna «ei skriftform

som er praktisk, og som ikkje skyggjer for meningsinnhaldet i namnet». Det føreset naturleg nok at meningsinnhaldet, altså det etymologiske opphavet, er kjent. I ein historisk gjennomgang viser Terje Larsen (2022) korleis det gradvis har vorte mindre vekt på streng normering etter rettskrivinga og meir opning for både talemålsformer og skriftlege tradisjonsformer i stadnamn. Det har også frå politisk hald vorte lagt vekt på at lokale ønske skal vektleggjast meir jamført med dei reint språkfaglege vurderingane (Prop. 65 L 2018–2019: 25).

2.3 Regelverket for namneforvaltinga

Både stadnamnlova og det utfyllande regelverket har vore endra fleire gonger. I det følgjande tek eg utgangspunkt i stadnamnlova med endringane frå 2021, forskrift om stadnamn frå 2022 (i hovudsak naudsynte endringar for å tilpasse forskrifta til endringane i sjølve lova året før) og utfyllande reglar om skrivemåten av norske stadnamn (utarbeidde av Språkrådet og godkjende av Kultur- og likestillingsdepartementet) frå 2024.¹

Hovudregelen i lova er at «det ved fastsetjing av skrivemåten av stadnamn [skal] takast utgangspunkt i den nedervde lokale uttalen. Skrivemåten skal følgje gjeldande rettskrivingsprinsipp for norsk, samisk og kvensk» (§ 4; eg ser berre på norske namn her). I den tilhøyrande forskrifta er det presisert at «[s]tadnamn som inneheld allment kjende ord eller namneledd, skal skrivast i samsvar med gjeldande rettskriving» (§ 1), men eit atterhald kjem i § 3 i forskrifta, som seier at ein skal velje «den rettskrivingsforma *eller regionale samleforma* som passar best med den nedervde lokale uttalen» (mi uth.). I tillegg opnar lova for å ta omsyn til skrivemåtar som har «vore lenge i bruk og er vel kjend[e] og innarbeidd[e]» (stadnamnlova § 4, andre ledd; før 2019 hadde forskrifta ei liknande formulering), og ein kan velje «[l]okale dialektformer [...] når særlege grunnar talar for det» (forskrift om stadnamn, § 3). Mange talemålsformer som kan brukast i normeringa av namn, er eksplisitt omtala i dei nemnde utfyllande reglane.

1 Dei utfyllande reglane er publiserte på nettsida til Språkrådet: <https://sprakradet.no/stedsnavn-og-navn-pa-statsorgan/lov-om-stadnamn-rettleiing/utfyllande-reglar-om-skrivematen-av-norske-stadnamn/>. Dei byggjer på det som før lovrevisjonen i 2017 var rettleiing/merknader til forskrift om stadnamn, og vart først vedtekne av Kulturdepartementet i oktober 2018. (Takk til Ellen Hellebostad Toft som sjekka arkivet.)

Den «nedervde lokale uttalen» som skal leggjast til grunn, er eit ikkje heilt uproblematisk omgrep (jf. Bakken 1997; Helleland 1999). Definisjonen i stadnamnlova (§ 2 e) seier at det er ein «uttale som er overlevert frå tidlegare generasjonar, som har vore vanleg på staden, og som framleis er i levande bruk». I praktisk forståing ligg det òg at dette skal vera det som med ein nokså lada term har vore kalla «genuin dialektuttale», ei form som er upåverka av skrift. For dei fleste namna som er omtala her, er dette truleg greitt, men sjå særleg avsnitt 3.3 nedanfor.

Eit springande punkt i regelverket har vore kva ein skal leggje i særleg *rettskrivingsprinsipp*, ei formulering som har vore med sidan den første versjonen av stadnamnlova. Lars Vikør (1997: 202–205) held fram at ordet ikkje er klårt definert, men kan tolkast på to måtar:

- 1) Normeringsprinsipp meir ålment (til dømes etymologi og ortofoni).
- 2) Korleis lydar blir attgjevne i skrift (Vikør føreslår her «transkripsjonsprinsipp», sidan det dreier seg om overføring frå lyd til skrift).

Vikør viser til at bruken i regelverket har vore både vaklande og upresis, og at det til dels har vore bruka eigne rettskrivingsprinsipp (i tyding 1) for namn som skil seg frå rettskrivinga elles (Vikør 1997: 209). Her skal me avgrense oss frå den historiske gjennomgangen og halde oss til gjeldande regelverk. I dei utfyllande reglane er *rettskrivingsprinsipp* og *rettskriving* definerte i §§ 1.5 og 1.6, og rettskrivingsprinsipp har da tyding 2 ovanfor.

2.4 Regelverk og praksis

Utgangspunktet for skrivemåten av eit stadnamn skal altså vera den nedervde lokale uttalen, og da må han kunne overførast til skrift. All normering av stadnamn skjer i spennet mellom lokal uttale, skriftleg tradisjon og norsk rettskriving. Det er lett å sjå at vektlegginga av ulike faktorar ofte kan tala for ulike løysingar, og det er stort rom for skjøn i fastsetjinga av skrivemåtar. Føremålsparagrafen om meningsinnhaldet og regelen om at ålment kjende ord skal følgje gjeldande rettskriving, må likevel takast på alvor, og dette får nokre praktiske konsekvensar: Skrivemåten kan berre vise meningsinnhaldet når tydinga er kjend. Det krev etymologiske vurderingar, sjølv om ordet «etymologi» ikkje er bruka i lova. Når tydinga ikkje er kjend, har ein ikkje rettskrivingsformer å stø seg på, og må følgje

«norske rettskrivingsprinsipp». Som me såg ovanfor, viser dette til prinsippa for sambandet mellom lyd og bokstav i norsk, og det krev innsikt i lydsystemet i den aktuelle dialekten. Det er såleis klårt at tradisjonell namnegransking og namnetolkning er naudsynt for å kunne fastsetje skrivemåtar i tråd med lova. Nedanfor skal me sjå nokre konkrete døme på dette.

3 *Bogge i Romsdal*

3.1 *Namnet og staden*

Dette gardsnamnet (tidlegare gnr. 60 og 61 i Nesset kommune, frå 1. januar 2020 del av Molde) er eineståande. *Norske Gaardnavne* oppgjev uttalen /bå`gge/ eller /bau`gge/ (NG 13: 258), men har inga god forklaring: «Det er ikke hidtil forklaret.»² Dei to gardane, som har vore delte i mange bruk, utgjer ei lita grend langs *Boggestranda* med den einaste busetjinga og dyrkajorda av nokon særleg storleik langs dei stupbratte sidene av Eresfjorden (figur 1, neste side).

3.2 *Etymologi og lydutvikling*

Namnet er skrive fleire gonger i mellomalderen; dei eldste formene er «boggum» (dat.pl.; DN I 361, 1358) og samansetjinga «bogga ftrond» (DN III 325, 1362) der føreleddet *Bogga-* rimelegvis er genitiv fleirtal.³ Som mange andre gardsnamn har det tydelegvis vore ei fleirtalsform. Skrifteiknet <o> vart i norsk mellomalder bruka både for /o/ og /ɔ/, sjølv om den siste lyden i normalisert norrønt blir skriven <q> (jf. «-strond» for normalisert *strōnd* i «bogga ftrond»), slik at ein kan rekne med ein stamme **Bogg-* eller **Bøgg-* i normalisert norrønt. Det finst ikkje ord i norrønt med sekvensen -ogg-, så det er rimeleg å normalisere til *Bøggar*, slik til dømes Helge Sandøy (2011: 123) gjer (utan å kommentere skrivemåten).

Namnet har ikkje tidlegare vore tolka, men eg føreslår å setje det i samband med *baggi* ‘pakke, bylt, pose’. Det saklege grunnlaget er anten

2 Når eg gjev att lydskrift i andre kjelder, følgjer eg konvensjonane i desse, altså Norvegia i NG og den heimesnikra lydskrifta i Stadnamn i Nordland (bolc 4). Eigne uttaleopplysningar gjev eg i IPA.

3 Jf. historiske skrivemåtar i NG. Dei siterte formene er kontrollerte mot diplomfotografi.

Figur 1: Bogge på nordaustsida av Eresfjorden. Dyrkajorda langs Boggestranda skil seg ut frå dei stupbratte liene elles langs fjorden. (Norges-kart/Kartverket.)

at området utgjer ein slags pose i den elles bratte lia på båe sider av Eresfjorden, eller med tilvising til den vide vika langs Boggestranda. Som ei parallell namnelaging kan ein nemne det delvis liketydande *sekk* (norr. *sekk*) som finst i mange namn på ulike lokalitetar, både vikar og lier.

Dersom denne rota ligg til grunn for stadnamnet, må det ha vore ein *u*-omlyd som har gjeve *Bøgg*-, og det kan forklast med at namnet har vore ein *wa*- eller *wō*-stamme, som har *u*-omlyd i alle bøyingsformer (jf. Iversen 1972: §§ 60, 65). Ord med stammeutlyd på *-gg* i norrønt følgjer vanlegvis bøyinga til *wa*-/ *wō*-stammene eller *ja*-/ *jō*-stammene, for /g:/ i desse orda er oppkomen av urgermansk **-ww-* eller **-jj-* ved Holtzmanns lov,

som gav *-ggw- og *-ggj- (sjå t.d. Kroonen 2013: xxxviii–xl).⁴ Ein opphavleg *wa-* eller *wō-*stamme kan såleis forklare dobbel *gg* og *u-*omlyd, som også vart utløynt av halv vokalen /w/ (jf. Iversen 1972: § 17).⁵ Det synest såleis formelt mogleg å rekonstruere eit gardsnamn til rota *bagg-* med forma **Bōggvar*, med seinare bortfall av /w/ slik me ser i mange ord av denne typen (Iversen 1972: § 60.1 Anm). Slikt bortfall skjedde truleg lenge etter fonemiseringa av *u-*omlyden, så rotvokalen vart ståande att på lik line som i nom.sg. *songr* osb. **Bōgg(v)ar* var også det eine av dei to alternativa me kunne setje opp etter notidsuttalen.

Baggi har ingen tilfredsstillande germansk etymologi, men kan kanskje setjast i samband med *pakki* av like obskurt opphav (de Vries 1962 s.v. *baggi*; Kroonen 2013 s.v. **pakka-*; Kluge 2011 s.v. *Pack*; Ásgeir Blöndal Magnússon 1989 s.v. *pakki* avviser derimot ei slik kopling). Det finst i alle høve parallellar i vestgermansk (Friesen 1897: 99 f.) som tyder på at *baggi* er eit gamalt ord, og det må ha vore etablert i norrønt tidleg nok til å gje avleiinga *bōggull* ‘liten bagge’ (tilnamn); tydinga ‘liten pakke’ i yngre islandsk viser at det er avleidd av *baggi*. Kanskje kan også *bōggr* ‘vanske, skade’ (berre i skaldskap) med den *u-*omlyden ein skulle vente, setjast hit; tilnamnet *bōggvir* ‘skadegjerar’ peikar direkte på ein *wa-*stamme urg. **bawwa-* (Ásgeir Blöndal Magnússon 1989: s.vv. *bōggur* 2, *bōggvir*; annleis og mindre truleg de Vries 1962 s.v. *bōggr*). Dersom ein går ut frå at ‘bylt, bør’ var den opprinnelege tydinga, er ikkje ei semantisk endring → ‘byrde’ → ‘møde, plage’ → ‘vanske, skade’ heilt utenkjeleg. Parallellen mellom eit sterkt *bōggr* og eit svakt *baggi* har mange motsvar, til dømes *holmr* : *holmi*, *gluggr* : *gluggi* mfl. (jf. Torp 1974 [1909]: § 15).

Bōggr og yngre islandsk *bōggur* har også den *u-*omlyden ein skulle vente, for også *baggi* burde eigentleg hatt omlydd rotvokal (**bōggvi*). Grunnen kan vera eit veldig tidleg bortfall av /w/, men også elles manglar omlyden somtid i gamla *wa-/wō-*stammar (jf. Widmark 1959: 255–282).

4 -gg- har også oppstått i nokre ord ved *j-*lenging av føregåande *g, t.d. *liggie* < urg. **legjan* (Bjorvand & Lindeman 2019 s.v. *ligge*; eg viser til oppslagsord, ikkje sidetal, i ordbøker). Da har orda i tilfelle *i-*omlydd rotvokal og bevart *j*.

5 Terminologien er litt uheldig her, for -w- er eigentleg ikkje eit stammesuffiks i dei orda som har gjennomgått Holtzmanns lov. Men det er stundom vandt å skilje mellom ord der *w* tilhørde rota, og der det reelt sett var eit suffiks i eldre språksteg (jf. Torp 1974 [1909]: § 9). Dei ter seg uansett likt i norrønt.

Ragg ‘grovt, stridt hår’, norr. *røgg* f. og *røgg* m., har gjennomgåande /ɑ/ eller tilsvarende i norsk (Widmark 1959: 269 f.; NO s.v. *ragg* IV).⁶ Den eldre ordsoga er uklår, men uansett opphav kan eit ord med stammeutlyd på /g:/ eventuelt ha kome inn i *wa*-klassen analogisk og fått den *u*-omlyden me ser i *bøgg* og truleg **Bøggvar*, seinare **Bøggar*. Heilt tilfredsstillande er dette altså ikkje, men det er heller ikkje lett å sjå andre etymologiske koplingar til **Bøgg(v)ar*.

For den seinare lydutviklinga kjem det ut på eitt om det gamalnorske utgangspunkt var *Boggar* eller *Bøggar*, for /o/ og /ɔ/ fall saman til éin lyd i romsdalsk (Sandøy 2011: 114; det same skjedde for så vidt nokså ålment i norsk, men det er romsdalsk som er relevant her). I somme stillingar kunne denne lyden bli diftongert, men Sandøy (2011: 114 f.) meiner at dette aldri vart fullstendig gjennomført. Før lang /g:/ er dette i alle fall veldig avgrensa i romsdalsmålet, som det går fram av utviklinga av norr. *dogg* og *hogg*. Desse er med i Målføresynopsisen (§§ 10 og 48) og er såleis høvelege for å jamføre med lydutviklinga i stadnamnet.

I Målføresynopsisen manglar opplysningar om *hogg* og *dogg* for Eresfjord, men dei nærliggjande Eikesdal og Nettet har den kortdifftongen som òg er attestert for gardsnamnet, med dei oppgjevne uttaleformene /dʊ^ugg/ og /hʊ^ugg/, medan bygdene ikring har ein monoftong notert som ⟨a⟩ eller ⟨q⟩ i Målføresynopsisen. Her ligg forklaringa på at NG har notert både /bā^ugge/ og /bau^ugge/ som uttale, den første frå andre romsdalsbygder, den andre heilt lokalt.

I nyare tid har denne tradisjonelle uttalen, som framleis er kjend og kanskje noko bruka utanfor sjølve Boggestranda, fått sterk konkurranse av /²buge/. Dette er ein skriftpåverka uttale som først har kome inn når namnet har vore bruka som etternamn, inspirert av det innvandra slektsnamnet *Bugge* som førte til at også romsdalsnamnet vanleg vart skrive «Bugge» «etter ca. 1850» (Veka 2016: 93).

3.3 Normering

Dei to tradisjonelle uttalane som er dokumenterte i NG, er framleis i levande bruk blant somme eldre, og stettar dermed krava til nederved uttale

6 Dette er eit døme på eit ord med urg. **-ww-* i stammen (Bjorvand & Lindeman 2019 s.v. *ragg*), men dei ter seg som nemnt (fn. 4) som opphavlege *wa-/wō-*stammar i norrønt.

i stadnamnlova (§ 2 e). Likevel er desse uttalane i stor grad erstatta av ein skriftpåverka uttale etter etternamnet *Bugge*, ikkje minst på sjølve Boggestranda. Men *Boggestranda* er eit grendenamn som er kjent vidare ikring, ikkje berre i ein heilt lokal brukarkrins. Dermed bør også uttalen i nabobygdene telje som «lokal uttale» etter § 4 i lova; dei er ein del av den gruppa som har hatt bruk for og har bruka dette namnet i daglegtalet.

Kortdiftongen på sjølve Boggestranda og i somme andre bygder er ei regelrett utvikling av eldre /o/, som framleis blir uttala [o] i andre nabo-bygder. Det er uansett lite aktuelt å gje att kortdiftongen med «au» i skrift, for det gjer me ikkje elles i norsk, og lyden svarar systematisk til «o» i rettskrivinga av andre ord. Valet står dermed mellom skrivemåten «Bogge» som representerer den tradisjonelle uttalen – som framleis er kjend og noko nytta –, og «Bugge» etter den skriftpåverka uttalen som dominerer i dag. Regelverket er tydeleg på at den nedervde uttalen skal vera utgangspunktet, og dermed må skrivemåten bli «Bogge», som Kart-verket vedtok i 2020.

4 *Giparneset* i Herøy og klusilsvekkinga på Midt-Helgeland

4.1 *Namnet og staden*

Giparneset ligg nordvest på Sør-Herøy i Nordland, inst i Færøyvågen der han deler seg i to armar (figur 2, neste side). Det store innsamlingsprosjektet Stadnamn i Nordland har registrert uttalen /'jiparnesæ/. Namnet har ingen lang skriftleg tradisjon, men har i nyare tid vore skrive noko ulikt. For nokre år sidan vart det bygd eit lite bustadfelt der, og i skøyttet da neset vart selt, var namnet skrive «Jibarneset». I samband med bustadutbygginga frå 2014 var namnet til dels skrive «Ibarneset», før forma «Iberneset» vart vanleg. Denne skrivemåten vedtok kommunen seinare som adressenamn, noko som førte til at det vart reist namnesak for å avklare skrivemåten av primærnamnet. Det er råd å sjå samanhengen mellom desse skrivemåtane ved å ta omsyn til dialektutviklinga i området, særleg den såkalla klusilsvekkinga på Midt-Helgeland.

Figur 2: Giparneset stikk ut i Færøyvågen og deler han i to armar. (Norgeskart/Kartverket.)

4.2 Etymologi og lydutvikling

Finn Myrvang, som var ansvarleg for Stadnamn i Nordland, har lagt til ein merknad til namnet om at det kjem frå gamalnorsk *gípr* ‘gap, trut’, men namnet kan godt vera yngre enn gamalnorsk tid. I norrønt er dette ordet berre belagt som persontilnamn (ONP s.v. *gípr*); i nynorsk finst *gip* m. med denne tydinga, og dessutan *gipe* v. ‘gapa’ og *gipe* f. ‘opning, flengje’ (sjå *Norsk ordbok*).⁷ Desse orda kan førast til ei rot som har med ‘opning’ å gjera på eitkvart vis (Bjorvand & Lindeman 2019 s.v. *geipe*). Tanken kan vera at neset stikk ut i det gapet som dei to armane av Færøyvågen dannar. Dette verkar naturleg nok, og eg har ingenting å leggje til denne tolkinga, men eg vil peike på korleis den lokale dialekten kunne gje grunnlag for dei ulike skrivemåtane.

Midt-Helgeland har tradisjonelt hatt overgang av /p t k/ til /b d g/ (såkalla ustemde lenes, ein mellomting mellom ustemde og stemde plosivar)

⁷ Ingen av orda er rett nok belagde i Nord-Noreg (sjå *Norsk ordboks* setelarkiv på <https://usd.uib.no/perl/search/search.cgi?tabid=436&appid=8>), utan at det er eit avgjerande argument når ordet elles ser ut til å vera gamalt. Det er typisk at eldre ord kan henge att i stadnamn, og dessutan er Nord-Noreg underrepresentert i dialektinnsamlingar, inkludert kjeldegrunnlaget for *Norsk ordbok*.

etter vokal. Me vantar ein grundig fonetisk og fonologisk studie av dette fenomenet på Helgeland på line med det Tengesdal (2015) har gjeve for målet i Bjerkreim i Dalane, men til dømes Skjekkeland (1997: 112) jamfører utviklinga på Helgeland med overgangen til ustemde lenes i Dalane. Herøy ligg i utkanten av det som kan kallast Midt-Helgeland, og Skjekkeland ser ikkje ut til å ha fått med seg at denne leniseringa nådde heilt til Herøy. Likevel har Målføresynopsisen gjennomgåande slike former også herifrå, til dømes i *pepar* m. (§ 2), *gapa* v. og *tapa* v. (§§ 3 og 55) og *drope* m. (§ 4). Her viser eg berre til døme med /p/ mellom vokalar, men tilsvarande uttale finst også av eldre /t k/ i same posisjon.

Klusilsvekkinga kan forklare kvifor namnet nokre gonger har vorte skrive med . Den registrerte uttalen /"jiparnesæ/ kan representere ein nyare overgang (eller tilbakegang) /b/ > /p/, som venteleg har råka andre ord av denne typen òg; det er noko uvisst kor sterkt dette språktrekket står i dag. Det verkar likevel trygt å rekonstruere ei eldre form med /b/, likeins som i andre ord som elles i norsk har intervokalisk /p/. Ordet har truleg vore ukjent og lyden har dels vorte tolka som ein /b/. Det kan vera grunnen til skrivemåten «Jibarneset». Han vart seinare endra til «Ibarneset», kanskje fordi dei to første lydane er fonetisk like, og fordi <ji> er uvanleg i norsk skrift. Forma «Ibarneset», som til slutt kom opp i skrift, kan ha vore eit forsøk på normalisering basert på at *-ar* i dialekten ofte svarar til *-er* i bokmål. Slike (feil)slutningar om tilhøvet mellom tale og skrift, med utgangspunkt i ein rekonstruert eldre uttale med /b/, verkar å vera den beste måten å forstå dei ulike skrivemåtane på.

4.3 Normering

Norsk skriftspråk har som kjent ikkje <ji> i framlyd, med unntak av nokre nye lånord som *jibb*, *jingle* og *jiu-jitsu*. Uttalen /ji/ i framlyd finst som eit resultat av ein historisk overgang (palatalisering) /g/ > /j/ framom fremre vokalar, men slike ord blir framleis skrivne <gi>. Ein kan dermed seie at skrivemåten <ji> (i arveord) strir mot norske rettskrivingsprinsipp, slik klagenemnda for stadnamnsaker peika på i vedtaket sitt 12. juni 2020 (klagesak 9/2020).⁸ Det er verdt å merke seg at her blir rettskrivingsprinsipp bruka i den ålmenne tydinga ‘normeringsprinsipp’ (at /ji/ i framlyd

8 Sjø referat og vedtak på <https://sprakradet.no/stedsnavn-og-navn-pa-statsorgan/hvem-gjor-hva-pa-stedsnavnfeltet/klage-pa-navnevedtak/>.

blir skrive ⟨gi⟩ etter etymologien), ikkje om rein transkripsjon av tale til skrift (jf. avsnitt 2.3 ovanfor).

Den føreslegne koplinga til norr. *gípr* ‘gap, trut’ eller nyare norsk *gipe* verkar rimeleg, og lydutviklinga i helgelandsmål – slik ho er dokumentert i Målføresynopsisen – kan forklare dei ulike skrivemåtane som har oppstått. Skrivemåten skal både byggje på den nedervde uttalen, dokumentert som /'ji:parnesæ/, og følgje norske rettskrivingsprinsipp, og dette talar for *Giparneset*. Denne skrivemåten vart vedteken av Kartverket, påklaga av kommunen og endeleg fastsett av klagenemnda for stadnamnsaker i 2020.

5 *Ulset i Tingvoll*

5.1 *Namnet og staden*

Dette gardsnamnet (gnr. 110 i Tingvoll kommune, tidlegare gnr. 7 i Straumsnes) har delvis vore skrive «Aulset», før Kartverket gjorde vedtak om «Ulset» i 2017. Garden ligg like innanfor Aspøya vest på halvøya som utgjer det meste av Tingvoll kommune. Her er det interessant nok slik at skrivemåtar heilt tilbake til 1318 tyder på føreleddet *ulv-*, medan uttalen i dag tyder på *aul-*. Kommunen, som i ei namnesak ønskte skrivemåten «Ulset», oppgav uttalen /au:ʃet/ eller /æ:ʃet/ (kommunens lydskrift). NG (13: 365) har uttalen *au l'sét*, der sekvensen *ls* må gje retrofleks uttale [ʃ] (jf. kommunens attgjeving med ⟨ʃ⟩). I Fylkesarkivet for Møre og Romsdal (søkbart i Stadnamnportalen) er uttalen registrert som /'Q:s-e(:)t/, der ⟨Q⟩ er teiknet for ein midtre runda vokal, IPA [ø] eller noko lægre (Sandøy 1989: 43, 52), og ⟨s-⟩ er retrofleks [ʃ] (Sandøy 1989: 52 f., 56).

5.2 *Etymologi og lydutvikling*

Namnet er notert fleire gonger i mellomalderen; dei eldste formene er «i Wlfa sætre» (DN IV 126, 1318), «i vlufuafættre» (DN II 272, 1345), «Af wlfuafætre» ca. 1433).⁹ NG (13: 365) peikar på at desse skrivemåtane tyder på eit opphavleg «*Ulfarssetr, af Mandsnavnet Ulfarr», der ein i til-

9 Jf. historiske skrivemåtar i NG. Det første diplomtet finst berre i avskrift og er kontrollert i den trykte utgåva, det andre finst i diplomatarisk avskrift frå Gamalnorsk ordboksverk; forma i *Aslak Bolts jordebok* er kontrollert mot manuskriptfotografi.

felle må rekne med at *-r-* har falle før følgjande konsonant allereie i 1318. Det er rimeleg nok; særleg i samansetjingar er slik reduksjon tidleg, som det er mange døme på i stadnamn (jf. t.d. Rygh 1898: 20). Ut over det slit NG med å forklare utviklinga til notidsuttalen («vistnok usædvanlig»).

I bygdeboka heiter det at «[s]kriftforma frå 1723 [dvs. Ulset] har vorte om lag einerådande som slektsnamn. Mange oppfattar også dette som rette namnet på garden. Men uttalen av gardsnamnet er ‘au’lset’ med tjukk *l*, og normalisert skriveform er Aulset» (Roaldset 1990: 292). Det er noko uvisst kva lydverdi Roaldset legg i «au» i opplysninga si. Uttalen /æ:ʂet/, som kommunen nemner, kan svara til skrivemåten *Aulset*, sidan den gamle diftongen /au/ på Nordmøre har vorte monoftongert (Dalen 1971: 40 f.; Grytli 1975: 584). I tradisjonell uttale har dette gjeve ein eigen lyd som ikkje har falle saman med eksisterande fonem, medan han i yngre mål kan falle saman med /æ/. (Monoftongering av /au/ har andre stader ført til samanfall med eldre /ø:/ i ordpar som *graut* ~ *grøt* osb.)

Ein del stader i Trøndelag og på Nordmøre har vokalar vorte diftongerte før tjukk *l*, til dømes slik at norr. *gulr* adj. ‘gul (farge)’ har vorte /gauʀ/, og *kolna* v. ‘kolne, bli kald’ har vorte /kaun/ (retrofleks *ŋ* av *ʀ*+*n*). Desse diftongane er eldre enn monoftongeringa, for dei har fått same utvikling som opphavlege diftongar (sjå t.d. målføreformene i NO s.v. *gul* V). Diftongering av vokalen før tjukk *l* (som finst over eit større område) og seinare monoftongering på lik line med andre *au*-diftongar vil gje notidsuttalen. Eg kjenner ikkje til nokon systematisk omtale av slik diftongering, men ho er iallfall vanlegast i innlyd.

Det finst òg ei tilsvarande endring av vokalen i sambandet *ul-* i framlyd, som òg har enda opp med ein mellomvokal som mange stader er fonemisk. Eit slikt døme er ordet *ulv*, der NO oppgjev uttalen «ølv, ölv» frå blant anna Tingvoll. Her ser ikkje utviklinga ut til å ha gått via diftong, for vokalen kan vera endra også i område der /au/ er bevart som diftong, sjølv om resultatet i dei to tilfella blir det same. Eit par andre namn frå Tingvoll har rett nok bevart *ul-* som /uʀ-/ (*Ulvstua*, *Ulneset*), men det kan vera nyare restitusjon, og i alle fall i *Ulvstua* er koplinga til appellativet framleis gjennomsliktig. Det er i alle tilfelle råd å gje plausible forklaringar på korleis eit opphavleg *ulv-* kunne gje notidsuttalen, som ikkje er så «usædvanlig» som utgjevarane av NG ville ha det til.

5.3 Normering

Uttalen i dag talar her for skrivemåten «Aulset», for den første lyden er den same som vokalen i til dømes *graut*. Men «Ulset» stemmer betre med dei eldste skrivemåtane og meiningsinnhaldet i namnet, så langt det lèt seg tolke. Ein kan dessutan seie at skrivemåten «ul» òg stemmer med uttalen, sidan me kan finne same lyd attgjeven med denne bokstavsekvensen i andre ord som *ulv*. Det er nok ein viss fare for at denne skrivemåten kan påverke den lokale uttalen, men det kan skrivemåten med «au» òg gjera for dei som ikkje kjenner namnet munnleg, sidan dette er ein monoftong – med ein eigen, særmerkt uttale – i det lokale målet. Dei utfyllande reglane om skrivemåten av norske stadnamn (§ 3.1) seier at når «monoftongeringa har gitt eit resultat som ikkje er i samsvar med vanleg rettskriving [...] skal ein følgje rettskrivinga og som hovudregel nytte diftong». Men her kan utviklinga like gjerne ha gått direkte frå *u* med ei særutvikling før tjukk *l*. Dermed gjeld truleg ikkje denne regelen. Og om ein skal følgje «rettskrivinga», er det næraste ordet *ulv*, sjølv om rettskrivingsprinsippa seier at framlyden i *Ulset* svarar til «au» i andre ord.

Når alt kjem til alt, er det liten tvil om opphavet, og det er mogleg å forklare utviklinga fram til notidsuttalen. I tillegg er det nokså eintydig skriftleg tradisjon for «Ulset» og lokalt ønske om denne forma – som også skal vektleggjast, jf. avsnitt 2.2–2.3 ovanfor –, så Kartverket vedtok skrivemåten «Ulset» for gardsnamnet i 2017.

6 *haug, hug og hog/håg*

6.1 Namneformene

Haug er eit av dei vanlegaste grunnorda i norske stadnamn. I tillegg har mange norske stadnamn med liknande tyding ('haug; fjell, berg' eller liknande) former med litt vekslande vokalkvalitet; både *hug*, *hog* og *håg* finst i skrift. Forma *hug* har tradisjonelt vore forstått som ei avlydsform av rota i *haug* (sjå t.d. Indrebø 1936: 74 f. om *Storehugen*, fjell i Sogndal, og *Hugakøllen*, fjell i Vang; og NSL om *Huglo*, øy i Stord). Derimot har formene *hog* og *håg* ofte vorte omtala som «målføreformer» med monoftongering av *haug* (t.d. Stadnamnutvalet 1983: 66). Dette er nok ikkje rett, som eg skal vise her.

Skrivemåtar med enkel vokal har kome inn på kart ein del stader, og i to samanhengande område er dei òg vedtekne i formelle namnesaker, men med to ulike skrivemåtar: I Vestland fylke er det 154 vedtekne namn på *hog* (114 i Masfjorden, eitt i Austrheim og resten i Fjordane). I Nordland og Troms, frå Sør-Helgeland til Senja, er *håg* vedteke rundt 400 gonger (her er det litt verre å sortere ut til dømes *håg* ‘høg’); det er også eit par vedtekne former på Nordmøre (talande nok i adressenamn, som kommunane vedtek).¹⁰ *Hog* og *håg* er nok mest skriftlege variantar av same ord, for uttalen av *hog* er så langt eg veit med open *o* i desse namna.

Det finst heilt sikkert mange fleire slike namn, truleg òg over eit større område, utan at det er hovudsaka her. Vedtekne namn viser at skrivemåtane «hog» og «håg» til dels har fått eit offisielt godkjentstempel i somme område, men andre namn med same uttale har skrivemåten «haug». Her skal eg greie ut sambandet mellom desse formene og korleis dei eventuelt bør normerast.

6.2 Etymologi og lydutvikling

Haug finst i dag berre i nordiske språk, men eldre former i gamal- og mellomhøgtysk gjer det mogleg å rekonstruere eit urgermansk **haugá-* (Bjorvand & Lindeman 2019 s.v. *haug*). Trykket låg på suffikset og **g* er utvikla av eldre **h* etter Verners lov. Av same rot, men med vekslande trykkplassering og derfor ulik utvikling etter Verners lov, var adjektivet **háuha-* ~ **haugá* som er opphavet til *høg*; den første forma (med medial **h*) gav tysk *hoch*, norrønt *hár* mfl., medan hi forma gav den austnordiske forma *høg*, som seinare er lånt inn i norsk (Bjorvand & Lindeman 2019 s.v. *høy*¹).

Som nulltrinn til denne rota har ein så rekna *hug-* i nokre stadnamn, jf. den etymologiske utgreiinga til Bjorvand & Lindeman (2019 s.v. *hug*). Dei vil kople dette til *hug* m. ‘sinn, tanke’ (metaforisk endra frå ‘topp’ → ‘hovud’ → ‘tanke’ allereie i urgermansk), utan at det har noko å seie for stadnamndiskusjonen, der norr. **hugr* rimeleg sikkert kan rekonstruerast på grunnlag av *Hugaströnd* i *Sverresoga* og nyare namneformer, jf. merknadene ovanfor.¹¹ Spørsmålet vidare blir om formene *hog/håg* krev ei re-

10 Takk til Åsmund Christenson i Kartverket for rådata frå SSR per 5. april 2025.

11 Bjorvand & Lindeman nemner i denne samanhengen *Høgi* i Luster (tidlegare Hafslo, NG 12: 32), truleg av **hug-vin*, noko NG også er inne på.

konstruert norrøn form **hogr*, eller om dei kan ha utvikla seg frå norr. *haugr*.

Ein god del norske ord har (hatt) varierende skrivemåtar, <au> eller <o>, eller skiftande uttale /au/ eller /o/ utan at dette er nedfelt i normert rettskriving. Eg avgrensar meg her til ord med /g/ i kodaposisjon. I (1) er to som har ei etablert norrøn form med <o>, som normalt representerer /o/.¹²

- (1) a. *trau* n. (eldre nyn. *traug*) og *trog*, av norr. *trog* n.
- b. *tau* n. (eldre nyn. *tog*) av norr. *tog* n.¹³

Orda i (1) hadde same fonologiske struktur i norrønt, nemleg ein kort rotvokal /o/ følgt av /g/. I og med kvantitetsomlegginga vart denne strukturen fonotaktisk umogleg i norsk, og det kunne i prinsippet løysast på to måtar: ved å lengje vokalen eller konsonanten. I praksis er vokalen alltid lengd i desse orda, men ofte med overgang til diftong /au/, med eller utan bortfall av /g/, slik at me får former som /trau/, /traug/ og /to:g/ (jfr. NO s.v. *trau*). Liknande variasjon kan ein òg finne i ord som hadde rotvokalen /ɔ/ 'q' i norrønt med *u*-omlyd, som *log* m., norr. *lōgr* m., somstad uttala med /au/ (NO s.v. *log* I; jfr. *laug* n. som blir ført til norr. *laug* f.).

Ei anna gruppe ord som har liknande variasjon i rotvokalen, er avleidde av sterke verb av 2. klasse, sjå døma i (2).

- (2) a. *flaug*¹⁴ ~ *flog* n., norr. *flog* n., etym. samband med *fljúga*
- b. *smau(g)* ~ *smog* n., norr. *smog* n., etym. samband med *smjúga*
- c. /sau/¹⁵ ~ *sog* n., norr. *sog* n., etym. samband med *súga*

12 Ein må ta nokre atterhald fordi det kan vera vanskeleg å skilje /o/, /o:/ og /ɔ/ i dei norrøne kjeldene i sjeldsynte ord. Lengdmarkering var i beste fall usystematisk, og norske handskrifter skil ikkje mellom <o> og <q> slik me er vane med frå den norrøne normalortografien. Der vokallengda er usikker, følgjer normaliseringa i hovudsak seinare islandsk dersom ordet er bevart; i ein del ord er vokallengda fastsett på grunnlag av *aðalhendingar* i skaldekvad, rim der vokallengda måtte vera lik.

13 *Taug* f. fanst òg, men ser berre ut til å vera bevart i islandske handskrifter (ONP s.v. *taug*). Det kan naturlegvis vera tilfeldig, så mykje større som det islandske korpuset er.

14 Ikkje normert, men målføreformer med diftong er dokumenterte her og der på Austlandet, i Trøndelag og i Nord-Noreg (NO s.v. *flog* II).

15 Belagt i Østfold, Modum og Melhus (NO s.v. *sog*).

Det er mest naturleg å rekne med danning til nulltrinnet i perfektum partisipp med *a*-omlyd, altså senking av urnordisk **u* til /o/, jf. partisippformene *flogit*, *smogit* og *sogit*. Norrønt hadde /o/ og dei moderne variantane med diftong er geografisk avgrensa, og kan difor helst reknast som diftongeringar av eldre /og/.

Til sist skal eg nemne nokre andre ord med andre vokalkvalitetar som likevel oppviser variasjon mellom monoftong og diftong i moderne norsk. Det gjeld eit par ord med lang /o:/ og avleiingsendinga *-ug* (sjå målføreformene i NO under aktuelle ord).

- (3) a. *skog* m., ofte /skau/ (austlandsk), norr. *skógr* m.
 b. *plog* m., somstad /pɾau/, norr. *plógr* m.
 c. *-ug* (suffiks), somstad /-au/, norr. *-ugr*

Lærdomen av dette er at norrøne ord med rim /og/, til dels òg /o:g/, /ɔg/ og /ug/, i mange tilfelle er diftongerte til /au/, med eller utan bevart /g/. Det finst òg tilsvarande døme på diftong der eldre norsk hadde andre vokalar før /g/, til dømes pronomenumforma /ei(g)/ < *ek* 'eg' (og pron. /i(:)/ har nok oppstått som trykklett form av dette). Bortfall av postvokalisk, trykklett /g/ (ev. av eldre /k/ i trykklett posisjon som i pronomina norr. *ek*, *mik*), er vanleg i norsk, som me elles ser til dømes i adjektivsuffiksa *-ig*, *-ug*.

Ein overgang /og/ > /au(g)/ er altså velkjend. Derimot er det vanskeleg å finne døme på det motsette, nemleg monoftongering av eldre /au/ før /g/ i utlyd.¹⁶ Eit døme, som ein fagfelle gjer merksam på, er vanleg monoftongering /au/ > /o/ før konsonant i Sunnfjord (Ølmheim 1983: 63).¹⁷ I dei austlandske og trøndske målføra der monoftongering av norr. /au/

16 Annleis er det før konsonantgruppe i samansetjingar. Fleire gardsnamn på *Hogs-* kan på grunnlag av gamle skriftformer først attende på gen.sg. *haugs-* (t.d. *Hogsmørk* NG 2: 54 og *Hogsrød* NG 6: 201), og det gjeld sikkert òg nokre der det ikkje kan provast; jf. til dømes Særheim (2001: 40) om *Hogstad* < norr. **Haugsstaðir* og NG (6: 215, 13: 302) om *Hogsnes*. *Hognes* (NG 15: 34, 302) må eventuelt koma frå gen.pl. *hauga-* (såleis NG), men da er det mindre grunn til monoftongering; her har me heller varianten *hog* eller mannsnamnet *Hogni*.

17 Blant døma hans er *håg* for *haug*, men elles er mange av døma før konsonantgruppe (*håst*, *nåst*) eller før /m/ (*tåm*, *dråm*), der monoftongering dels går vidare enn elles. I slike tilfelle må den aktuelle dialekten studerast nøgnare enn det er rom – eller bruk – for her for å avgjera om *hog* og *haug* kan skiljast.

er gjennomført, er resultatet ein fremre vokal, ofte /ø/, til dels ein lægre kvalitet heilt til samanfall med /æ/, men ikkje ein bakre /o(:)/ (jf. avsnitt 5.2 ovanfor). Det gjer det lydhistorisk urimeleg å rekne med at *hog/håg* i stadnamn skal vera ei monoftongert form av *haug*.

Magne Myhren redigerte *haug* i *Norsk Ordbok* og førte i første omgang *høg* og *håg* som målføreformer av *haug*, men kom i løpet av arbeidet til eit anna syn. Han føreslo at gamalnorsk i tillegg til *haugr* hadde eit **hogr* og kanskje jamvel **hugr* (Myhren 2001). Det kan historisk forklarast som nulltrinn i staden for *a*-trinn (= ieur. *o*-trinn) av same rota, jf. pret.sg. *kraup* og perf.part. *kropit* av *krjúpa*. Skilnaden *hugr* ~ *hogr* gjeld i så fall gjennomføringa av *a*-omlyden, jf. norr. *sunr/sonr*, som også finst i båe variantane. Også i islandsk finst slike dobbeltformer, til dømes *flog* n. og *flug* n. (Ásgeir Blöndal Magnússon 1989 s.vv. *flog*, *flug*).

Dette forklarar dei moderne formene godt, og det finst parallellar. Ut-talen /hau/ kan koma frå båe formene, frå *haug* med bortfall av /g/ i utlyd, frå *hog* med diftongering framom /g/ og bortfall av konsonanten (jf. *skog* ~ *skau*). Ei blanda bøyning som *håg* – *håjen* – *hau(g)a* – *hau(g)an* i Vefsn, altså med diftong i fleirtal, kan anten ha oppstått gjennom diftongering av intervokalisk /g/ i **hogr* i fleirtal, eller som ei samanblanding av dei to leksema.¹⁸ Alt talar såleis for at **hogr* i norrønt var eit eige ord med anna avlydstrinn enn *haugr*.

6.3 Normering

Slike namn har til dels vorte skrivne *haug* fordi monoftongformene har vorte rekna for dialektformer, blant anna av Stadnamnutvalet (1983: 66). Dei opna rett nok også for å skrive «hog» og «håg», men da fordi slik uttale var «sterkt avvikande målføreformer» av *haug*. Som eg har vist, er dette jamt over nokså umotivert i norsk; tendensen er heller diftongering og bortfall av utlydande /g/, ikkje monoftongering og bevart /g/. Det kan finnast unntak (som Sunnfjord, nemnt ovanfor), slik at kvar dialekt må undersøkjast for seg, men den etymologiske utgreiinga ovanfor og dei

18 Knut Skorpen oppgav denne bøyninga i Facebook-gruppa «Norsk namnelag» 24.2.2021. Riksheim (1921: 24) reknar *håg* – *håjen* for samandraging (av *haug*), men det verkar noko umotivert når han samstundes (1921: 56) reknar med bortfall av /g/ «etter öu» med dømme som *löu* < norr. *laug*.

moderne dialektformene viser klårt nok at norrønt må ha hatt ei form **hogr* m.

Eit etymologisk rettskrivingsprinsipp (i Vikørs tyding 1, jf. avsnitt 2.3 ovanfor) talar for skrivemåten *hog* med ⟨o⟩, slik me vanlegvis skriv norr. *o*. Men fordi dette er ein opphavleg kort /o/, som vart lengd i kvantitetsomlegginga, er uttalen oftast [o:], ikkje [u:] som vanlege lange *o*-ar i skrift, jf. ord som *skot*, *brot* (norr. *skot*, *brot*), som for dei fleste har ein annan vokal enn *bok*, *sol* (norr. *bók*, *sól*). Særleg i bokmål er det også ein god del døme på ⟨å⟩ der opphavet er *ó* og *o*, til dømes «såle» ‘underside av fot, sko e.l.’ < norr. *sóli*, «åpen» < norr. *opinn*, *bánn* < norr. *botn* og andre ord.

Sidan *hog* uansett ikkje er normert og såleis ikkje ein del av gjeldande rettskriving, kan det vera gode grunnar til å skrive «håg(en)» i alle fall der uttalen tvillaust er med same vokalkvalitet som i *båt*, *håp* osb. Medan ⟨o⟩ kan stå for både /o/ og /u/ i norsk, er ⟨å⟩ eintydig og medfører ingen fare for feil uttale. Samstundes er dei eksisterande skrivemåtane «hogen» og «hågen» geografisk samla slik at dei kan reknast som «regionale samleformer» etter gjeldande regelverk (jf. avsnitt 2.3 ovanfor).

Det er altså gode grunnar til å fortsetje praksisen med å tilrå *håg* og *hog*, og det bør òg vurderast utanfor områda der det allereie er praksis, når uttalen talar for det. Det er i alle tilfelle ikkje tilrådeleg å skrive slike namn «haug» når uttalen er med monoftong, der det truleg er tale om eit anna, rett nok etymologisk skyldt, ord.

7 Utgang

Dei tre namna og det eine namneleddet som er omtala her, er interessante på ulike vis. For *Bogge* foreslår eg ein etymologi for eit unikt namn, som samstundes viser ei lokal diftongering i nokre romsdalsbygder. *Giparneset* illustrerer korleis klusilsvekkinga på Midt-Helgeland har gjort namnet ugjennomsiktig og ført til vekslande skrivemåtar. Uttalen av *Ulset* må skuldast nokre særutviklingar av vokalar før tjukk *l* i delar av trøndsk og nordmørsk. Til sist drøfta eg tilhøvet mellom *haug*, *hug* og *hog/håg*, og viste at *hog/håg* må sjåast på som gamle avlydsformer til same rot, ikkje målføreformer av *haug*, slik det har vorte hevda.

I alle desse namna har skrivemåten vore omstridd. Som utgreiingane her har vist, kan ikkje skrivemåten vurderast utan å diskutere systemet i

dialekten og den språkhistoriske utviklinga. Jamvel om etymologi ikkje er eksplisitt nemnt i det gjeldande regelverket, kjem ein ikkje unna lyd-historiske vurderingar når ein skal avgjera tydingsinnhaldet i eit namn, kva ord det er samansett av, og korleis rettskrivingsprinsippa kan brukast når den nedervde uttalen av eit namn skal overførast til ei skriftleg form, slik stadnamnlova føreskriv. Det vil seie at me i vår tid òg treng tradisjonell namnegransking med vekt på etymologi, også i slike reint forvaltingsmessige samanhengar som normering er.

Litteratur

- Ásgeir Blöndal Magnússon. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans.
- Bjorvand, Harald & Fredrik Otto Lindeman. 2019. *Våre arveord*. 3. utg. Oslo: Novus.
- Dalen, Arnold. 1971. Nyare monoftongeringstendensar i Inntrøndelag. I *Mål og namn. Studiar i nordisk mål- og namnegransking*, red. av Hallvard Magerøy & Kjell Venås, 39–51. Oslo: Universitetsforlaget.
- Forskrift om stadnamn. 2022. (FOR-2022-02-14-381). Lovdata: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-05-23-638>.
- Friesen, Otto von. 1897. *Om de germanska mediageminatorna*. Upsala: Akademiska Boktryckeriet.
- Grytli, Lars. 1975. Målet i Tingvoll. I *Bygdehistorie for Tingvoll og Straumsnes*, red. av Edvard Brakstad, 579–599. Tingvoll: Tingvoll sogelag / Straumsnes bygdeboknemnd.
- Indrebø, Gustav. 1936. Nokre fjellnamn i Sogn. *Maal og minne* 1936: 36–75.
- Iversen, Ragnvald. 1972. *Norrøn grammatikk*. 7. utg. Oslo: Aschehoug.
- Kluge, Friedrich. 2011. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 25. utg. ved Elmar Seebold. Berlin: De Gruyter.
- Kroonen, Guus. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden: Brill.
- Larsen, Terje. 2022. Stadnamnnormering i Noreg – prinsipp, aktørar, tendensar. *Namn og nemne* 39: 125–134.
- Myhren, Magne. 2001. Samanhengen mellom ordformene *haug*, *høg*, *hau* i nynorske målføre og stadnamn på *hug-*. *Ord om ord* 7: 103–105.

- Målføresynopsisen. <https://inger.uib.no/perl/search/search.cgi?appid=145&tabid=2165>.
- NG = *Norske Gaardnavne* 1–18, red. Oluf Rygh mfl. 1897–1924. Kristiania: Cammermeyer.
- NO = *Norsk ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. 1966–2016. Oslo: Samlaget. Nettversjon: <https://beta.norsk-ordbok.no>.
- Norgeskart. Sentralt stadnamnregister (SSR), Kartverket. www.norgeskart.no.
- NSL = Jørn Sandnes & Ola Stemshaug (red.). 1997. *Norsk stadnamnleksikon*. 4. utg. Oslo: Samlaget.
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog*. København: Den Arnamagnæanske kommission. Nettversjon: <https://onp.ku.dk/onp/onp.php>
- Prop. 65 L (2018–2019). *Endringer i stadnamnlova*. Kulturdepartementet.
- Riksheim, Vilhjelm. 1921. *Ljodvokstren i Vefsn-målet*. Kristiania: Aschehoug.
- Roaldset, Ottar. 1990. *Gards- og ættesoge for Straumsnes I*. Tingvoll: Tingvoll sogelag.
- Rygh, Oluf. 1898. *Norske Gaardnavne. Forord og Indledning*. Kristiania: Cammermeyer.
- Sandøy, Helge. 1989. *Transkripsjonssystem til Norsk stadnamnbase*. 2. utg. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Sandøy, Helge. 2011. *Romsdalsk språkhistorie*. Oslo: Novus.
- Skjekkeland, Martin. 1997. *Dei norske dialektane*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Stadnamn i Nordland. <https://www.statsforvalteren.no/nordland/plan-og-bygg/arealforvaltning/stadnamn-i-nordland/>.
- Stadnamnlova. 2021. Lov om stadnamn (LOV-2021-05-07-34). Lovdata: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1990-05-18-11>.
- Stadnamnportalen, Universitetet i Bergen. <https://stadnamnportalen.uib.no/>.
- Stadnamnutvalet. 1983. *Stadnamn*. NOU 1983:6. Oslo: Universitetsforlaget.
- Særheim, Inge. 2001. Sørvestnorske *staðir*-namn – føreledda og alderen til namna. *Namn och bygd* 89: 29–51.

- Tengesdal, Eirik. 2015. Plosivane i Bjerkreim. Ein synkron studie av pre-aspirasjon og klanglause lenes. Masteroppgåve, Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo.
- Torp, Alf. 1974 [1909]. *Gamalnorsk ordavleiding*. Ny utg. ved Gösta Holm. Lund: Gleerup.
- Veka, Olav. 2016. *Norsk etternamnleksikon*. 2. utg. Oslo: Samlaget.
- Vikør, Lars S. 1997. Rettskrivingsprinsipp og stadnamnnormering. I *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997*, red. av Jarle Bondevik, Gjert Kristoffersen, Oddvar Nes & Helge Sandøy, 200–214. Bergen: Alma mater.
- de Vries, Jan. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. 2. utg. Leiden: Brill.
- Widmark, Gun. 1959. *Det nordiska u-omljudet*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Ølmheim, Per Arvid. 1983. «...sa sogningen til fjordingen». *Målføre i Sogn og Fjordane*. Sogn mållag / Firda mållag.

Bokmeldingar

Tom Schmidt: *Stadnamn i Øystre Slidre – slik dei har vore brukte i bygdemålet*. Oslo: Novus, 2024. 290 sider.

I 2005 gav Tom Schmidt ut *Nøvn austa åsen. Bustadnamn i Øystre Slidre*, og Jarle Bondevik runda av bokmeldinga si i *Namn og nemne* (2005: 132) med ei oppmoding til forfattaren: «Tenk om Schmidt kunne få helse og levedagar, og ikkje minst lyst til å skriva om heile namneskatten i denne bygda: teignamn i innmarka, utmarksnamn, namn frå stølsmarka og dei svære fjellviddene som høyrer Øystre Slidre til». Ynsket gjekk i oppfylgging i fjor haust med *Stadnamn i Øystre Slidre – slik dei har vore brukte i bygdemålet*.

Undertittelen ymtar om at føremålet med boka er å dokumentera og drøfta nedervd uttale og tyding av so mange tradisjonelle stadnamnformer som råd, slik at dei ikkje går i gløymeboka. Boka kan soleis seiast å vera tufta på meir tradisjonelle dialektologiske prinsipp enn *Nøvn austa åsen*, der forfattar konsentrerte seg om gardsnamn på klassisk namnefagleg vis. Hovudbolken i boka (s. 15–279) er sett saman av namneartiklar i alfabetisk rekkjefylgje, eit lurt val når smånamn utgjer mesteparten av tilfanget (særskilt teignamn og ymse naturnamn med ein snever brukarkrins). Desse lét seg vanskeleg klassifisera på eintydig vis, og ei gruppering etter gards- og bruksnummer vert for tungvint når det gjeld namn i utmarka. Stølsnamn utgjer òg ein stor del av tilfanget til boka (rundt 100 former), og elles er alle dei gamle gardsnamna drøfta i *Nøvn austa åsen* tekne med, men med noko stuttare artiklar enn i 2005. *Stadnamn i Øystre Slidre* er altså ikkje tenkt som eit reint framhald av 2005-boka, men som eit sjølvstendig leksikon over heile stadnamntilfanget frå Øystre Slidre.

Boka inneheld ingen kart eller liknande visuelle hjelpemiddel, noko som gjev eit inntrykk av at ho i utgangspunktet er tenkt til lokalkjende lesarar, men elles er strukturen i henne mykje lik oppsettet av *Nøvn austa*

åsen. Fremst i boka kjem ei stutt innleiing om hovudkjeldene for namnetilfanget, lydskrift og grafisk attgjeving av lokaluttalen, normering av oppslagsformene, sentrale topografiske ord (grunnord), matrikkelgardar i kommunen og heimelsfolk. Attarst i boka finn ein ei liste over avstytingar, ei samla kjelde- og litteraturliste og ei stutt rettleiing om einskildteikna i lydskrifta nytta i boka. Denne siste er den same, lett modifiserte versjonen av Norvegia nytta i *Nøvn austa åsen*, og elles er det fint at teiknet for den ustemde alveolare lateralen *ɭ* er med i oversynet (det mangla i 2005, sjølv om det vart nytta i boka).

Det uttrykte dialektologiske omsynet med boka speglar seg vidare i normeringsvala hjå forfattaren. I *Nøvn austa åsen* fylgde han nynorsk-normalen når det galdt busettnadsnamn med tydelege appellativiske mot-svar, til dømes bundne fleirtalsformer som *Dalane* ^ɫda:ɾadn/ eller svake hankjønnsord i bunden eintalsform som *Bakken* ^ɫbakin/ og *Hagen* ^ɫha:gin/. Eldre gardsnamn vart derimot normerte kvar for seg, til dømes *Løkje* ^ɫlø:çe/ (< gno. **Løykin*, sms. *leikr* m. + *vin* f.; SSR: *Løken*) og *Heggi* ^ɫhejɣi/ (< gno. **Heggir* flt.; SSR: *Hegge*). I *Stadnamn i Øystre Slidre* ligg skrivemåten av namna mykje tettare inntil lokaluttalen, til dømes er differensiert uttale av etymologisk /rn/ støtt gjeven att (*Daladn* og liknande), svake hankjønnsord får endinga *-in* i bunden eintalsform (*Bakkin* og *Hagin*) og palataliserte velarar er markerte med *-j* (*Løkje* og *Heggji*). Dessutan er <é> nytta for å gje att Norvegia *é* (IPA [e]) og skilja fremre uttale i bunden eintalsform av sterke hokjønnsord som *lié* og *bygdé* (utt. ^ɫli:e/, ^ɫbygdé/) frå schwauttale [ə] i endestaving i svake substantiv («slapp *e*-lyd» hjå forfattaren, Norvegia *ə*). Sjå til dømes normaliseringa *Beitebygdé* med uttalenotasjonen [*ˈbaitəbygdé*] (s. 18, lokalt namn på gardsgrenda *Beito*). Elles er Schmidt sine grafiske val stort sett dei same som i 2005, til dømes <ø> for [œ] < gno. *o*, *ø* (*føss*, *vøll* < gno. *fors*/*foss* m., *vøllr* m.).

Ei sopass lydrett normering vil fyrst og fremst framheva nedervd lokaluttale og talemålsbaserte skrivemåtar hjå heimelsfolka til forfattaren, men ho tener ogso det føremålet å synleggjera morfofonologiske trekk ved lokalmålet for lesarar som kanskje ikkje er vane med lydskrift. Til dømes at velarar er palataliserte føre trykklett /i/ i bøyingsendingar (som ved dei nominale fleirtalsendingane *-i* og *-idn*), men held seg ofte ubrigda føre trykklett /i/ i stamma (som i svake hankjønnsord, sjå Beito 1958: 249, 251). Likevel finn ein ogso mange former med etymologisk normering,

til dømes samansette gardsnamn av *stad*- og *rud*-typen. Dette tyder at gjennom heile boka møter lesaren ein nokso ymsen normeringspraksis som spenner frå ortofoni til etymologi – ei uvan løysing ved fyrste blikk, men som gjev meining når målgruppa for boka er øystreslidringar. I kvar-dagen er det nemleg ikkje uvanleg at eldre gardsnamn med lite gjennom-synleg tydingsinnhald vert nytta i ei meir etymologisk form (ofte etter matrikkelen), medan semantisk gjennomsynlege stadnamn utan skriftleg tradisjon fylgjer det motsvarande appellativet i lokalmålet.

Medan sjølve namneformene er mest interessante frå eit dialektologisk synspunkt, kan innhaldet i namneartiklane lesast ut frå eit lokalhistorisk perspektiv eller eit språkhistorisk eit. Øystreslidringen og valdrisen generelt vil ha mykje glede av dei mange utgreiingane om lokalhistoriske tilhøve som er med i boka. Dette gjeld særskilt opplysingar om einskild-personar som kan ha gjeve namn til stader som *Eivindsstølsberget* (s. 53), *Gunnarslettmyré* (s. 77), *Sygnisstølen* (s. 234), *Velumskardet* (s. 257) med fleire. Slike detaljerte framstillingar er i tråd med stilen i *Nøvn austa åsen* til skilnad frå andre namnefaglege verk av Schmidt (til dømes redaksjonen av *Bustadnavn i Østfold*). Dei viser at forfattaren kjenner godt til publikummet sitt, sidan slektsgransking og bygdehistorie er svært populære emne blant folk flest.

Les ein boka med eit meir språkhistorisk eller namnefagleg blikk, finn ein fort ut at dei mest interessante artiklane stort sett handlar om gardsnamn og er henta direkte frå *Nøvn austa åsen*. Dette er kan henda den einaste veikskapen ved boka, men det skuldast nok materialtypen: Smånamn er ofte yngre og nokso sjølvinnlysande former. Likevel handsamar forfattar alle namneformene like grundig og avdekkjer fleire forvitnelege fenomen blant smånamn òg. Det gjeld til dømes utolka skriftformer som *Huata mellinng* eller *Kuidia mellia* (s. 121) og *sua øya* eller *Sua øda* (s. 276) frå 1300- og 1400-talet. Det fyrste er truleg eit eldre namn på fjellet Rabalsmelling samansett med gno. *hvati* m. ‘skunding’, *hvatr* adj. ‘snar, snøgg’ eller *hviða* f. ‘vindrøse’; det andre er kanskje ein adverbfrase med gno. *svá* ‘so(leis); like eins’. Eller *Lagaråsen* (s. 126), ei høgð langs elva Ygna, som kanskje går attende til genitivforma *lagar* av gno. *lōgr* m. ‘vatn; sjø; elv’. Ein personleg favoritt er elvenamnet *Urek(åne)* ved Vinstre (s. 235), som er sett i samband med *urækje* f. og *urøke* f. ‘rå, u-sømeleg eller ugrei person’ < gno. *órókja* f. Ei artig tilleggsopplysing kunne her vore at dette leksemet i si tid vart nytta som både tilnamn og

fullverdig mannsnamn med belegg i austnordiske runeinnskrifter frå rundt år 1000: gamalsvensk *ᚱᚱᚱᚱᚱ* **urykia** / **urukia** nom. og gamaldansk *ᚱᚱᚱᚱᚱ* **uruku** akk. (Samnordisk runtextdatabas 2020: DR 83; Ög 22; Ög 229).

Generelt er drøftinga av namna upåklageleg, men eg tykkjer at den sterkaste sida ved boka faktisk er Schmidt sin måte å handsama og framstillta kjeldestoffet på. For det fyrste bidreg boka til å gjera innhaldet i sentrale, men nokso tekniske namnefaglege verk tilgjengeleg for eit større publikum, til dømes *Norske Elvenavne* av Oluf og Karl Rygh (1904) og *Norske innsjønamn 1. Upplands fylke* av Gustav Indrebø (1924). For det andre er boka eit grunnsolid handverk innanfor kjeldekritikk, særskilt når det gjeld samspelet mellom eldre kjelder og opplysingar frå eigne heimelsfolk. I kvar namneartikkel møter lesaren tidlegare hypotesar formidla gjennom ei balansert samanstilling av uttaleopplysingar, eldre skriftformer, utdrag frå tidlegare fagverk og informantsitat; forfattaren kommenterer fortlaupande, og berre til slutt legg han fram nokre varsame tankar om kva tolking som kan vera rimelegast. Ein slik framgangsmåte bør ikkje berre gjelda for vitskaplege publikasjonar, men for sokalla heimstadsforskning òg – bygdesoge, slektsgransking og liknande – som den dag i dag er ein viktig del av kulturlivet i distrikta. *Stadnamn i Øystre Slidre* vil soleis kunna vera til inspirasjon for mang ein sogelagsmedlem både i Valdres og annanstad.

Litteratur

- Beito, Olav T. 1958. Valdresmålet. I *Valdres Bygdebok 2. Natur, oldtid, målføre, gardsnamn og folk*, 233–298. Leira: Valdres bygdeboksnemnd.
- Bondevik, Jarle. 2005. [Melding av] Tom Schmidt: *Nøvn austa åsen. Namn og nemne* 22: 129–132.
- Samnordisk runtextdatabas. 2020. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>

Samuele Mascetti

Ole-Jørgen Johannessen (red.): *Ivar Utne og personnavna. Venneskrift til Ivar Utne på 70-årsdagen 22. februar 2024*. Oslo: Novus, 2024. 186 sider.

Ivar Utne har brugt en stor del af sin forskningskarriere på personnavne, og det har hans norske kolleger ønsket at hædre med dette såkaldte »venneskrift« i anledning af Utnes 70-års fødselsdag. Bogen indeholder en lang række spændende artikler som knytter sig til Ivars fagfelt, og de beskrives nærmere nedenfor, men først dvæles lidt ved ordet *venneskrift*. Det bruges ind imellem som betegnelse i titler for udgivelser som ellers kaldes *festskrift*, og især i norske og svenske udgivelser. Jeg har ikke set betegnelsen »venneskrift« i forbindelse med danske festskrifter, men det er jo muligt de findes alligevel. Betydningen af ordet kan godt afkodes, men jeg undrer mig over hvorfor ordet *festskrift* ikke bruges; er der en signifikant betydningsforskel? Er et *venneskrift* en samling artikler af de nærmeste kolleger, mens et *festskrift* har en bredere forfatterskare som ikke kun er hjemlig? På ordbøkene.no kan kun ordene *festskrift*, *jubilæumsskrift* og *heidersskrift* findes, så *venneskrift* må betragtes som en novation der endnu ikke er så etableret at det har fundet vej til ordbøgerne.

Bogen indeholder først et kort forord hvor redaktøren Ole-Jørgen Johannessen beskriver Ivar Utnes uddannelses- og ansættelsesvej til Universitetet i Bergen og hans vej til forskning i personnavne. Herefter findes 15 artikler skrevet af norske fagfæller ordnet alfabetisk efter forfatterens efternavne. Tilsidst er der oplistet »En selektiv bibliografi over Ivar Utnes arbejder om personnavn« (s. 183–184) og Tabula gratulatoria (s. 185–186).

I den første artikel undersøger Gunnstein Akselberg under titlen *Kvar vart det av Ivar? – Mannsnamnet Ivar i mellomalderdiplom frå Voss jamført med namnet Ivar på Voss i kjelder frå 1801–2003* (s. 9–17) om mandsnavnet *Ivar* er et traditionsnavn på Voss. Emnet er motiveret af Akselbergs store overraskelse over at Ivar Utne kommer fra Østfold og ikke Voss, da *Ivar* for ham var et typisk »vossanamn«. Undersøgelsen spænder fra middelalderen til 2023 gennem data fra middelalderbreve, folketællinger fra 1800-tallet samt statistiske data over alle døbte på Voss i to afgrænsede tidsperioder mellem 1900 og 2003. Undersøgelsen omfatter de 10 mest frekvente navne i hver kilde, men det diskuteres ikke hvorfor traditionsnavne skulle forventes blandt de mest frekvente navne. Mandsnav-

net *Ivar* viser sig at gå helt tilbage til ca. 1300 på Voss, men det er ikke helt entydigt et traditionsnavn gennem hele den undersøgte periode.

Gullbrand Alhaug har i *By mot land på 1800-talet – med vekt på kontrasten i namnepopularitet mellom Bergen og Hordaland/Sogn og Fjordane* (s. 19–35) undersøgt fornavnes frekvensforskelle mellem de norske fylker i to folketællinger fra 1865 og 1900. Det specificeres at hver person kun er med én gang i datamaterialet. Det vil sige at hvis en person er med i 1865 er vedkommende udeladt fra data fra 1900-folketællingen. Det havde været godt med et par ord om hvordan dette kan lade sig gøre – altså at identificere enkeltpersoner og knytte dem sammen i de to folketællinger. Det er jo meget store datamængder der er behandlet, og dermed svært for en udenforstående at forstå hvordan dette kan gøres. Artiklen viser at der kan være meget store forskelle på frekvensen af et navn i Bergen og i fylkerne omkring denne by. Det gælder oprindeligt tyske navne som eksempelvis Gerhard, Konrad og Fredrik som alle er mere udbredte i Bergen end i Kristiania, og meget mere udbredte i Bergen end i de omkringliggende fylker. Et lignende billede ses for navne som hører til den nordiske navnerenæssance, fx Birger, Ejnar og Finn. De undersøgte navne af denne type er meget udbredte i byerne Bergen og Kristiania, men – i varierende grad – langt mere sjældne i landets øvrige områder.

I artiklen «*Flott regel*» – *Om korleis paragrafen som favoriserer mora sitt etternamn på nyfødde barn, kom til Noreg* (s. 37–48) afdækker Line Førre Grønstad den norske personnavnelovgivnings historie med hensyn til regler om hvilket efternavn nyfødte skulle have, og skiftende tiders diskussioner af dette. I den første norske personnavnelov fra 1923 blev faderens navn favoriseret gennem en bestemmelse om at alle børn skulle have deres fars efternavn hvis de blev født i et ægteskab, mens børn af ugifte forældre kunne få enten moderens eller faderens efternavn. I den nugældende navnelov fra 2003, er det moderens efternavn som bliver favoriseret. Nu dog kun ved den bestemmelse at hvis barnet ikke har fået registreret et navn når det bliver 6 måneder gammelt, så får det morens efternavn. Artiklen viser at navngivning er et tydeligt spejl af samfundets udvikling.

Fonotaktiske restriktioner kan konstateres i navnesammensætninger helt tilbage til de ældste kilder med germanske personnavne. Vidar Haslum refererer i *Velformulerede sammensetninger i egennavn, og det motsatte* (s. 49–58) tidligere undersøgelser som viser at man i høj grad har

undgået både allitteration og andre rim i sammensatte fornavne, fx **Bergbjørn* og **Hallhild*. Haslum viser gennem analyser af navne fra 1900-tallet at de samme restriktioner ser ud til også at blive fulgt i moderne navngivning, men dog ikke uden undtagelser. Det påpeges også tilsidst at ikke alle mennesker oplever disse lydforhold på samme måde, og det kan være en forklaring på at de omtalte fonotaktiske restriktioner ikke altid slår igennem.

Kaisa Rautio Helander har i artiklen *Nordsamiske mannsnavn som of-fisielle fornavn i Norge* (s. 59–69) undersøgt i hvor høj grad nordsamiske mandsnavne bliver brugt som officielle navne med den samiske skrive-måde. Som kilde til navnenes kvantitative udbredelse i Norge bruges Statistisk sentralbyrås (SSB) »Navnesøk«, men her støder man hurtigt ind i det problem at SSB ikke viser alle diakritiske tegn, som er afgørende for at samiske navne kan genkendes entydigt. Det er et problem som også ses i det danske CPR-register, at relativt lavpraktiske, tekniske forhold i datasystemer forhindrer at man kan registreres med sit rette navn. Det er faktisk for galt at en national tjeneste ikke kan gengive indenlandske navne korrekt. Helanders undersøgelse viser at en række nordsamiske mandsnavne er i brug og at retten til samiske navne som officielle navne bruges, samt at de nordsamiske navne ikke længere kun findes i den mundtlige navnetradition.

I artiklen *Komposisjonspatronym i flertall. En dokumentasjon* (s. 71–79) viser Ole-Jørgen Johannessen at flertalsformer af patronymer bestående af et personnavn + sen (/son) kan dokumenteres i relativt rigt mål i islandske såvel som norske kilder. Det fremsatte materiale er værdifuldt da det modsiger et udsagn fra John Kousgård Sørensen om at flertalsformer af kompositionspatronym er sjældne og derfor »anomalier«. Dette kan give anledning til en fornyet diskussion om hvorvidt kompositions-patronym er appellativer eller proprier.

Personnavne med *Nor-* som første sammensætningsled er omdrejningspunktet i Kristoffer Kruken's artikel *Nye namn på Nor- i Noreg* (s. 81–92). Kruken redegør for *Nor*-navnenes opkomst og udbredelse og knytter dem sammen med Den nordiske navnerenæssance som en innovation i forhold til ældre navne af nordisk oprindelse, og navneleddet sammensættes da også med kendte led fra gamle nordiske navne, fx *No-runn*, *Norhild*, *Norvald* og *Norleif*. Navne på *Nor-* ser ud til at være en særnorsk innovation som – med en enkelt undtagelse – tilhører tiden efter

ca. 1880 og kan afspejle en forbindelse til retningen *nord*, men ifølge forfatteren sandsynligvis også til landenavnet *Norge*.

Gudlaug Nedrelid beskriver i *Rette bokstaven – Om oppkalling over kjønnsgrensa* (s. 93–101) hvordan det blev mere og mere almindeligt i løbet af 1800-tallet at opkalde børn efter slægtninge ved at give dem et fornavn som begyndte med samme bogstav. Dette fortsatte ind i 1900-tallet og Nedrelid viser gennem en lille undersøgelse af mandsnavnene *Elias*, *Martin* og *Martinus* hvordan disse tre navne formentlig er kommet i brug i Jostedal netop gennem opkaldelse i første bogstav. Omkring 1800 hed ingen i Jostedal sogn *Elias* eller *Martinus*, og kun en hed *Martin*, men flere kvindelige slægtninge ved navn *Eli* og *Marte/Martha* sandsynliggøres som opkaldelsesmodeller for en række drengebørn som døbt *Elias*, *Martin* og *Martinus* i perioden 1801–1950.

I artiklen *Flerspråklige navn på Bryggen i Bergen* (s. 103–114) afdækker Agnete Nesse den tosproglighed som gør sig gældende for mange af de navne de forskellige gårde på Bryggen havde i ældre tid samt for personnavne. Navnene varierer mellem norske og tyske skrivemåder i kilderne som afspejler både oversættelser og andre tilpasninger som har haft indvirkning på de former navnene udvikledes til, fx *Gullskoen* > *De Goldtschoe* og *Vetrliden* > *Wetterleven*.

Kvinner og menn i nordnorske stadnamn (s. 115–130) er Aud-Kirsti Pedersens bidrag til festskriftet. Her afdækkes det hvordan mands- og kvindenavne samt personbetegnelser knyttet til køn der forekommer som led i stednavne, afspejler traditionelle kønsroller. Generelt er mænd langt mere repræsenteret i stednavnene, men kvinder optræder hvor der er en sammenhæng med kvindearbejde, eller – i enkelte tilfælde – hvor man normalt ser mandsnavne, men hvor kvinden som har givet anledning til navnet, fx var enke.

Helge Sandøys artikel *Norsk på dansk – Om namnelistene frå 1743 frå Nord-Vestlandet* (s. 131–146) vakte særskilt anmelderens interesse, da jeg selv har arbejdet en hel del med den danske pendant til samme kilde. Artiklen omhandler personnavne som er indberettet efter en spørgeliste udsendt i 1743 blandt andet med spørgsmål om særlige ord og talemåder samt om særlige personnavne. Forfatteren skriver at »Den tilsvarende lista som gjekk til den danske delen av felleskongedømmet, hadde ikkje slike spørsmål« (s. 131). Det er ikke rigtigt. Disse spørgsmål gik også ud til danske dele af kongeriget; de er ganske vist

meget ujævnt besvaret, men der findes en del indberetninger af særlige navne fra Danmark (se fx Eggert 2021 og Eggert 2025). Artiklen giver nogle interessante betragtninger af hvad disse kilder, som for nogles vedkommende er skrevet af danskere, kan sige om norske dialektale forhold. Nogle dialektale forhold kan ses i materialet mens andre er for påvirkede af dansk til at kunne bruges til dialekternes beskrivelse. Men som kilde til navneforrådet i 1700-tallet er det en glimrende kilde.

I artiklen Anne og Engebor Maria – Guldbrand og Johan Fridrick – *Navn på døbte og gravlagte i Christiania og Aker i 1714 og 1715* (s. 147–158) giver Tom Schmidt en oversigt over navne fra kirkebøger fra de to nævnte år. Materialet viser at der er store forskelle i navngivningen i byen Christiania og de omkringliggende forstæder (Aker). Eksempelvis bruges der langt flere nordiske navne uden for byen, mens der er flere som har mere end et fornavn i byen. Det sidste forklares som en novation som på det undersøgte tidspunkt var mere udbredt blandt de højere sociale lag som netop var bosat i byen.

Inge Særheims bidrag *Namnet Bjørnbåsen – minne om bjørnejagt?* (s. 159–164) handler om stednavne som vidner om jagt på forskellige dyr ved brug af fælder. I artiklen fokuseres særligt på bjørnejagt og det flere steder forekommende navn *Bjørnbåsen*. Efterleddet *-båsen* sigter i Sør-Rogaland tilsyneladende til kløfter og andre steder med naturligt forekommende indsnævringer hvor man har kunnet jage bjørne ind for derefter at aflive dem.

I anledningen af at det i 2025 er 200 år siden man begyndte den organiserede norske udvandring til Amerika, har Olav Veka skrevet artiklen *Personnamn som kulturuttrykk i Amerika – Nokre hovudtrekk* (s. 165–174). Her redegøres for en række efternavne som norske udvandrere tog da de kom til Amerika. Der tages udgangspunkt i udgivelsen *Dictionary of American Family Names* (2. udgave 2022) hvor Veka har fundet ca. 1900 navne af norsk oprindelse. Det er interessant da man i begyndelsen af 1800-tallet ikke i nogen særlig udstrækning brugte faste slægtsnavne i Norge, men at udvandrerne alligevel i høj grad valgte gårdnavne som efternavn ligesom man senere gjorde hjemme. Dog er mange af navnene blevet tilpasset det amerikanske sprog, så de ikke er umiddelbart genkendelige som norske i dag.

Bogens sidste artikel er rettet direkte mod festskriftets modtager Ivar. Benedicta Windt-Val gennemgår i *Ivar til alle tider – alle tiders Ivar?* (s. 175–182) kendskabet til dette mandsnavn helt tilbage i de tidligste tider

vi har kilder til, og frem til nutidens litterære figurer med navnet. Selvom *Ivar* er velkendt i mange lande og belagt gennem mere end tusind år, kan forfatteren alligevel ikke rigtig sætte det ind i nogen bestemt ramme eller bås; det går så at sige sine egne veje.

Det overordnede indtryk af bogen er godt. Man kommer vidt omkring i mange forskellige aspekter af personnavneforskning, både når det gælder de tidsrum som er undersøgt, og de kilder der benyttes. Som ikke-norsk læser føles det dog ind imellem som om man lukker sig lidt om det norske, og nogle gange er oplysningerne unødigt indforståede, fx når det gælder geografiske eller (ældre) administrative forhold. Lidt flere forklarende ord og eventuelt et illustrerende kort her og der havde været oplysende. Nogle artikler kunne også have haft gavn af udsyn til lignende forhold og problemstillinger uden for Norge, så undersøgelsesresultater ikke fremstår som særnorske, men faktisk har paralleller andre steder.

Som det fremgår ovenfor, er Ivar Utnes venneskrift en god og berigende bog som viser alsidigheden i navneforskning i almindelighed og i personnavneforskning i særdeleshed. Personnavne kan være indgang til beskrivelse af mange forskellige aspekter i samfundet som på grund af det faktum at alle mennesker har et navn, kan være mere præcis og detaljeret end mange andre forskningsdata. Det kan gælde dialektale forhold, forskelle mellem by og land, mellem indland og udland og mellem forskellige sprog, og det kan gælde forandringer over tid og mellem forskellige sociale niveauer og meget andet. Ivar kan med rette være glad for og stolt over at bogen er tilegnet ham.

Litteratur

- Eggert, Birgit. 2021. The continuity of Viking Age names in Denmark – 18th-century evidence of long-lasting survivors. *Onoma* 55: 167–184. DOI: 10.34158/ONOMA.55/2020/10
- Eggert, Birgit. 2025. Patronymymer som fornavne. En historisk navnebrug i konflikt med normer i dansk navneskik. I *Namn och konflikter. Handlingar från NORNA:s 50:e symposium i Uppsala den 14–16 november 2023* (NORNA-rapporter 101), red. av Josefin Devine, Johan Hedberg, Alexandra Petrulevich & Daniel Solling, 63–75. Uppsala: NORNA.

Birgit Eggert

Eldar Heide: *Pre-Christian hǫrgr: passages through barriers*. Oslo: Scandinavian University Press, 2025. 214 pages (ill.). Online (open access), DOI: <https://doi.org/10.18261/9788215067810-25>.

This short and richly illustrated book offers a comprehensive topographically-based analysis of place-names containing Old Norse *hǫrgr*, its relatives and descendants in Norway, Sweden and Iceland, with occasional forays into other Scandinavian lands, especially Denmark, leading to a new theory of the original sense of the term.

The author's primary concerns are, firstly, to dispute the commonly held view that the primeval meaning of the term had to do with piles of stones and that it might be glossed 'cairn' or similar in English; and, secondly, to offer an alternative etymological account and an insight into its subsequent semantic development in various Scandinavian dialects and their place-names. After a short Preface, the Introduction (ch. 2, 10–16; page references are to the pdf version of the book) starts from the premiss that *hǫrgr* (etc.) is well represented in surviving texts in North and West Germanic languages: *hǫrgr* (Old Norse), *hargh(er)* (Old Swedish, Old Danish), *harug* / *harag* (Old High German), *h(e)arg* (Old English). In texts in these languages it regularly denotes a cult-site of some kind, and the variety of the sites involved "constitutes a tricky topic in Old Germanic religion" (10). Heide notes that a consensus has emerged that the original sense must have involved stony places or stone objects. He is able to show persuasively that the fountainhead of this consensus is work done by Jakob Grimm in the 1840s (31, 35, 58, etc.), and that Grimm's view has been handed down, adopted and adapted by generations of scholars, but this opinion has "never been more than an assumption" (10). Whilst the book shows that there is an interesting relationship between places so named and stone-bearing landscapes, Heide's view is that the primordial meaning of the term was something more abstract, as indicated in the subtitle of the book. He sets out to demonstrate the reasons for his view in a topographically firmly grounded analysis. The rest of the introduction is devoted to a well-informed discussion of the (claimed) wider Indo-European [IE] relations of **harguz*, the Germanic proto-form the author uses to refer to the set of related words in their respective languages. It culminates in a rejection of the widely accepted connection with the IE set exemplified by Welsh *carreg* 'rock' and a suggestion that

the appropriate comparandum is Latin *carcer* ‘enclosed space, starting gate for horse-races, prison’, as first suggested by Adolf Noreen as long ago as 1892 when the ‘cultic site’ sense may have been thought paramount (60–61). Formally, that relationship is fully defensible. However, the reviewer still finds the nature of the proposed semantic link between ‘enclosed space’ and the proposed ‘passage through a barrier’ sense (as opposed to the later senses of **harguz* to be mentioned below) problematic, although Heide makes heroic efforts to justify it, in effect by prioritizing the sense of *carcer* ‘starting gate’, i.e. a means of release from an enclosure.

Ch. 3 (17–65) explores the evidence that might appear to support the “stony” hypothesis, beginning with what could be seen as its “type-site” and best representative, Harreby in Jutland with its wealth of archaeological finds and with what appears to be a stony structure crying out to be taken for the original **harguz*. Heide rejects the archaeologists’ interpretation of this feature and concludes further that, armed with the “stony” hypothesis due to Grimm, subsequent scholars have been led by confirmation bias to look for stones in the vicinity of the many other **harguz*, and that, whilst frequently discovering some, they have missed something more fundamental. Moreover, he argues that stones are not integral to, or crucial in, a significant number of the sites investigated.

In the long core of the book, ch. 4 (66–160), Heide offers a painstaking analysis of each of the places identified as having a **harguz* name, looking for landscape traits that might offer an insight into what any more fundamental characteristic might be. It turns out that there is no single trait, but that the great majority of instances might be viewed as referring to passages through various barriers in the landscape (or more strictly, barriers to a human journey though it). Such barriers may be formed by mountain promontories, fjords, lakes and swamps, islands surrounded by shoals, and so on. Heide carefully assesses each place for its stoniness, finds that a large number fail the test, and that there are many equally stony places that are not named with **harguz*. Moreover, as regards cairns, “[t]o my knowledge, there is no certain or even probable example of a place with a pre-Christian **harguz* name that derives its name from a construction of these types.” (137). The great majority of the analyses offered struck the reviewer as at least moderately convincing, though it is fair to say that special pleading appears necessary to rescue some, for

example where “there are several kilometres of farms between Horge and the barrier, i.e. the place at which travel down the valley is virtually blocked” (138), and it is suggested that the place is named from the point at which a track avoiding the virtual blockage departs from what would be the most obvious through-route on the map, with the name acting rather like a road-sign warning of potential dangers ahead.

That said, the reviewer has no detailed personal knowledge of the Scandinavian landscape and is reliant on visual aids. Ch. 4, like those that follow, is illustrated by many annotated maps, each fully related to the accompanying text. The only fault I would find with these is that some lack an indication of scale, and seeing that their scales clearly diverge greatly, the reader would have been helped to assess the comparability of the sites in question by a consistent indication; e.g. in the cases of those lacking on pp. 86 and 93, but there are many others. There is a scale on the map on p. 117, but it is illegible, and given the apparent distance of the relevant name (Horgen near Lake Jarevatnet near Oslo) from the feature responsible for it, that is unhelpful. And while the profusion of maps is welcome in itself, an illustration of some of the “barrier” sites viewed from ground level would also have been beneficial, so that the salience of the feature for human observers rather than migratory birds could be assessed; the lower image on p. 102, showing Horgstinden in Lofoten in 3D-effect from a semi-elevated viewpoint, is an example of what could have been more widely useful.

Semantic change is of course endemic in language, and it is no surprise that some developments of the earliest inferrable sense are claimed. The Trojan horses might be moraines or other ridges, which may act either as the way of getting through or across some barrier or as the barrier itself (139). Thus some instances of **harguz* may relate to the topographical barrier, i.e. to a feature which causes a separation between districts (in some sense). The brief ch. 5 (161–168) and ch. 6 (169–171), starting from an interesting consideration of the important cultic site of Odensala /**Odensharg* in Uppland, suggest that man-made structures, some of which would have been formed by stones, could be named with **harguz* from conveying a visual impression similar to a natural barrier and/or having relevant functions, e.g. those of excluding access to it or ritualizing it. In ch. 7 (172–174) we find the fullest and most ingenious expression of this idea: that the basically topographical-functional application of the

term was connected to the early-attested sense of ‘cultic building’ “firstly, [by the] ritualization of such passages, secondly, [by] imitations of such barriers and passages, in the form of crescents and circles of standing stones ...”. Finally, in ch. 8 (175–192), Heide considers whether the connection of **harguz* with landscape might simply be illusory; perhaps the settlements bearing such names were simply convenient or strategic. He counters this idea by noting that “many **harguz* names that are likely to be ancient are names of natural formations and have never been names of settlements.” (175). The book finishes with a summary of the argument and the author’s conclusions (ch. 9; 193–197), and an extensive bibliography.

There is always a risk with a resolution of the toponymic landscape having a degree of semantic abstraction about it that other perceivers will induce different patterns. If they do, they will need to make a powerful case to combat Heide’s hypothesis. Provided that one accepts the premiss that **harguz* is a landscape term, the level of empirical support for it is high, possible counterevidence is candidly interrogated, the inferences drawn from the evidence are broadly persuasive, and the structure of the argument in its favour is laid out with exemplary clarity. In any case, doubters will need to address the lack of stones or stony ground at a significant number of **harguz* places.

Heide is careful to point out the need to assess **harguz* in relation to the wider vocabulary of potentially functionally similar toponymic elements such as those meaning ‘door’, ‘gap’ or ‘narrows’ (140–142). He is not a naïve reader of landscape history: he takes into account the topographical effects of 2000 years of post-Ice Age isostatic rebound and sea-level change, and these effects have had a marked positive effect on the plausibility of some of his claims.

As we noted earlier, Heide is also well aware that **harguz* is represented in the toponymy of other Germanic languages, and the reviewer is well aware that the product of Heide’s researches could, and should, provoke an evaluation of the history of Old English *h(e)arg*, a well-known place-name element (as in the conspicuous *Harrow-on-the-Hill*) which is considered to have the primary sense ‘heathen temple’. Long ago, A. H. Smith, the author of the authoritative *English place-name elements* (1956), suggested a possible link with OE **hær* ‘stone’ (which the reviewer regards as a ghost), a supposed cognate of Swedish *har* ‘skerry,

stony ground'. This has been taken by some scholars (not including Heide; 68) to be somehow connected with the **harguz* for whose primordial meaning Heide dismisses a connection with stones, preferring, as we have seen, 'passage through a barrier' (*passim*), or 'barrier' as in the case of Swedish *harg* (33–34; usually taken to mean 'stony ground'). The Germanic toponymic cauldron has been well and truly stirred. But the reviewer cannot quite detach himself from the idea that the well-known later ritual or cultic element must also have been an early component of these names.

That said, Germanic was established in Scandinavia long before it appeared in Britain, and it would be no surprise if the proto-sense of **harguz* that Heide interestingly, though not wholly persuasively canvasses had no representative west of the North Sea. Aligning his findings with toponymy expressed in Continental West Germanic may, I suspect, prove a sterner test which will hopefully be conducted soon.

Richard Coates

Medarbeidarar i årgang 42

Berg, Ivar, f. 1982. Ph.d. 2013 (NTNU, Trondheim). Professor, NTNU Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet.

E-post: ivar.berg@ntnu.no

Coates, Richard, f. 1949. Ph.d. 1977 (Cambridge). Professor emeritus, University of the West of England, Bristol.

E-post: richard.coates@uwe.ac.uk

Eggert, Birgit, f. 1973. Ph.d. 2006 (Københavns Universitet). Lektor, Københavns Universitet.

E-post: beggert@hum.ku.dk

Hårstad, Stian, f. 1977. Ph.d. 2010 (NTNU, Trondheim). Professor, NTNU Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet.

E-post: stian.haarstad@ntnu.no

Kruken, Kristoffer, f. 1950. Cand.philol. 1983 (Trondheim). Professor emeritus, Universitetet i Oslo.

E-post: kristoffer.kruken@iln.uio.no

Mascetti, Samuele, f. 1991. Master 2017 (Universitetet i Bergen). Stipendiat/høgskulelektor, Høgskulen på Vestlandet, Sogndal.

E-post: sama@hvl.no

Wikstrøm, Solveig, f. 1968. Master 2009 (Universitetet i Oslo). Seniorrådgjevar, Sikt.

E-post: solwiks@hotmail.com